

Kansalaissodasta sisällissodaksi

Suomen vuoden 1918 sisällissodan käsittely peruskoulun historian oppikirjoissa
vuosina 1994–2010

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Suomen historian pro gradu -
tutkielma
Kesäkuu 2011
Timo Väistö

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Timo Väistö

Opiskelijanumero: 161239

Tutkielman nimi: Kansalaissodasta sisällissodaksi – Suomen vuoden 1918 sisällissodan käsittely peruskoulun historian oppikirjoissa vuosina 1994–2010.

Sivumäärä: 105 + 5 liitettä

Aika ja paikka: kesäkuu 2011 Salo

Pro gradu-tutkielma käsittelee peruskoulun historian oppikirjoja ja tehtäväkirjoja. Tutkielmassa tarkastellaan millainen kuva Suomen vuoden 1918 sisällissodasta annetaan oppilaille oppikirjoissa vuosien 1994–2010 välillä. Tarkastellut oppikirjat ovat opetussuunnitelman perusteiden muutosten mahdollistaman käsittelyn vapautumisen takia joko seitsemännen tai kahdeksannen luokan oppi- ja tehtäväkirjoja. Oppikirjasarjoja on yhteensä kymmenen erilaista viideltä eri kustantajalta, joista on otettu tarkastellulla ajanjaksolla yhteensä 48 painosta. Tehtäväkirjoja on viidestä eri kirjasarjasta, joista yhteensä 21 eri painosta. Tehtäväkirjat pohjautuvat varsinaisten oppikirjojen kappalejakoon.

Tutkimuksen alku rajautuu uuteen peruskoulun opetussuunnitelmien perusteisiin vuodelta 1994, sekä aikaisemmin tehtyihin historian oppikirjatutkimuksien rajauksiin samasta aiheesta. Vertailun ja kokonaiskuvan luomiseksi tutkielmassa on käytetty vuoden 1985 Opetussuunnitelmien perusteita, sekä vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteita. Opetussuunnitelman muutoksista näkyvimpiä ovat sisältöjen melko vapaamuotoinen läpikäyminen, sekä aiheen nimityksen muutos vuoden 1984 kansalaissota-nimityksestä uuteen vuoden 2004 sisällissota-nimeen. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa Suomen tapahtumat liitetään kiinteäksi osaksi Euroopan tapahtumia ja ensimmäistä maailmansotaa, tämä ei kuitenkaan näy vielä selkeästi oppikirjoissa, vertaukset muihin sisällissotiin ovat myös vähäisiä. Opetussuunnitelman puitteissa oppikirjatekijöillä on ollut huomattavan paljon vapautta aiheen käsittelyyn.

Oppikirja on edelleen keskeinen opetusväline, jonka kautta oppilas opettelee ja omaksuu uusia asioita ja liittää niitä aikaisemmin oppimiinsa. Oppikirjojen rajallisen sivumäärän takia on tavallista, että oppikirjatekstejä lyhennetään pitemmistä, jolloin on tarkoituksen mukaista käsitellä osa asioista lyhyesti tai jättää jotain jopa kokonaan pois. Sisällissodan käsittelyn suhteen oppikirjat ovat melko yhdenmukaisia. Sisällissodan syiden ja tapahtumien kuvaus on samansuuntaista ja sodan ratkaisun kannalta tärkeimmäksi esitetään Tampereen taistelu, joka löytyy kaikista oppikirjoista.

Oppikirjoissa on nähtävissä historian tutkimuksessa ja opetussuunnitelmassa tapahtunut muutos sisällissota nimityksen käyttöön. Taistelevista osapuolista kerrotaan tasapuolisesti ja esimerkiksi terrorista annetaan esimerkkejä molemmilta puolin. Terrorin motiivina annetaan kosto. Suomen sotasurmat projektin tiedot on päivitetty oppikirjoihin ilmestymisen jälkeen. Muutoin oppikirjoihin on tehty pieniä muutoksia uusien painosten myötä, tavallisempaa on ollut korvata oppikirjasarja kokonaan uudella. Oppikirjoissa mikrohistoriaa käsitellään melko vähän, varsinkin naisten ja lasten kokemuksia on esitelty rajallisesti oppikirjoissa. Samaan aikaan oppikirjoissa taistelutapahtumien osuus on vähentynyt. Tehtäväkirjat syventävät käsiteltäviä asioita ja noudattavat oppikirjojen esittämistapaa.

1. Johdanto	1
1.1. Suomen vuoden 1918 sota oli sisällissotaa.....	1
1.2. Opetussuunnitelma, historia opetussuunnitelmissa, oppikirja.....	3
1.3. Tutkimustehtävä	5
1.4. Tutkimusperinne	7
1.5. Lähteet	12
2. Opetussuunnitelma luo pohjan, oppikirjat nimeävät sodan ja sotivat sen	15
2.1. Opetussuunnitelma osana koulutuspoliittista ajattelua ja oppikirjoja	15
2.2. Mitä oppikirjojen otsikot kertovat?	21
2.3. Nimet tekstissä.....	25
2.4. Miksi sodittiin?.....	34
2.5. Oppikirjojen vähäiset taistelut	38
2.6. Oppikirjojen ainoa taistelu, taistelu Tampereesta.....	42
2.7. Sota loppuu	47
3. Osapuolet ja sodan julmuus	51
3.1. Taistelevat osapuolet	51
3.2. Sotasurmaprojekti huomioidaan oppikirjoissa	60
3.3. Terrori, pelkkää kosta vai sotataktiikkaa?	62
3.4. Punaisten rankaisu, vankileirit ja tuomitut	70
4. Oppikirjoista puuttuvat, kadonneet ja unohdetut	76
4.1. Ei käytettyjä lähteitä	76
4.2. Naiset marginaalissa	80
4.3 Lapset osa arkea myös sodassa.....	87
5. Johtopäätelmät	91
Luettelo taulukoista	97
Tutkimuksen aineistona käytetyt oppikirjat ja tehtäväkirjat	97
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	100
Liitteet	

1. Johdanto

1.1. Suomen vuoden 1918 sota oli sisällissotaa

Suomen itsenäistymisen 6.12.1917 jälkeen maahan syntyi valtatyhjiö. Maalla ei ollut sota- tai poliisivoimia pitämässä yllä järjestystä. Tästä järjestyksenpidosta alettiin pian taistella oikeiston ja vasemmiston kesken. Työväenliike perusti järjestyskaarteja maassa järjestettyjen lakkojen tueksi, näistä joukoista muodostui myöhemmin sotilaallisesti järjestyneitä punakaarteja. Porvarillisella puolella oikeistolaiset perustivat puolestaan suojeluskuntia, jotka Suomen senaatti julisti hallituksen joukoiksi. Nämä joukot muodostivat sisällissodan vastakkain taistelevat osapuolet, punaiset ja valkoiset.¹

Suomen vuoden 1918 sisällissodalle esitetään Heikki Ylikankaan mukaan yleensä kolme tekijää: järjestysvallasta vastaavien organisaatioiden häviäminen Venäjän vallankumousten seurauksena, venäläisten bolshevikkien kiihotukset sekä suomalaisten radikaalisosialistien pyrkimykset nousta valtaan punakaartien ja venäläisen sotaväen avulla. Ylikangas lisää listaan vielä neljänneksi syyksi kapinan kotimaisen työntövoiman, jonka taustalla yhteiskunnan epäkohdat joiden puhkeaminen odotti sopivaa hetkeä. Nämä tekijät toistensa myötävaikutuksella sytyttivät kapinan laillista hallintovaltaa vastaan.²

Sisällissodat ovat usein osa itsenäistymisprosessia, eikä Suomi ollut tässä suhteessa poikkeus. Suomen sisällissota oli vain pieni osa Euroopassa ja muualla maailmassa käydyistä paikallisista sodista, sisällissodista, kapinoista ja levottomuuksista, jotka alkoivat ensimmäisen maailmansodan aikana tai seuraten sitä. Suomen tapahtumat liittyvätkin olennaisesti muun Euroopan tapahtumiin (erityisesti Venäjän vallankumoukseen) ja ensimmäiseen maailmansotaan. Heikki Ylikangas kiteyttää asian niin, ettei Suomella ollut mahdollisuuksia ratkaista sisäisiä ongelmiaan ilman ulkomaiden osallistumista. Suomella oli maantieteellisestä sijainnista johtuvaa strategista merkitystä maailmansotaa käyvässä maanosassa. Suomen sisällissotaan osallistuivat osaltaan Saksa, joka tuki sotaa käyvää

¹ Vahtola 2003, 256-258. Ylikangas 1993, 15-17.

² Ylikangas 1993, 21.

valkoista puolta, sekä Venäjä antaen tukea punaisille. Suurvaltojen tuen lisäksi ulkovaltojen joukkoja taisteli Suomen sisällissodassa. Maassa olleita venäläisiä sotilaita asettui punaisten puolelle, kun taas valkoisella puolella taisteluihin osallistui ruotsalaisia vapaaehtoisia sekä saksalaisia sotilaita. Näistä varsinkin viimeksi mainitut vaikuttivat ratkaisevasti sodan lopputulokseen.³

Sisällissodan katsotaan yleisesti alkaneen yöllä 27.–28. tammikuuta 1918, jolloin punaiset nostivat punaisen lyhdyn Helsingin työväentalon torniin vallankumouksen merkiksi, samana päivänä valkoiset joukot alkoivat riisua Pohjanmaalla olevia venäläisiä varuskuntia aseista. Punaisten perustivat Helsinkiin kansanvaltuuskunnan omaksi hallitukseksi. Valkoiset puolestaan siirsivät maan laillisen hallituksen Vaasaan, Pohjanmaalle joka oli valkoisten tärkeimpiä tukialueita. Käydyn sisällissodan osapuolet voidaan jakaa maantieteellisesti Etelä- ja Pohjois-Suomeen, niin että punaiset hallitsivat Etelää ja valkoiset Pohjoista osaa maasta.⁴

Sodasta muodostui rautatiesota, rautateiden näyteltä tärkeää osaa joukkojen ja aseiden liikuttelussa, sekä joukkojen huollon takia. Taistelut keskittyivät tästä syystä rautateiden läheisyyteen ja niiden varrelle. Marko Tikka on kuvannut käytyä sotaa amatöörien sodaksi, molempien osapuolten kouluttamattomuuden ja sotaan valmistautumattomuuden takia.⁵ Sisällissodan ensimmäiset kahakat käytiin jo tammikuussa 1918. Punaisten aloittivat hyökkäysvaiheen, yrittäen edetä pohjoiseen, rautateiden suuntaisesti katkaistakseen valkoisille tärkeän rautatien idästä länteen. Punaisten hyökkäysvaiheella ei saavutettu suuria ja valkoiset kykenivätkin torjumaan hyökkäykset, alkoi lyhyehkö asemasodankausi. Valkoisten avuksi saapui suomalaisia jääkäreitä, joita oli koulutettu Saksassa. Nämä jääkärit vaikuttivat varsinkin valkoisten joukkojen kouluttajina, mutta osallistuivat myös taisteluihin. Huhtikuussa valkoiset aloittivat puolestaan hyökkäykset, tarkoituksenaan punaisille tärkeän Tampereen valloitus. Tampereen valtauksen aikoihin, valkoisen hallituksen ja Saksan sopimuksesta, Saksalaisista joukoista koostuva Itämeren divisioona nousi huhtikuun alussa maihin Hangossa. Viimeistään saksalaisten sotilaiden tulon ja Tampereen antautumisen jälkeen punaiset olivat tappiolla, jolloin he pyrkivät perääntymään kohti itää, määränpäänä

³ Marjomaa 2004, 9. Ylikangas 1993, 15, 24.

⁴ Lappalainen 1981b, 45. Hoppu 2009, 105. Ylikangas 1993, 18.

⁵ Tikka 2006, 24.

Neuvosto-Venäjä. Valkoiset piirittivät huhtikuun loppupuolella Viipurin ja saksalaiset valtasivat Lahden, jolloin punaiset jäivät saarretuksi. Viimeiset punakaartilaiset antautuivat huhti-toukokuun vaihteessa 1918 jolloin viralliset sotatoimet päättyivät.⁶

Sisällissodan Suomessa katsotaan päättyneen valkoisten voitonparaatiin Helsingissä 16. toukokuuta 1918. Taistelujen päättyttyä voittaneiden valkoisten tuli päättää, mitä tehdä hävinneille punaisille. Hävinneet suljettiin vankileireille odottamaan tuomioitaan, tämä oikeusprosessi kattoi koko Suomen, tämä oikeusprosessi tunnetaan valtiorikosoikeudenkäynteinä. ”Yli 73000 kapinallisten puolella toiminutta tuomittiin valtiorikosoikeudenkäynneissä eripituisiin rangaistuksiin valtio- ja maanpetoksesta sekä muista rikoksista.”⁷

1.2. Opetussuunnitelma, historia opetussuunnitelmissa, oppikirja.

Opetussuunnitelmien perusteet on määräys jonka antaa Opetushallitus, sillä veloitetaan koulutuksen järjestäjä sisällyttämään koulu- tai järjestökohtaiseen opetussuunnitelmaan opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Opetussuunnitelmat ovat ennen opetusta laadittuja kuvauksia toteutuvaksi tarkoitettusta opetustapahtumasta, sen tehtävänä on säädellä kouluopetusta. Opetussuunnitelman perusteet on kansallinen kehys ja pohja, jonka mukaan paikalliset opetuksen järjestäjän ja koulukohtaiset opetussuunnitelmat laaditaan. Opetussuunnitelman didaktisena tehtävänä on opettajan konkreettisten opetuksellisten ratkaisujen suuntaaminen, helpottaminen ja ohjaaminen. Opettajan tulee noudattaa tätä opetuksen järjestäjän vahvistamaa opetussuunnitelmaa omassa opetuksessaan ja opettajan tehtävänä on siirtää nämä sisällöt opetustilanteessa oppilaille.⁸

⁶ Hoppu 2009, 220, 222. Tikka 2006, 47-61. Ylikangas 1993, 20-24, 50.

⁷ Tikka 2006, 176.

⁸ http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet, luettu 12.1.2011. Iisalo 1984, 12. OPS 2004, 4 ja OPS 1994 15. Rauste-Von Wright et. al. 2003, 190.

Vuoden 1994 Opetussuunnitelman uudistuksen tarve määriteltiin yhteiskunnan muutosten kautta. Koulutusjärjestelmää tahdottiin muuttaa joustavammaksi, jonka kautta koulun palvelukykyä tahdottiin parantaa. Aikaisemman keskusjohtoisuuden sijasta tärkeänä pidettiin koulukohtaisia päätöksiä ja suunnitelmia. Vuoden 2004 Opetussuunnitelman perusteissa on palattu kansallisesti yhdenmukaisempaan suuntaan, perusteet on myös kirjoitettu aikaisempia täsmällisempään muotoon.⁹

*”Opetuksessa käytetään apuna oppikirjoja ja muuta oppimateriaalia, mutta paikallinen opetussuunnitelma ja sen pohjalta laadittu vuosisuunnitelma ovat ne asiakirjat, joihin koulun kasvatusta ja opetus perustuu.”*¹⁰ Oppilaalle opetussuunnitelma näkyy selvimmin oppikirjassa, jonka hän saa käyttöönsä. Oppikirja tai muu oppimateriaali on oppilaalle aina maksuton, niin kuin on opetuskin. *”Oppikirja on oppimateriaaleista vanhin ja keskeisin väline”*¹¹, oppikirjalla tarkoitetaan yleensä teosta, joka on laadittu opetustarkoituksiin ja ne pohjautuvat aina kulloinkin käytössä olevaan opetussuunnitelmaan.¹²

Oppikirjojen tekstit kirjoitetaan nykyään lähes poikkeuksetta työryhmissä ja kustantaja kokoaa ne oppikirjoiksi. Näin on tehty kaikkien tässä tutkimuksessa käsiteltyjen oppikirjojen kohdalla. Oppikirjat laaditaan tekstiltään tietyille ikäkausille sopiviksi ja niissä otetaan kantaa millaisiin opetusmenetelmiin ne pohjautuvat. Lappalaisen mukaan oppikirjojen ikä on yleensä 3-4 vuotta ja on kokoajan lyhenemässä kilpailun lisääntyessä ja kehityksen nopeutuessa.¹³ Lappalaisen asettamaan aikamääreeseen yläkoulun historian oppikirjat eivät kuitenkaan mene. Tutkimuksen oppikirjoista vain kahdesta on otettu painoksia, niin että niiden ikä voidaan määrittellä 2-3 vuodeksi. Historian oppikirjojen painosten iät yltyvät aina 15 vuoteen saakka, tällöin niistä on otettu uudistettuja painoksia, joissa tekstiä ja kirjan tietoja on muokattu ja päivitetty.

⁹ OPS 1994, 8.

http://www.edu.fi/perusopetus/historia_yhteiskuntaoppi_yleista_historian_opetussuunnitelmatyosta luettu 24.3.2011.

¹⁰ http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako, luettu 11.5.2011

¹¹ Heinonen 2005, 29.

¹² Heinonen 2005, 29. Lappalainen 1992, 11. Perusopetuslaki 1998/628/31§

¹³ Lappalainen 1992, 14, 151.

Opetussuunnitelmien asettamat rajat vaikuttavat oppikirjojen laatijoiden käytössä oleviin sivumääriin sekä jossain määrin painotuksiin, joita kirjoihin otetaan. Jaakko Väisänen mainitsee historian opetuksen tehtäväksi toisistaan irrallisten tapahtumien yhdistelyn kokonaisuuksiksi. Tässä yhteydessä ei voida välttyä arvovalinnoilta, koska oppikirjoihin ei mahdu kaikkea mahdollista, joudutaan jättämään osa ilmiöistä ja ihmisryhmistä vähemmälle huomiolle tai kokonaan pois.¹⁴

1.3. Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa selvitän ovatko historian oppikirjat muuttuneet sisällissodan käsittelyn suhteen uusien opetussuunnitelmien mukana vuoden 1994 ja 2010 aikana. Tutkimukseni rajautuu koskemaan vuosien 1994 ja 2010 välillä ilmestyneiden historian oppikirjojen sisällissodan sisältöjä, aihetta rajaa samalla vuoteen 1994 uusi opetussuunnitelmien perusteet. Samasta aiheesta on tehty kattava tutkimus vuonna 1994, jossa Hannu Jalonen on selvittänyt sisällissotaa historian oppikirjoissa Suomen itsenäistymistä aina vuoteen 1993. Historian oppikirjojen sisällissodan käsittelyä on tutkittu siis aikaisemminkin, mutta tarkasteltava ajanjakso on tarpeeksi pitkä tutkimuksen tarpeisiin. Tarkastelen oppikirjojen lisäksi tehtäväkirjoja samalta aikaväliltä (1994–2010), joita aikaisemmat tutkimukset eivät ole käsitelleet lainkaan.

Oppikirjamarkkinoille on tarkastellulla aikavälillä tullut kokonaan uusia oppikirjasarjoja, kokonaan uusilta kustantajilta, samalla jo markkinoilla olleita kirjasarjoja on päivitetty tai niiden tilalla on alettu käyttää kustantajien uusia kirjasarjoja. Tutkimuksessani tarkoituksenani ei ole tehdä näistä oppikirjoista kirja-arvosteluja, vaan tutkia oppikirjojen suhdetta toisaalta opetussuunnitelmiin ja toisaalta historiantutkimukseen.

¹⁴ Heinonen 2005, 31-34. Väisänen 2005, 6.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten oppikirjoissa huomioidaan opetussuunnitelmien painopisteiden muutokset? Esimerkiksi miten tavallisen ihmisen ja sisällissodan naisten historiaa käsitellään.
2. Miten sisällissota käsitellään oppikirjoissa? Mitä kerrotaan sisällissodasta, syistä, tapahtumista ja seurauksista?
3. Miten vuoden 1918 tutkimusperinteet ohjaavat oppikirjojen tekstien rakentumista? Millaisia nimiä oppikirjat käyttävät sisällissodasta, otsikoissa ja itse tekstissä?
4. Mitä oppikirjoista on jätetty pois sisällissodan käsittelyn yhteydessä?

Tässä tutkimuksessa analysoin ja vertailen oppikirjojen tekstejä toisiinsa, sekä näiden suhdetta historian tutkimuksen uusiin tietoihin. Oppikirjojen tekstit ovat lyhyitä ja sisältävät mahdollisimman paljon asiantietoa, tämän takia tarkastelussa on otettu huomioon, mitä jätetään kertomatta. Pirjo Karvonen on kuvannut oppikirjatekstejä artikkelissaan: *”Oppikirjat noudattavat keskenään samankaltaisia tekstistrategioita: kaikki ilmaisevat sanottavansa niukasti, paikoin lähes luettelomaisesti, kerrottavat asiat ovat määritelmiä ja lyhyitä toteamuksia ilman kytkentöjä.”*¹⁵ Karvosen mukaan tämä johtuu siitä, että oppikirjoihin vaikuttavat kulloinkin valloilla olevat oppimiskäsitykset, oppikirjojen lukijakunta ja määritelmä tiedon ihanteesta, sekä se että oppikirjat tehdään usein pitempiä tekstejä lyhentämällä.¹⁶ Edellä mainittua kutsutaan intertekstuaalisuudeksi, joka tarkoittaa sitä että usein teksteissä viitataan aikaisemmin tehtyihin teksteihin. Tämä näkyy todennäköisesti myös oppikirjateksteissä, jotka pohjautuvat aikaisemmin kirjoitettuun historian tutkimuksiin. Dunderbergin mukaan intertekstuaalisuus näkyy teksteissä niin, että *”Tekstit eivät synny tyhjästä, vaan niiden taustalla on aiempia tekstejä, joihin uusi teksti tavalla tai toisella perustuu. Tekstit saavat uusia merkityksiä riippuen siitä, minkä muiden tekstien rinnalla niitä luetaan.”*¹⁷

Tutkimus rakentuu niin, että toisessa luvussa käsitelen yleisellä tasolla opetussuunnitelmaa, joiden pohjalta oppikirjat luodaan. Toisen luvun käsittelyssä ovat oppikirjojen sisällissodan nimet, sodan syyt ja tapahtumat. Kolmas luku käsittelee oppikirjoissa esiteltyjä joukkoja,

¹⁵ Kielikello 1/1994, 17.

¹⁶ Kielikello 1/1994, 17.

¹⁷ <http://www.helsinki.fi/teol/pro/emo/tarkastelutapoja/kirjallisuutena2.html>, luettu 2.5.2011.

taistelutappioita, terroria ja vankileirejä. Oppikirjojen ja historian tutkimuksessa vakiintuneita tietoja verrataan toisiinsa. Neljäs pääluku käsittelee mitä oppikirjoista puuttuu. Vertailen oppikirjojen tekstejä toisiinsa ja tarkastelen mitä eri oppikirjat käsittelevät, joita toisissa on jätetty vähemmälle huomiolle tai kokonaan pois. Oppikirjojen ohella käsittelen aina tehtäväkirjat kappaleiden yhteydessä. Tehtäväkirjat tarkastelen erikseen koska läheskään kaikista oppikirjasarjoista ei tehtäväkirjaa ole tehty.

1.4. Tutkimusperinne

Suomen vuoden 1918 sisällissota on yksi tutkituimmista aiheista Suomen historiassa. Aihetta on käsitelty todella monipuolisesti historian tutkimuksessa, mutta myös kaunokirjallisuudessa ja ihmisten muistitiedon varassa. Sisällissodan käsittelyssä on nähty monia erilaisia vaihteita, joihin kaikkiin liittyy erilaisia tulkintoja ja näkemyksiä sisällissodasta. Sisällissodan tapahtumia on tarkasteltu niin punaiselta, kuin valkoiseltakin puolelta ja tarkasteluun on liittynyt erilaisia näkökantoja sodan luonteesta ja tapahtumista. Taistelevia osapuolia on tarkasteltu sodankäyntivälineenä, mutta myös aikalaisten toiminnan ja motiivien kautta. Tästä johtuen sodasta on ollut monipuolisesti erilaisia tulkintoja ja totuuksia eri aikakausina.¹⁸

Sisällissodan tutkimuksessa esimerkiksi uhrien ja kaatuneiden määriin on tullut huomattaviakin muutoksia, samalla tutkimuksen piiriin on otettu aiemmin marginaaliin tai unohduksiin jätettyjä väestönosia, kuten siviilit, naisten osallistuminen sotaan ja lasten kokemukset sodan aikana, mutta myös sen jälkeen. Nämä uudet tutkimukset ovat monipuolistaneet ja tuoneet uusia tulkintoja sisällissodan käsittelyyn. Miten nämä tapahtumat ovat heijastuneet oppikirjojen tulkintoihin sisällissodasta? Ovatko nämä ihmisryhmät päätyneet myös oppikirjojen sivuille vai ovatko taistelutapahtumat pääosassa?

¹⁸ Tikka 2004, 39.

Sisällissodan tutkimusperinnettä käsittelee esimerkiksi Marko Tikka väitöskirjassaan *Kenttäoikeudet, välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa*, sekä *Sisällissodan pikkujättiläisessä* on Ulla-Maija Peltonen koonnut sisällissodan muistamisen yhteyteen tutkimuksen eri vaiheita.

Marko Tikka on väitöskirjassaan jakanut sisällissodan tulkinnat kolmeen toisista eroavaan ajanjaksoon. Ensimmäisenä hän mainitsee voittajien vapaussotatraditioon pohjautuvan ajanjakson, joka kesti 1920-luvulta aina 1960-luvulle. Vapaussotatraditiota seurasi kansalaissotakäsitys aina 1990-luvulle saakka, jossa yritettiin kartoittaa hävinneiden punaisten toimintaa ja motiiveja. Kolmanneksi ajanjaksoksi Tikka katsoo 1990-luvulta alkaneen sisällissotatradition, jossa tärkeäksi on noussut valtataistelu tapahtumien taustalla.¹⁹

Ulla-Maija Peltonen puolestaan jakaa sisällissodan muistamisen ja tulkinnat neljään toisistaan eroavaan vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe kesti vuodesta 1918 1930-luvulle, ajanjaksoa hallitsi vapaussota-tulkinnat. Tälle ajanjaksolle tyypillistä oli toisen osapuolen syytely julmuuksista, erottavana tekijänä se, että valkoisen puolen näkemys edusti oikeaa, virallista tulkintaa tapahtumista. Toinen vaihe alkoi Peltosen mukaan toisen maailmansodan jälkeen ja jatkui 1950-luvulle. Hävitty sota ja yhteiskunnan muutos salli aikaisemmin hiljennettyjen punaisten kokemusten nostamisen esiin. Aikaisempi vapaussota-tulkinta sai kilpailijakseen luokkasotatulkinnan, jossa punaisten muistot ja kokemukset tuotiin esiin. Peltonen täsmentää, että 1950-luvulta lähtien valkoisten kertomaa totuutta alettiin kyseenalaistaa historian tutkimuksessa. Kolmas vaihe alkoi 1960-luvulta, jolloin historian tutkimus toi kokonaan uusia näkökulmia ja tietoja sisällissodasta. Tärkeimpinä vaikuttajina Jaakko Paavolaisen tutkimukset, sekä Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla –romaani, joka nosti aikaisemmin vaiettuja tapahtumia ja tekoja julkisuuteen. Neljäs vaihe, joka alkoi 1980-1990-lukujen taitteessa, on Peltosen mukaan yhä käynnissä. Neljännen vaiheen tulkinnoille ja tutkimuksille on luonteenomaista pyrkiä selittämään tapahtumat yhteiskunnallisena poikkeustilanteena ja osana suurempaa Eurooppalaista tapahtumasarjaa. Tutkimuksissa on pyritty kertomaan koko totuus objektiivisesti ja neutraalisti.²⁰

¹⁹ Tikka 2004, 38-39.

²⁰ Peltonen 2009, 464-469.

Suomen vuoden 1918 sisällissodan tutkimukseen uutena piirteenä on tullut sen vertaaminen historian muihin sisällissotiin. Suomen tilanne ei ollut muusta maailmasta irrallinen tapahtumaketju, vaan liittyi olennaisesti Euroopassa tapahtuneeseen murrokseen 1900-luvun alkupuolella. Samalla aikaisempi vasemmisto-oikeisto ajattelu on saanut rinnalleen poliittis-yhteiskunnallisia vaikuttimia. Alapuro katsoo, että sisällissotien tapahtumien vieminen yksilötasolle on tuonut mukaan myös selvästi epäpoliittisia painotuksia.²¹

Vapaussotatradition piiriin kuuluvista kirjoista, tutkimusta edustaa esimerkiksi J.O.Hannulan *Suomen vapaussodan historia* vuodelta 1956. Mainittu Hannulan teos edustaa vielä vahvasti Vapaussotatulkitintaa sisällissodasta. Vastaavasti punaiselle puolelle vahvasti kallistuvaa historian tutkimusta edustaa esimerkiksi Tuure Lehenin *Punaisten ja valkoisten sota* (1978), jonka otsikko on käytetty paljon myös oppikirjojen otsikkoina. Lehen osallistui sisällissotaan punaisella puolella ja edustaa sisällissodan marxilaista tutkijakuntaa.

Mainitsematta ei voi jättää 1960-luvulta alkanutta historian tutkimuksen monipuolistumista ja neutraaliuteen pyrkivää Jaakko Paavolaisen tutkimuksia. Paavolaisen *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918*, ensimmäinen osa punaisesta terrorista (1966), sekä toinen valkoisesta terrorista (1967), sekä vankileirit Suomessa 1918 (1971). Paavolaisen tutkimukset tarkensivat huomattavasti aikaisempien tutkimusten tietoja ja kokosi niitä kattavasti yhteen. Paavolainen toi tutkimuksissaan monipuolisesti esiin terroria molemmiin puolin.

Edelleen vallalla olevaa sisällissota tutkimusta on painotettu tässä tutkimuksessa, sijoittuuhan tarkasteltava ajanjakso selvästi Tikan kuvaamaan sisällissotatradition piiriin. Puolueettomuuteen pyrkivässä Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993) on pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti Tampereen taistelua, mutta myös sisällissotaan johtaneita tekijöitä, teoksen myötä kiinnostus sisällissodan tutkimukseen lisääntyi huomattavasti. Tutkimuksen Tamperetta käsittelevä luku pohjautuu vahvasti Ylikankaaseen, ja teosta on tämän tutkimuksen lisäksi lainattu suoraan myös yhteen tarkastelluista oppikirjoista. Punaisen puolen sotahistoriaa valottaa Jussi T. Lappalaisen kaksi osaa käsittävä

²¹ Alapuro 2008, 11-13.

Punakaartin sota (1981), jossa kirjoittaja tarkastelee ja käsittelee kattavasti punakaartin sodankäynnin ja hallinnon historiaa.

Paavolaista uudempaa terroritutkimusta edustaa Marko Tikan teokset *Terrorin aika, Suomen levottomat vuodet 1917–1921*, sekä hänen väitöskirjansa *Kenttäoikeudet, Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Tikka tuo väitöskirjassaan esiin, että terrori oli molemmin taistelevin osapuolin sodankäynnin väline, joka voitiin toteuttaa organisoidusti ja perustella sen toteuttajille.

Suomen sisällissodasta on tehty useita tilastollisia selvityksiä. Uusimpana ja tarkimpana Valtioneuvoston asettama *Suomen sotaurmat 1914–1922 –projekti*.²² Tämän projektin tehtävänä oli selvittää vuosien 1914–1922 aikana Suomea koskevien sotien ja konfliktien sotaurmien tutkiminen.²³ Tämän lisäksi Suomen sotaurmat projektin alla on julkaistu useita yksityiskohtaisempia julkaisuja aiheesta. Vanhempia tilastollisia esityksiä on mm. Tor Hartmanin *Vuonna 1918 sisällissodassa kuolleet ja kadonneet* (1970). Josta löytyy vertailevat tilastot Paavolaisen tietoihin. Muita tilastotietoja on otettu esimerkiksi jo mainituista Jussi T. Lappalaisen ja Jaakko Paavolaisen tutkimuksista.

Vuoden 1918 sisällissodasta ja oppikirjoista on tehty useita pro gradu-tutkielmia. Esittelen näistä kolme läheisesti omaa tutkimustani sivuuttavat. Ensimmäinen on Hannu Jalosen, *Kapinasta kansalaissotaan – vuoden 1918 sisällissodan kuva itsenäisyyden ajan Suomen historian koulukirjoissa*, vuodelta 1994. Jalonen on selvittänyt kattavasti miten Suomen vuoden 1918 sisällissotaa on käsitelty koko itsenäisyyden ajan kansa-, keski- ja peruskoulun, sekä lukion koulukirjoissa. Tutkimus kattaa kirjat aina vuodesta 1918 vuoteen 1993 saakka. Jalonen käsittelee työssään muutoksia kirjoissa, sekä niihin johtaneita syitä. Jalonen käsittelee yhteensä eri painokset yhteen laskettuna kaikkiaan 251 koulukirjaa. Jalosen työn laajuus rajaa samalla oman työni alun vuoteen 1994, johon Jalosen tutkimus on rajattu.

²² Westerlund 2004, 7.

²³ SSSP nimitietokanta, löytyy osoitteesta: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main?lang=fi>, ja se on päivitetty viimeksi 19.5.2004.

Toinen läheisesti edelliseen liittyvä pro gradu-tutkielma on Jari Honkasen, *Kapinasta kansalaissodaksi. Vuoden 1918 sisällissota kansa- ja keskikoulujen historian oppikirjoissa 1918–72* vuodelta 1992. Honkanen on tutkielmassaan kiinnittänyt huomiota miten kansa- ja keskikoulun historian oppikirjojen oppisisällöt ovat muuttuneet sisällissodan käsittelyn suhteen. Kolmas pro gradu-tutkielma on Pirjo Ristelin *Suomen vuoden 1918 sota lukion Suomen historian oppikirjoissa vuosina 1963–2000* vuodelta 2004. Risteli on tutkinut miten oppikirjat ovat muuttuneet tarkastellulla ajanjaksolla. Hän kiinnittää huomiota varsinkin oppikirjojen kuviin sekä niihin liitettyihin kuvateksteihin. Nämä kolme aikaisemmin tehtyä pro gradu-tutkielmaa ovat rajanneet omalta osaltaan oman tutkimukseni aikaväliä, mutta myös sitä miksi vain yläasteen ja –koulun oppikirjat on otettu mukaan.

Naisia sisällissodassa on tutkinut Marja Piironen-Honkanen, jonka teosta *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918* luovat historiantutkimuksen puitteet tutkimuksen naisia käsittelevään kappaleeseen. Piironen-Honkasen teos on julkaisu, joka pohjautuu hänen tekemäänsä pro gradu-tutkielmaan. Piironen-Honkasen lisäksi naisia käsitteleviä tutkimuksia ovat Anu Hakalan *Housukaartilaiset*, sekä Tuomas Hopun *Tampereen naiskaartit*. Hakala käsittelee teoksessaan Maarian aseisiin tarttuneita punakaartilaisnaisia. Hoppu puolestaan tarkastelee aseellisia naisia Tampereella. Molemmissa teoksissa selvitetään naisten taustoja ja syitä tarttua aseisiin, sekä naisten kohtaloita ja kohtelua sodan jälkeen. Näiden teosten lisäksi monissa muissakin mainitaan sisällissodan aseisiin tarttuneet naiset, jättäen heidät kuitenkin sivurooliin. Mervi Kaarninen käsittelee sisällissodan orpoja teoksessa *Punaorvot 1918*, josta olen ottanut tiedot koskien orvoksi jääneitä lapsia. Kaarninen käy kattavasti läpi miten orpoja kohdeltiin sodan jälkeen riippuen heidän vanhempiansa osallistumisesta, sekä miten lapset sodan kokivat, sekä siitä selvisivät.

Koska tutkimukseni liittyy olennaisesti kouluopetukseen ja kouluopetuksessa käytettäviin oppikirjoihin, joiden kieli ja tekstit pysyttelevät käsiteltävien asioiden suhteen verrattain yleisellä tasolla, olen tästä syystä käyttänyt tutkimuksessa myös aiheesta kirjoitettuja yleisteoksia. Nämä teokset käsittelevät kootusti koko sisällissodan historian. Yleisteoksista esimerkiksi vuonna 2009 toimitettu *Sisällissodan pikkujättiläinen* on todella kattava esitys Suomen vuoden 1918 sisällissodasta. Pikkujättiläiseen on kirjoittanut huomattava määrä sisällissodan tutkimuksen asiantuntijoita. Muita vanhempia yleisteoksia on esimerkiksi

vuonna 1993 toimitettu *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920*, joista toinen osa ”Taistelu vallasta”, käsittelee sisällissotaa. Yleisteosten käyttö on perusteltua myös siitä näkökulmasta, että opettajan työssä monet käyttävät opetuksen tukena yleisteoksia ja niitä on esitelty opettajille esimerkiksi Kleio-aikakausilehdessä.

1.5. Lähteet

Tutkielman lähteenä toimivat peruskoulun historian oppikirjat ja tehtäväkirjat²⁴ kattaen kaikki oppikirjat vuodesta 1994 vuoteen 2010. Tutkielma rajautuu vuoteen 1994 opetussuunnitelman uudistuksella, sekä aikaisempien historian oppikirjatutkimusten kautta. Tutkimuksen loppuminen vuoteen 2010 muodostuu tutkimuksen tekohetken näkökulmasta, tutkimukseen on otettu mukaan kaikki vuoden 2010 aikana painetut oppikirjat. Tutkielmassa käytetyt oppi- ja tehtäväkirjat on saatu uusimpien painosten osalta suoraan kustantamoilta. Vanhemmat tutkielmassa käytetyt kirjat ovat joko Joensuun normaalikoulun tai Turun yliopiston kirjaston kappaleita.

Oppi- ja tehtäväkirjojen lisäksi olen lukenut Kleio-aikakausilehteä, joka on Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton julkaisema pedagoginen aikakausilehti. Kleiosta olen tarkastellut siinä esiteltyjä historian tutkimuksia ja ajankohtaisia kysymyksiä, jotka liittyvät Suomen sisällissotaan. Lehden kirja-arvostelut kattavat samalla lähes kaikki vähänkään merkittävämmät historian tutkimuksissa esille nousseet kirjat. Tätä kautta uskon tavoittaneeni suuren osan myös oppikirjoissa käytetyistä historiantutkimuksista tarkastelulla ajanjaksolla. Kleio-aikakausilehteä julkaistaan nykyään neljä kertaa vuodessa ja lehden julkaisun alkuvuosina se ilmestyi viisi kertaa vuodessa, lehden nykyinen painos on 1800 kappaletta.

²⁴ Tutkimuksessa käytetään selkeyden vuoksi tästä eteenpäin taitovihkosta, työ- ja tehtäväkirjoista nimitystä tehtäväkirja, vaikka osa kirjasarjoista nimeääkin nämä työkirjoiksi tai taitovihoksi.

Lehti tarkastelee kysymyksiä ja aiheita historian opettajien ja opetuksen näkökulmasta, jolloin se tarjoaa hyvän tuen tutkimukselleni.²⁵

Oppi- ja tehtäväkirjat, riippuen oppikirjasarjasta, ovat joko seitsemännen tai kahdeksannen luokan historian oppikirjoja. Suomen sisällissota 1918 on käsitelty oppikirjojen enemmistössä kahdeksannen luokan oppikirjojen alussa ja kahdessa tapauksessa seitsemännen luokan oppikirjat päättyvät Suomen sisällissotaan. Tutkielmassa käytetään oppikirjojen nimiä, ei niiden kirjoittajien nimiä, sekä oppikirjan nimen perässä vuosilukua, mikäli painosten välillä on eroja asian käsittelyssä. Pääasiallisesti oppikirjat ovat kuitenkin aina kirjan uusin tai uudistettu painos vuoteen 2010 asti. Tutkimuksessa on mukana kaksi ennen vuotta 1994 ensimmäisen kerran painettua kirjaa²⁶, joiden osalta käytän oppikirjoista vain painoksia, jotka on painettu vuoden 1994 aikana tai sen jälkeen. Ennen vuotta 1994 ensimmäisen kerran painetut oppikirjat tuovat tutkimukseen mukaan vertailukohtaan vuoden 1985 opetussuunnitelmaan, jonka takia tutkimus on kattava esitys vuoden 1994–2010 oppikirjoista. Samalla vanhempien oppikirjojen mukaan ottamisella pystyn näkemään tuleeko poliittisia muutoksia myös oppikirjoihin, jotka Neuvostoliiton hajoamisesta ja Suomen integraatiosta Euroopan Unioniin on seurannut.

Tutkielmassa ei käsitellä ruotsinkielisiä oppikirjoja, eikä erityisopetukseen tarkoitettuja E-kirjoja, eikä näiden tehtäväkirjoja. Tutkielman ulkopuolelle on jätetty tämän lisäksi opettajan oppaat ja opettajan kirjat. Tutkimus painottuu tarkastelemaan siihen, millaisen kuvan oppi- ja tehtäväkirjat antavat oppilaalle, eikä opettajalle. Voidaan sanoa, että oppikirja on oppilaan tärkein tiedonhankinta väline, jonka takia oppikirja muodostaa suuren osan oppilaiden historian tiedoista.

Oppikirjoista tarkastelen kappaleen tai kappaleita, joissa Suomen sisällissota 1918 on käsitelty. Ovatko oppikirjat rakenteeltaan samankaltaisia asian käsittelyn suhteen, vaikuttaako kokonaisuuteen se, onko oppikirja seitsemännen tai kahdeksannen luokan oppikirja.

²⁵ <http://www.hyo.fi/kleio.html>, luettu 23.3.2011.

²⁶ Elävää historiaa 8 ensimmäinen painos vuodelta 1986, 4.painos vuodelta 1994, sekä Koulun historia 8 ensimmäinen uudistettu painos vuodelta 1991 ja uusin 4.painos vuodelta 1994.

Seitsemännen luokan oppikirjoissa sisällissota seuraa ensimmäistä maailmansotaa ja Venäjän vallankumouksia käsitteleviä kappaleita ja oppikirjat päättyvät sisällissotaan mainiten sodan loppumisen välittömät seuraukset. Kahdeksannen luokan oppikirjoissa on suurempaa vaihtelua, ne joko alkavat ensimmäisestä maailmansodasta, Venäjän vallankumouksista tai Suomen itsenäistymiseen johtaneista vaiheista. Oppikirjojen rakentuminen johtuu opetussuunnitelmissa käytetyistä aihealueista. Seitsemännen luokan oppikirjat noudattavat vuoden 2004 opetussuunnitelman aihealueita, kun puolestaan vuoden 1994 opetussuunnitelma ei rajaa sisällissodan käsittelyä sen tarkemmin.

Tutkielman oppikirjasarjoja on yhteensä kymmenen erilaista. Näistä oppikirjoista on otettu vuoden 1994 ja sen jälkeen yhteensä 48 painosta. Tehtäväkirjoja on viidestä eri kirjasarjasta, joista yhteensä 21 eri painosta. Tehtäväkirjat perustuvat aina oppikirjaan ja niiden rakenne noudattelee varsinaisten oppikirjojen kappalejakoja. Oppikirjoja on viideltä eri kustantajalta Editalta, Gummerukselta, Otavalta, Tammelta ja WSOY:ltä. Tehtäväkirjoja on kahdelta kustantajalta Otavalta ja WSOY:ltä.

Taulukko 1. Kustantajien eri oppikirjasarjojen ja tehtäväkirjojen määrät.

Kustantaja	oppikirjasarjoja	tehtäväkirjoja
Edita	1	0
Gummerus	1	0
Otava	4	3
Tammi	1	0
WSOY	3	2
yhteensä	10	5

2. Opetussuunnitelma luo pohjan, oppikirjat nimeävät sodan ja sotivat sen

2.1. Opetussuunnitelma osana koulutuspoliittista ajattelua ja oppikirjoja

Opetussuunnitelma on osa koulutuspoliittista ajattelua. ”*Yhteiskunnallisena toimintana koulutus on aina poliittinen kysymys.*”²⁷ Suomen liittyminen Euroopan Unioniin on 1990-luvun suurin muutos, joka on vaikuttanut suuresti Suomen yhteiskuntaan ja samalla koulutukseen. EU:n myötä koulutuspoliittiset päätökset sitoutuvat yhä enemmän kansainväliseen viitekehykseen.²⁸ Euroopan Unionin lisäksi Neuvostoliiton hajoaminen ja Berliinin muurin murtuminen ovat vaikuttaneet huomattavia muutoksia Suomen taloudellisessa ja poliittisessä ilmapiirissä.²⁹

Aki Virtanen kuvaa 1990-lukua suurten koulutuspoliittisten muutosten ja uudistusten aikana Suomessa. Hänen mukaansa ”*Vuosikymmenen aikana toteutuneet uudistukset voidaan nähdä poliittisina, rakenteellisina, pedagogisina, ideologisina ja kansainvälistymiskehitykseen liittyvinä.*”³⁰ Muutoksilla on pyritty parantamaan koulutusjärjestelmää.³¹ Sirkka Ahonen toteaa tästä ”*Yhteiskunnan rakenteen ja yhteiskunnallisen ajattelun muutokset heijastuivat koulutuspolitiikkaan, joka otti uuden suunnan kohti koulutuksen markkinoistamista.*”³² Tästä syystä yhteinen koulu alistettiin julkisessa keskustelussa uusien vaatimusten alle. Myös Ahonen katsoo 1990-luvun olleen käännteentekevä Suomen koululle. Lama toi esiin muutoksen taloudellis-yhteiskunnallisissa rakenteissa, joiden taustalla olivat teknologisis-ideologinen muutos. Tässä yhteydessä koulusta tuli poliittinen kysymys.³³ Ahosen mukaan 1990-luvulla tehdyt muutokset ovat institutionaalisella, käytäntöjen ja ajattelutapojen tasolla verrattavissa jopa peruskoulu-uudistukseen.³⁴

²⁷ Virtanen 2002, 24.

²⁸ Virtanen 2002, 19-20.

²⁹ Rinne 2001, 91.

³⁰ Virtanen 2002, 19.

³¹ Virtanen 2002, 19.

³² Ahonen 2001, 178.

³³ Ahonen 2001, 178-179.

³⁴ Ahonen 2001, 181.

Opetusoppi, didaktiikka, on aina ollut kiinteä osa historiallista tilaa ja aikaa, sekä kuvannut sen vallalla olevia opetuskäytänteitä. Painopiste on siirtynyt opettajajohtoisesta opetuksesta oppilaskeskeiseen työskentelyyn, samalla didaktiikan käsite on laajentunut alkuperäisestä merkityksestään.³⁵ Käsitteet opetuksesta ja oppimisesta vaikuttavat samalla myös opetussuunnitelmaan, uutta opetuskäsitysten ohella on se, että oppimista ei nähdä enää paikkasidonnaiseksi vaan sitä tapahtuu myös oppilaitosten ulkopuolella.³⁶ Historian ainedidaktiikka soveltaa omalta osaltaan historian tutkimustulokset, yhteiskunnalliset näkökohdat ja pedagogiset periaatteet varsinaiseen historian opetukseen. Keijo Elion mukaan: ”*Historiatiede ja historian didaktiikka selvittävät objektiiviselle historian tutkimukselle ja opetukselle asetettavia vaateita sekä tutkivat niiden edellytyksiä, muuttuvuutta ja uudistusta.*”³⁷ Hänen mukaansa tämä aiheuttaa sen, että historiatieteen ja historian didaktiikan käsitteet vaihtelevat opetusta koskien, eikä näiden kahden välisestä työnjaosta olla yksimielisiä.³⁸ Matti J. Castren toteaa, että viime kädessä se että historian opetus joutuukin aika ajoin julkisen huomion kohteeksi, on Suomessa tavallista, että pedagogiset asiantuntijat, kouluviranomaiset ja opettajat, vaikuttaneet eniten historian ja yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin.³⁹

”*Opetuksen suunnittelu Suomessa perustuu tätä kirjoittaessa kolmeen tasoon: valtakunnallinen opetussuunnitelma, kunnan opetussuunnitelma ja opettajan opetussuunnitelma.*”⁴⁰ Edellä mainittu pätee yhtä. Aiemmin mainittua Ahonen tarkentaa niin että opettajan oma opetussuunnitelma ei ole näistä kolmesta virallisen tason asiakirja. Uusien opetussuunnitelmien myötä, niihin on tullut entisestään väljyyttä sisältöalueiden käsittelyyn. Opetussuunnitelmat ovat tulleet samalla entistä avoimemmiksi jatkuvalla muutoksella. Ahonen on tarkastellut vuonna 2001 vuoden 1994 opetussuunnitelmien perusteita ja toteaa, että siinä näkyy selkeästi normiohjauksen purku, jolla on annettu entisestään vapauksia juuri sisältöalueiden käsittelyyn, joka näkyy hänen mukaansa selkeimmin ainekohtaisten perusteiden lyhytenä. Tällä tavoin Ahosen mukaan julkisen sektorin valta on pienentynyt ja

³⁵ Elio 1992, 48.

³⁶ Virtanen 2002, 19.

³⁷ Elio 1992, 48, 52.

³⁸ Elio 1992, 48, 52.

³⁹ Castren 1992, 11-12.

⁴⁰ Ahonen 1992, 119.

paikallisten toimijoiden vastuuta on lisätty. Uusiin opetussuunnitelmiin on liitetty vain tavoitteet, kun puolestaan sisällöt ovat koulun itsensä harkinnassa.⁴¹

Matti J. Castren kirjoittaa, että historian opetus on aina kiinteästi sidoksissa kulloinkin vallalla oleviin aatteellisiin ja yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin. Eri oppiaineiden tavoitteet ja valittava oppiaines heijastelevat sitä, mitä kulloinkin on pidetty tärkeänä ja tarpeellisena. Castren kirjoittaa, että historian opetuksen eri vaiheista voidaan nähdä selkeästi kulloisenkin ajan ajattelutavan ja poliittisen ilmapiirin mukana tuomia muutoksia.⁴²

Opetussuunnitelmassa määritellään historian opetukselle tehtävät, tavoitteet, sekä sisällöt joita aineen opetuksessa tulee käsitellä. Opetussuunnitelmien perusteita on tarkastellulla aikavälillä ilmestynyt kaksi, vuonna 1994 ja 2004. Näiden kahden lisäksi olen tarkastellut aikaisempaa vuoden 1985 opetussuunnitelmien perusteita, koska vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa näkyy vielä aikaisemman vaikutteita, sekä tutkimuksen vanhimpien oppikirjojen vielä perustuen osaksi tähän vanhempaan opetussuunnitelmaan. Opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 1985 ja 1994 historia ja yhteiskuntaoppi on käsitelty yhtenäisenä kokonaisuutenaan, jonka takia nyky-yhteiskunnan merkitys on molemmissa selvästi esillä. Olen poiminut opetussuunnitelmista selkeästi historian piiriin kuuluvia tavoitteita, tehtäviä, sekä sisältöjä joita opetussuunnitelmien perusteissa käsitellään. Vertailun vuoksi, sekä selventämään mitä vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteisiin on muutettu, käsittelen ensin vuoden 1985 perusteiden pääkohdat.

Vuoden 1985 perusteissa on käsitelty tarkasti kohta kohdalta historian oppiaineen tavoitteita, sisältöjä, sekä eritelty opetettava oppiaines. Vuoden 1985 opetussuunnitelman tavoitteet, katso liite 1.⁴³ Vuoden 1985 OPS:n perusteissa määritellään Suomen vuoden 1918 käsiteltäväksi kahdeksannella vuosiluokalla aihekokonaisuuden ”Suomen itsenäistyminen ja alkuvaiheet”. Aihekokonaisuuteen liittyy ”Venäjän vallankumousten vaikutukset Suomessa 1917”, ”Itsenäisyysjulistus ja itsenäisyyden tunnustaminen”, ”Jakaantuminen eri leireihin”,

⁴¹ Ahonen 2001, 171.

⁴² Castren 1992, 11-12.

⁴³ OPS 1985, 131.

”Kansalaissodan päävaiheita”, sekä ”Sisäinen ja ulkoinen ratkaisu: sodan jälkiselvittelyt, hallitusmuoto, K.J.Ståhlberg ja Tarton rauha 1920, Ahvenanmaa”.⁴⁴ Opetettavat pääkohdat määritellään melko tarkasti, mutta sisältöjen osalta opetussuunnitelma ei rajaa aihetta sen tarkemmin. Tarkoituksena on käydä läpi sisällissotaa edeltänyt maan kahtia jakautuminen, sekä sodan päävaiheet. Vuoden 1985 perusteiden mukaan sodasta käytetään vielä nimitystä Kansalaissota. Kansalaissota-nimityksen käyttö yleistyi sotien jälkeen, jolloin historian tutkimus kiinnitti aikaisempaa enemmän huomiota hävinneisiin punaisiin, tämän lisäksi YYA-sopimus ja Suomen sisäpolitiikka korosti vasemmistolaisuutta. Edellä mainittua kansalaissotaa korostavaa YYA-sopimuksen linjaa käytti esimerkiksi Urho Kekkonen, joka arvosteli siitä poikkeavaa historiankirjoitusta ja muuta julkista sanaa.⁴⁵

Vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa määritellään historian opetukselle tavoitteet ja keskeiset sisällöt.⁴⁶ Aihekokonaisuuksista mainitaan vain, että ”*opiskelussa tarkastellaan yleistä historiaa, Suomen historiaa ja nykysuomalaista yhteiskuntaa*”⁴⁷ Sisällissotaa ei erikseen mainita aihesisällöksi. Suomen historiassa tulisi käsitellä kansallisia historiallisia ilmiöitä ja tapahtumia. Erikseen mainintaan mikrohistoria, jolla tarkoitetaan alueellista ja paikallista, kotiseutujen ja arkipäivän elämän historiaa. Tämän lisäksi historian opiskelun tulisi tasapainottaa historiallisen kehityksen eri osa-alueita, joista mainitaan valtiollinen historia, talous- ja yhteiskuntahistoria, sekä kulttuurihistoria.⁴⁸ Opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 1994 ei siis rajata tai eriytetä sisällissodan käsittelyä yksityiskohtaisemmin, vaan odotetaan sisällissodan kuuluvan olennaiseksi osaksi Suomen historiaa.

Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteisiin on listattu jälleen vuoden 1985 tapaan, oppiaineuksessa käsiteltävät keskeiset sisällöt kohta kohdalta. Sisällissota on merkattu käsiteltäväksi aihekokonaisuudessa ”Suurvaltojen kilpailusta ensimmäiseen maailmansotaan seurauksineen”. Tässä kokonaisuudessa käsitellään ”imperialismi ja sen vaikutukset Euroopan suurvalloille ja siirtomaille”, ”ensimmäinen maailmansota, sen syyt ja seuraukset”, ”Venäjän

⁴⁴ OPS 1985, 141.

⁴⁵ Manninen 1993, 19. Salminen 2007, 223.

⁴⁶ Katso liite 1.

⁴⁷ OPS 1994, 95.

⁴⁸ OPS 1994, 95.

keisarikunnan luhistumisen syyt ja vuoden 1917 vallankumoukset”, sekä ”Suomen itsenäistyminen ja sisällissota”.⁴⁹ Uutta vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa sisällissotaa käsiteltäessä, on että Suomen 1900-luvun alun tilanteen liittäminen suurempaan yleiseurooppalaiseen linjaan.

Opetussuunnitelmissa näkyy muutama selkeä muutos sisällissodan käsittelyssä. Ensimmäisenä sodan nimi muuttuu perusteissa kansalaissodasta sisällissodaksi, vuoden 1994 perusteet voi nähdä välivaiheena, jonka aikana tämä muutos pitäisi tulla näkyviin myös oppikirjoissa. Toisena isona muutoksena on, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan liittäminen aikaisempaa tiukemmin muun Euroopan tapahtumiin. Vuoden 1985 perusteissa Suomi käsitellään omana irtonaisena kokonaisuutenaan, kun se on vaihtunut vuoteen 2004 mennessä osaksi isompaa Eurooppalaista kokonaisuutta, eikä vain ainutlaatuisena suomalaisena tapahtumana. Vuoden 1994 perusteissa painottuu paikkakuntakohtainen historia ja tietyllä tapaa Suomen historia nojautuu omaksi saarekkeekseen Euroopan tapahtumien vieressä.

Opetussuunnitelmat eivät kuitenkaan rajaa tai tarkenna sisällissodan käsiteltävää sisältöä, vaan opettajalle ja oppikirjan tekijöille on jäänyt melkoisesti vapautta valita pääkohdat, joita asian yhteydessä tuodaan esille. Sodan nimen vaihtuminen kansalaissodasta sisällissodaksi pitäisi olla näkyvin oppikirjoissa tapahtunut muutos, jonka lisäksi Suomen vuoden 1918 tapahtumien liittäminen kiinteämmäksi osaksi yleiseurooppalaista tapahtumaketjua tulisi näkyä aihetta käsiteltäessä.

Tutkimuksen oppikirjoissa sisällissota käsitellään yhdessä kappaleessa, lukuun ottamatta Kohti nykyaikaa oppikirjaa, jossa pääkappaleessa Suomi itsenäistyy, Suomen sisällissota käsitellään muutamana alalukuna. Kaikissa oppikirjoissa, jotka ovat ilmestyneet ensimmäisenä painoksena vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaan ja painoksia on lisätty aina vuoteen 2004 asti, pysyvät otsikot kuitenkin samannimisinä. Esimerkiksi Horisontin molemmat painokset 1995 ja 1998 on otsikoitu samoin nimin vuoteen 2010 saakka, vaikka sisältöön muuten onkin tehty muutoksia.

⁴⁹ OPS 2004, 147.

Tutkimuksessa tarkastelluista seitsemännen luokan oppikirjoista näkyy uusi vuoden 2004 opetussuunnitelman vaikutus. Sisällissota on käsitelty näissä oppikirjan viimeisessä kappaleessa, joka päättää aihekokonaisuuden suurvaltojen kilpailusta ensimmäiseen maailmansotaan. Muissa vuoden 2004 opetussuunnitelman mukaan tehdyissä kahdeksannen luokan oppikirjoissa tämä suurempi aihekokonaisuus on jaettu kahtia, niin että Venäjän vallankumoukset tai Suomen itsenäistyminen aloittavat oppikirjan.

Tarkastelluista kymmenestä eri oppikirjasarjasta on otettu huomattava määrä eri painoksia. Painosten välillä oppikirjoihin on tehty kuitenkin vähän suuria muutoksia. Tarkasteltujen oppikirjojen elinkaari on ollut joko hyvin lyhyt tai huomattavan pitkä. Suurinta osaa oppikirjoista on painettu opetussuunnitelmien mukainen ajanjakso, jonka jälkeen edelleen painetuista oppikirjoista on otettu uudistettuja painoksia. Elävää historiaa ja Koulun historia perustuvat vielä vuoden 1985 opetussuunnitelmaan. Kohti nykyaikaa, Horisontti (1995), Ihmisen aika, Horisontti (1998), Kronikka, Historia nyt on painettu vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaan. Vuoden 2004 OPS:n mukaan taas Kaleidoskooppi, Historian tuulet ja Aikalainen. Poikkeuksena oppikirjoista tekevät Horisontti ja Kronikka, joita on uudistettu opetussuunnitelman muuttuessa, samalla ne ovat olleet tarkastelluista oppikirjoista pitkäikäisimmät. Horisontin ensimmäinen painos on vuodelta 1995, tarkastellun ajanjakson viimeinen vuodelta 2004, oppikirja on kuitenkin yhä käytössä yhteisniteenä.⁵⁰ Kronikka on ilmestynyt ensimmäisen kerran vuonna 1999, oppikirjan uusin 12.painos on vuodelta 2010. Oppikirjojen tarkat painovuodet näkyvät liitetaulukosta 2.

Joidenkin oppikirjojen lyhyt ikä näkyy oppikirjasarjojen ilmestymisenä vain tietyn opetussuunnitelman ajanjaksona. Oppikirjojen tekijät ovat kuitenkin usein pysyneet samoina oppikirjasarjojen uudistuessa, jolloin uudet oppikirjasarjat perustuvat joiltain osin aikaisempiin. Varsinkin tekstin ohella käytetyt kuvat ja kartat ovat pysyneet monin paikoin samoina oppikirjasarjojen uudistuessa. Otavan oppikirjoista Koulun historia 8:n seuraaja on Horisontti, jonka tekijöistä Osmo Lappalainen ja Sakari Tiainen ovat jatkaneet uudessa oppikirjasarjassa. WSOY:llä puolestaan Titta Putus-Hilasvuori ja Jukka Rantala ovat

⁵⁰ Horisontin yhteispainos sisältää koko yläkoulun historian oppimateriaalin. Tästä yhteisniteestä on otettu uusi painos vuonna 2009. Olen käyttänyt Horisontista ensimmäistä vuoden 1995 painosta, sekä uusinta yhteisnidepainosta vuodelta 2009.

jatkaneet Kohti nykyaikaa kirjasta Ihmisen aikaan ja vielä Historia nyt 7 oppikirjaan. WSOY:ltä lisäksi Matti Ojakoski on ollut kirjoittamassa Ihmisen aika ja Aikalainen oppikirjoja.

Otavan Koulun historian ja Horisontin sisällissotaa koskevassa osuudessa ainoastaan kartta ja käytetyt kuvat ovat valtaosaltaan samat. Horisontin sisällissotaa käsittelevä teksti on kuitenkin kirjoitettu kokonaan uudestaan, todennäköisesti Seppo Zetterbergin toimesta. Horisontin sisällissota teksti pohjautuu nimittäin Zetterbergin teoksen Itsenäisen Suomen synty vuodelta 1995 sisällissotaa käsittelevään kappaleeseen, jota on hieman muutettu ja lyhennetty oppikirjaan sopivaksi. WSOY:n oppikirjoissa kuvat ovat vaihtuneet toisiin vain Ihmisen aika ja Aikalainen ovat käyttäneet samoja kuvia. Tämän lisäksi ainoastaan kartta on Historia Nyt, Kohti nykyaikaa ja Aikalainen oppikirjoissa sama.

2.2. Mitä oppikirjojen otsikot kertovat?

Suomen vuoden 1918 tapahtumille on annettu monia eri nimiä. Näitä nimiä on ja on ollut vapaussota, kansalaisota, veljessota, sisällissota, luokkasota, työväen itsepuolustustaistelu ja työväen vapaustaistelu, vallankumous ja (puna-)kapina, punaisten ja valkoisten sota. Manninen kuvaa nimityksen kirjon johtuvan puhujan näkökulmasta ja taustoista. Mannisen mukaan henkilökohtaisten syiden ohella kaikille nimityksistä voidaan löytää myös asiallisia perusteita sodan tarkoituksesta ja luonteesta.⁵¹ Pertti Haapala selittää nimitysten runsauden niin, että suomalaisilla ei ollut sodan aikana, muttei myöskään sen jälkeen yhtenäistä käsitystä mistä oli kyse. Nimitysten runsaus kertookin, että sodasta on useita, toisistaan eriäviä totuuksia.⁵²

⁵¹ Manninen 1993, 10.

⁵² Haapala 2009, 10.

Uusimmassa historian tutkimuksessa käytetään yleisesti ottaen sodasta nimitystä sisällissota tai vielä neutraalimpaa Suomen vuoden 1918 sota/tapahtumat nimeä, tarkoituksena on pyrkiä kuvaamaan tapahtumia mahdollisimman objektiivisesti. Sisällissota nimen puolesta kirjoittaa esimerkiksi Heikki Ylikangas, hänen mukaansa sodan nimittäminen kansalaissodaksi tarkoittaisi kansalaiskäsityksen laajentamista suomalaisista, koskemaan myös saksalaisia, ruotsalaisia ja venäläisiä, joiden kaikkien kansalaisia osallistui sotaan. Sisällissota nimityksellä tätä ongelmaa ei tule, koska on tavallista, että ulkomaiset joukot osallistuvat sisällissotiin.⁵³ Myös sisällissodan pikkujättiläisessä kirjoittajat ovat päätyneet nimitykseen sisällissota. Syiksi valinnalle kerrotaan taistelu Suomen valtiollasta, sodan aloittivat, kävivät, sekä ratkaisivat keskenään suomalaiset ja sodan jälkeen taistelleet osapuolet jäivät samaan maahan, Suomeen.⁵⁴ Risto Marjomaa mukaan, se millä nimellä Suomen tapahtumia sitten halutaankin kutsua, oli sota luonteeltaan viimekädessä sisällissotaa. Marjomaa jatkaa sisällissodassa kaksi eri osapuolta taisteli poliittisesta vallasta, yhtenäiseksi mielletyssä valtiossa eikä kummankaan taistelevan osapuolen tavoitteena ollut uuden poliittisen kokonaisuuden luominen tai erottaminen vanhasta, vaan valta haluttiin yhtenäiseksi koetussa valtiossa.⁵⁵

Tutkimuksen uusimmissa oppikirjoissa, jotka on tehty vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteiden mukaan, sodan yleisnimityksenä pitäisi käyttää sisällissotaa tai jotakin muuta, mahdollisimman neutraalia nimitystä sodasta. Tämä siitä syystä, että vuoden 2004 opetussuunnitelmassakin käytetään sodasta nimeä sisällissota. Vuoden 1994 opetussuunnitelmassa ei määritellä sodalle erikseen nimeä ja aikaisempi vuoden 1985 opetussuunnitelma käyttää sodasta vielä nimeä kansalaissota. Tätä pohjaa vasten on ymmärrettävää, että myös kirjan tekijät ovat voineet vapaammin käyttää sodasta haluamaansa nimitystä vuoteen 2004 saakka. Kaikissa oppikirjoissa olisi kuitenkin syytä vähintään mainita ja selittää, miksi sisällissodalle on annettu erilaisia nimityksiä, jonka lisäksi erikseen tulisi avata näitä nimiä oppikirjatekstissä.

⁵³ Ylikangas 1993, 15.

⁵⁴ Haapala 2009, 10.

⁵⁵ Marjomaa 2004, 30.

Kaikki oppikirjojen sisällissotaa käsittelevät otsikot ja tekstissä sotaa kuvaavat sanat on kerätty liitetaulukkaan 3. Taulukossa on kaikki sotaa yleisnimellä kuvaavat nimitykset, kuitenkin niin, että jos kirjassa on käytetty pelkkää sota-sanaa, ei sitä ole erikseen listaan merkitty. Taulukon viimeisen sarakkeen nimitys vallankaappaus voisi yhtä hyvin olla sarakkeen vallankumous-kohdalla, samoin vapaustaistelu voisi olla kohdassa vapaussota. Edellä mainittujen nimitysten käyttö varsinkin oppikirjoissa on usein samaa tarkoittava. Nimitykset on otettu kuitenkin siinä muodossa tekstistä, kuin ne on oppikirjoihin kirjoitettu.

Tutkimuksen vanhimmasta oppikirjasta Koulun historiasta löytyy otsikko ”Punaisten ja valkoisten sota”, joka on samalla tarkastelussa olleen ajanjakson yleisin otsikkonimi. Tätä otsikkonimeä käyttää yhteensä viisi oppikirjaa.⁵⁶ Muissa oppikirjoissa olevat otsikkonimet esiintyvät vain kerran, ”Katkera veljessota”⁵⁷, ”Kansa jakautuu kahtia”⁵⁸, ”Kansalaisota-vapaussota”⁵⁹ ja ”Suomen sisällissota vuonna 1918”⁶⁰. Sisällissota nimitys sisältyy otsikkonimissä vain yhteen oppikirjaan. Yhdestä oppikirjasta en ole valinnut otsikkonimeä mukaan, koska Kohti nykyaikaa oppikirja käsittelee Suomen sisällissodan Itsenäistymisen osana, eikä itse sotaan liittyvää pääotsikkoa ole. Kyseisessä oppikirjassa esiintyy alaotsikkoina tapahtumia kuvaavia ”Ajaututaan sotaan”, sekä ”Sodan päätös”.⁶¹ Muista oppikirjoista otsikkosana on otettu kappaleesta, jossa sisällissodan tapahtumia käsitellään. Joissakin oppikirjoissa sisällissodan käsittely jakaantuu kahteen eri kappaleeseen, esimerkiksi niin että sisällissotaan johtanut kehitys käsitellään aiemmin ja sisällissota omanaan. Tästä syystä Historia nyt oppikirjasta väliotsikko ”Vallankumous ja vapaussota alkavat yhtä aikaa”⁶² täytyy mainita tässä yhteydessä, en ole valinnut sitä otsikkosanaksi, koska sisällissotaan konkreettisesti liittyviä asioita käsitellään muidenkin väliotsikoiden alla.

Hannu Jalosen tekemässä tutkimuksessa historian oppikirjojen sisällissodasta käyttämistä otsikoista hän toteaa ”1980-luvun oppikirjaotsikoissa vuoden 1918 sota nähtiin ainakin otsikoiden valossa lähinnä sisäisenä selkkauksena, jossa kahtiajakautunut kansa – punaiset ja

⁵⁶ Aikalainen 2009, 16. Horisontti 2009, 200. (myös 1995), Kaleidoskooppi 2010, 158. Koulun historia 1996, 53. Kronikka 2010, 29.

⁵⁷ Elävää historiaa 1994, 43.

⁵⁸ Ihmisen aika 2000, 238.

⁵⁹ Historian tuulet 2009, 12.

⁶⁰ Historia nyt 2004, 178.

⁶¹ Kohti nykyaikaa 2000, 198-205.

⁶² Historia nyt 2004, 182.

valkoiset – taisteli keskenään.”⁶³ Jalonen esittää, että 1990-alun oppikirjat jatkavat tämän näkökulman esittämistä.⁶⁴ Vertailun vuoksi seuraavassa taulukossa esitellään ensin Jalosen kokoama taulukko otsikkonimistä vuosilta 1990-1993. Kaikilta osin Jalosen ja tässä tutkimuksessa selvitetty otsikkonimet eivät ole täysin vertailukelpoisia, koska Jalonen on käyttänyt tutkimuksessaan myös Lukion oppikirjojen otsikoita. Oman tutkimukseni aikavälin olen jakanut opetussuunnitelmien mukaan kahteen eriävään osaan.

Taulukko 2. Oppikirjojen otsikot vuosina 1990-2010.

Vuoden 1918 sodan nimet	1990-1993	1994-2003	2004-2010
kansa jakautuu kahtia	-	1	-
kansalaissota	11		1
punaisten ja valkoisten sota	2	3	2
sisällissota	4	1	-
vapaussota	-	-	1
veljessota	1	1	-
otsikot yhteensä	18 otsikkosanaa	6 otsikkosanaa	4 otsikkosanaa
oppikirjat yhteensä	16 oppikirjaa	7 oppikirjaa	3 oppikirjaa

(vuosilta 1990-1993 lähteenä käytetty Jalonen 1994, 25)

Yllä esitetty taulukko osoittaa selkeästi otsikkonimien muuttumisen kohti osapuolia kuvaavaan nimeen. Jalonen toteaa tutkimuksessaan, että vapaussota nimitys katosi otsikkonimistä 1990-luvun alkupuoliskolla kokonaan. Nimitys on kuitenkin palannut käyttöön Historian tuulet oppikirjassa vastaparina kansalaissota-vapaussota. Kansalaissota nimityksen käyttö kirjojen otsikoissa on vähentynyt samalla huomattavasti, jonka lisäksi punaisten ja valkoisten sota on pysynyt, Jalosen tutkimuksen lopusta, yleisenä otsikkonimenä.

Oppikirjojen otsikkonimestä ei ole mahdollista tehdä kovin pitkälle vietyjä johtopäätöksiä esimerkiksi sodan luonteesta tai suhtautumisesta siihen. Elävää historiaa oppikirjan

⁶³ Jalonen 1994, 25.

⁶⁴ Jalonen 1994, 25.

otsikkosanan veljessota sana esiintyy myös leipätekstissä sodasta käytettynä nimenä. Tämän lisäksi Historia nyt kirjoittaa otsikkosanan mukaisesti, myös leipätekstissä aiheesta nimellä sisällissota. Oppikirjat, jotka käyttävät punaisten ja valkoisten sota nimitystä (jota käyttää marxilainen tutkija Tuure Lehén oman teoksensa otsikkona vuodelta 1978), eivät palaa nimityksen käyttöön enää leipätekstissä vaan käyttävät sodasta muuta nimeä. Oppikirjoista Aikalainen, Ihmisen aika, Kohti nykyaikaa ja Kronikka avaavat kuitenkin miksi taistelevia osapuolia kutsuttiin punaisiksi ja valkoisiksi.

2.3. Nimet tekstissä

Oppikirjoista vanhimmat, ensimmäisen kerran ennen vuotta 1994 ilmestyneet, käyttävät tekstissä useampia nimityksiä sodasta, eikä selkeää linjaa sodan nimestä esiinny. Elävää historiaa oppikirjasta tekstissä vaihtelee nimitys kansalaissota ja veljessota, jopa samassa kappaleessa esiintyy molempia nimityksiä. Näiden kahden eniten käytetyn nimen lisäksi on löydettävissä vielä vallankumous ja vapaussota. Sanoista vallankumous selitetään sosialistien toimilla ottaa valta Helsingissä, kun taas vapaussota nimitys liittyy venäläisten sotilaiden aseistariisumiseen. Oppikirjassa on sisällissotaa käsittelevän kappaleen jälkeen tehtäviä, joista toinen käsittelee sisällissodan nimityksiä, toinen mainitsee nimen sodalle, ensimmäinen ”Mitkä ulkovallat osallistuivat Suomen kansalaissotaan?” ja toinen ”Perustele miksi veljessodasta käytetään nimityksiä kansalaissota ja vapaussota?”. Oppikirjan tekstissä nimityksistä saa jo alun perin melko sekavan kuvan, eikä selvää linjaa nimityksestä löydy. Oppikirjan tehtävät tekevät asiasta vielä hankalamman, koska oppikirja käyttää kansalaissotasanaa eniten, mutta myös veljessota esiintyy tekstissä yleisnimenä. Elävää historiaa oppikirja ei käytä ollenkaan sisällissota nimitystä.⁶⁵

Oppikirjoista myös Koulun historia esittää useampia nimityksiä sodalle, eikä yhtä selkeää nimitystä ole löydettävissä. Oppikirjassa käytetään sodasta nimiä sisällissota ja kansalaissota

⁶⁵ Elävää historiaa 8 1994, 43-48.

ristiin. Sisällissota esiintyy väliotsikossa ”Kohti sisällissotaa”, mutta tekstissä mainitaan sodan nimeksi kansalaissota. Kansalaissota nimitys löytyy kirjan kartasta, kun taas sodan jälkiselvittelyissä on taas puolestaan nimitys sisällissota, jonka jälkeen sotaa seuraavassa kappaleessa nimitys on jälleen kansalaissota. Oppikirjassa esiintyy näiden kahden nimityksen lisäksi vielä vallankumous, joka ainoana nimenä selitetään niin, että työväen johtajat päättivät aloittaa vallankumouksen Helsingissä. Sisällissodan jälkeisessä kappaleessa mainitaan vielä punaisten aloittama kapina. Koulun historia ei erikseen selittele tai määrittele nimityksiä sisällissota tai kansalaissota.⁶⁶

Edellä mainittujen oppikirjojen Koulun historia ja Elävää historiaa nimitykset perustuvat vielä vuoden 1985 opetussuunnitelmaa, jossa käytettiin sodasta nimitystä kansalaissota. Kummassakaan oppikirjassa ei sen enempää perustella tai argumentoida tiettyjen nimitysten puolesta tai niitä vastaan, nimityksistä ei saa selvää kokonaiskuvaa, vaan eri nimet vaihtelevat tekstissä ja kartan nimissä. Vaikka molemmat oppikirjat perustuvat selkeästi vielä vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteisiin, käyttää toinen oppikirjoista jo nimitystä sisällissota, vaikka nimitystä ei määritellä opetussuunnitelmassa vielä tuolloin.

Horisontti oppikirjassa sodan yleisnimenä käytetään sisällissota-sanaa. Horisontti on Koulun historia kirjasarjan seuraaja. Horisontissa nimitykset on päivitetty, muun muassa kartoista sisällissota muotoon. Oppikirja käyttää koko tekstin läpi sisällissota sanaa, myös sodan jälkeistä tilaa kuvatessa. Tämän lisäksi Horisontissa Punaisten kerrotaan aloittaneen vallankaappauksen ja kapinan laillista hallitusvaltaa vastaan. Horisontissa ei esitellä sodan eri nimityksiä, eikä nimityksiä avata tämän enempää. Oppikirjasta otettujen useiden eri painosten välillä nimityksiin ei ole tullut muutoksia.

Kronikka oppikirjassa yleisnimityksenä esiintyy kansalaissota, jota käytetään koko sotaa käsittelevän kappaleen läpi. Kansalaissota nimitystä ei kuitenkaan selitetä millään tavalla. Sodan syttymisen yhteydessä avataan hieman vallankumous-sanaa, joka katsottiin työväen ainoaksi keinoksi, jonka alkamisen merkiksi punainen lyhty nostettiin. Oppikirjassa kerrotaan näiden vallankumoukseen ryhtyneiden punaisten olevan kapinallisia, jonka lisäksi vielä sodan

⁶⁶ Koulun historia 1996, 53-56.

jälkiseurauksien yhteydessä heidän todetaan osallistuneen kapinaan. Oppikirjassa ei esitellä sodan eri nimityksiä, eikä myöskään painosten välillä nimityksiin ole tullut muutoksia.

Oppikirjoista kolmessa on tekstistä eriytetty lisätietoruutu koskien sisällissodan nimiä. Nämä oppikirjat ovat Aikalainen, Ihmisen aika ja Kohti nykyaikaa. Kaikki kolme oppikirjaa ovat WSOY:n kirjoja. Lisätietoruuduissa selitetään nimitysten monipuolisuudesta niin, että nimiin sisältyy aina tietty näkökulma tapahtumiin. Aikalaisessa ei kerrota mitä nämä nimitykset aikalaisille olivat, kun puolestaan Kohti nykyaikaa oppikirjassa tuodaan esille aikalaisten ja heti sodan jälkeen käytössä olleet nimitykset vapaustaistelu ja kansalaissota, johon Ihmisen aika lisää vielä vapaussodan ja veljessodan. Lisätietoruutuun verrattavissa olevia sisällissodan monista nimistä kertovia tietoja on Historia nyt, Historian tuulet ja Kaleidoskooppi oppikirjoissa.⁶⁷

Lisätietoruuduista vanhin on Kohti nykyaikaa oppikirjassa, joka selittää kansalaissodan, vapaussodan, luokkasodan, vallankumouksen ja sisällissodan. Sodan aikana ja heti sen jälkeen nimityksistä oli käytössä vapaustaistelu ja kansalaissota. Kansalaissota nimitystä käyttivät kummatkin osapuolet, mutta nimityksen ongelmaksi muodostuu vieraiden joukkojen mukana olo. Vapaussota nimitys selitetään sodalla Neuvosto-Venäjää vastaan, jolla Suomi vapautettiin vieraan maan vallasta. Vapaussota-nimitystä vastaan kerrotaan venäläisten vähäiset toimet sodassa, sekä saksalaisten osallistuminen sotaan. Saksalaisten kerrotaan osallistuneen omien etujensa takia, ei venäläisten karkottamiseksi. Luokkasota-nimitys selitetään sopivan vain punaiselle puolelle, koska nimitys johtuu luokkien välisestä kamppailusta. Luokkasota-nimityksen yhteydessä käsitellään vallankumous, joka oppikirjan mukaan käy nimeksi mikäli maassa taisteltiin valtiovallasta. Oppikirjan käyttämä yleisnimitys on sisällissota, joka selitetään niin että vaikka pääosin taistelevat osapuolet olivat suomalaisia, oli taisteluiden tavoitteena valta maassa. Sisällissota tulkintaa vastaan ei oppikirjan mukaan haittaa se, että vieraiden valtioiden joukkoja oli mukana sodassa.⁶⁸

⁶⁷ Aikalainen 2009, 19. Ihmisen aika 2000, 244. Kohti nykyaikaa 2000, 201.

⁶⁸ Kohti nykyaikaa 2000, 201.

Ihmisen aika käsittelee oppikirjoista runsaimmin sodan eri nimiä. Itse tekstissä oppikirja käyttää yleisesti nimitystä sisällissota. Tekstissä käsitellään vapaussota, joka selitetään niin että venäläiset sotilaat ajettaisiin pois maasta, kun taas työväelle sota oli vallankumousta, jolla pyrittiin tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan Venäjän mallin mukaisesti. Tämä vallankumous nähtiin porvareiden puolella kapinana. Ihmisen aika oppikirjassa on jo tekstissä esiintyneiden nimien lisäksi lisätietoruutu ”Yksi sota – monta nimeä”⁶⁹. Jossa on kerrottu sodan aikana käytetyistä nimityksistä kansalaissota, vapaustaistelu, vapaussota, veljessota ja punakapina. Lisätietoruudussa vapaussota ja vallankumous selitetään uudelleen lähes tekstin mukaisesti. Punakapina nimi selitetään halventavana nimenä laillista hallitusvaltaa nousseita punaisia kohtaan. Kansalaissota nimityksestä kerrotaan, että se tarkoittaa ”puhtaasti kansan kesken käytyä sotaa”⁷⁰, tosin nimityksestä ei tämän enempää kerrota. Sisällissota nimitys käy, koska pääosin sodassa oli kyse suomalaisten välisestä taistelusta, johon osallistui ulkomaiden joukkoja. Lisätietoruudussa vapaussota nimitystä vastaan taistelee venäläisten melko vähäiset toimet, sekä saksalaisten osallistuminen. Luokkasota on punaisten käyttämä nimitys, jolla katsottiin kahden luokan taistelevan keskenään, luokkasota nimen yhteyteen on lainattu pieni katkelma kirjasta *Suomen luokkasota*. Lisätietoruudun lopussa on vielä maininta ”Kaikkein puolueettomin mutta samalla epämääräisin sodasta käytetty käsite lienee vuoden 1918 tapahtumat.”⁷¹

Kolmas lisätietoruutu on Aikalainen oppikirjassa, jossa nimitysten runsaus selitetään sotaan lähdön eri syistä ja näkökulmasta. Vapaussota tulkitaan voittajien käyttämäksi nimitykseksi, jonka kautta Suomi lopullisesti itsenäistyi ja vapautui Venäjästä. Kapina ja punakapina selittyvät maan laillisen hallituksen olemassaolona, jota vastaan punaiset nousivat. Luokkasota selitetään lyhyesti niin, että osapuolet koostuivat eri yhteiskuntaluokkien jäsenistä. Oppikirjan mukaan monille paremman yhteiskunnan luominen oli tärkein syy sotaan, jolloin nimitykseksi käy vallankumous. Oppikirjan luokkasota selitetään samaan tapaan historian tutkimuksen kanssa, oppikirja ei kuitenkaan mainitse, että luokkasota nimitystä puolustivat enimmäkseen ”radikaaleimmat punaiset”⁷², mutta luokkasota ei ollut tavallisten ihmisten puhekielessä, vaan esimerkiksi politiikassa yleistä. Mikäli oppikirjassa on haluttu tuoda nimitykset luokkasota ja vallankumous toisilleen läheisenä nimityksenä on siinä

⁶⁹ Ihmisen aika 2000, 244.

⁷⁰ Ihmisen aika 2000, 244.

⁷¹ Ihmisen aika 2000, 244.

⁷² Haapala 2009, 12.

jokseenkin epäonnistuttu. Luokkasodan tilalla hävinneet punaiset käyttivät enemmän nimitystä kapina, vallankumouksen sijaan.⁷³ Kansalaissota on kansalaisten välistä sotaa, mutta ei kerro myös muiden maiden osallistumista. Veljessodan selitetään olevan vanhahtava ja tunteenomainen nimitys, jolla korostetaan sitä, että perheet ja suvut saattoivat olla eri puolilla. Oppikirjan yleisesti käyttämä sisällissota nimitys, selitetään sotana Suomen maaperällä. Sisällissotiin sekaantuu kuitenkin usein tavalla tai toisella ulkopuolisia.⁷⁴

Oppikirjoista kolmessa on sisälletty itse tekstiin lisätietoruuuden kaltaisia tietoja. Ensimmäinen Historia nyt käyttää yleisesti tekstissä sisällissota-nimitystä. Historia nyt käyttää väliotsikkona ”Vallankumous ja vapaussota alkavat yhtä aikaa”, vallankumous selitetään alkaneen punaisten toimista ottaa valta, jonka lisäksi oppikirja kertoo mitä vallankumouksella tahdottiin saavuttaa. Valkoiset puolestaan aloittivat vapaustaistelun riisumalla venäläisiä varuskuntia aseista. Oppikirjassa kappale, jossa selitetään sodan nimityksistä. Nimitykset johtuvat siitä miten sota on koettu eri tahoilla. Vallankumous ja luokkasota selitetään yhdessä, molemmissa oli kyse taistelusta paremman yhteiskunnan puolesta, hallitsevaa luokkaa vastaan. Valkoisella puolella sodasta käytettiin nimityksiä vapaussota tai punaisten kapina, koska he taistelivat Suomen itsenäisyydestä. Kansalaissota nimitystä käytettiin oppikirjan mukaan molemmin puolin, koska taistelevat osapuolet olivat saman maan kansalaisia. Oppikirjan käyttämä sisällissota nimitys on otettu myöhemmin käyttöön ja sillä tahdotaan korostaa muiden ulkomaisten joukkojen osallisuudesta, pelkkien suomalaisten lisäksi.⁷⁵

Kaleidoskooppi käyttää yleisesti sisällissota nimeä sodasta. Sodan alun yhteydessä on mainittu punainen lyhty vallankumouksen merkinä. Oppikirjan teksti on muihin oppikirjoihin verrattuna todella lyhyt. Sisällissotaa seuraavassa kappaleessa, jossa käsitellään sodan seurauksia, on katkelma sisällissodan monista nimistä. Vapaussota selitetään Suomen lopullisena itsenäistymisenä ja vapautumisena Venäjältä, erikseen mainitaan venäläisistä sotilaista. Luokkasota-nimityksen kerrotaan alleviivaavan yhteiskuntaluokkien välistä taistelua, kun taas kansalaissota ja veljessota kuvaavat saman maan kansalaisten välisestä

⁷³ Haapala 2009, 12.

⁷⁴ Aikalainen 2009, 19.

⁷⁵ Historia nyt 2004, 188.

sodasta. Näiden lisäksi mainitaan punakapina, jolla halutaan korostaa laillista hallitusvaltaa vastaan nousseiden punaisten toimia.⁷⁶

Historian tuulet oppikirjassa sisällissota on sodan yleisnimitys, jonka lisäksi kirjan pääotsikkona on kansalaissota-vapaussota. Otsikkosanoista vapaussota löytyy myös alaotsikosta ”Valkoiset lähtevät vapaussotaan”. Vapaussota nimitys kuvataan valkoisen armeijan käskynä vapauttaa Suomi vielä maassa olevista venäläisistä sotilaista. Vallankumoukseen punaiset nousivat samana päivänä, joka nähtiin valkoisella puolella kapinana laillista hallitusta vastaan. Oppikirjassa on tekstissä todella lyhyt kuvaus sisällissodan nimistä, jossa kerrotaan sodasta käytetyn kansalaissota ja sisällissota nimiä. Kansalaissota-nimen selityksenä annetaan vain oman maan kansalaisten taistelu vastakkain. Sisällissota nimitys sopii kuvaamaan tapahtumia, kyseessä oli suomalaisten välienselvittely, johon sekaantui venäläisiä ja saksalaisia joukkoja.⁷⁷

Nämä tekstin sisältä löytyvät tiedot sisällissodan erinimistä eivät siis eroa suuresti aikaisemmin esiteltyjen lisätietoruutujen teksteistä, poikkeuksena vain Historian tuulet kirjan teksti, joka on muihin verrattuna lyhyin ja yksinkertaisin. Lisätietoruutu tekee sisällissota nimityksistä jossain määrin helppolukuisemman, mutta toisaalta irrottaa nimitykset tekstistä. Se miten paljon opettaja painottaa eri nimitysten merkitystä vaikuttaa todennäköisesti eniten siihen, miten tarkasti oppikirjan nimitysten tiedot luetaan ja käsitellään.

Oppikirjoista Horisontista ja Kronikasta on otettu uudistettuja painoksia vuoden 2004 jälkeen. Kumpaankaan oppikirjaan ei ole kuitenkaan tehty lisäyksiä tai muutoksia sisällissodan nimitysten suhteen. Molemmista oppikirjoista puuttuu maininta, että sisällissodasta on käytetty ja käytetään useampia eri nimityksiä. Horisontissa nimityksenä on sisällissota, mutta Kronikka pitää edelleen kiinni kansalaissota-nimityksestä. Kronikka on samalla ainoa uusista oppikirjoista, jossa ei edes mainita sisällissotaa sanana Suomen tapahtumien yhteydessä.

⁷⁶ Kaleidoskooppi 2010, 164.

⁷⁷ Historian tuulet 2009, 15.

Sisällissota on yleisin nimitys sodalle oppikirjoista seitsemässä⁷⁸, jonka lisäksi vielä Koulun historia käyttää tätä nimitystä yhdessä kansalaissota nimen kanssa. Näissä seitsemässä oppikirjassa myös muita nimityksiä sodalle tuodaan esille, mutta tekstissä yleisnimitys sodalle on sisällissota. Sisällissodan käyttö perustellaan esimerkiksi: 1. Taistelevat osapuolet olivat pääosin suomalaisia, mutta vieraiden valtojen osallistuminen sisällissotiin on tavallista.⁷⁹ 2. muut nimitykset esimerkiksi kansalaissota, vapaussota ja kapina rajaavat sodan liian kapealle alalle, eivätkä tuo esiin Suomen merkitystä Euroopan mittakaavassa.⁸⁰ 3. Sisällissota nimityksellä vältetään puolueellisuus, nimitys on neutraali, eikä ota kantaa puolelle tai toiselle.⁸¹

Sisällissota nimitys puuttuu kokonaan vain kahdesta oppikirjasta, Koulun historiasta (ensimmäinen painos vuodelta 1991) ja Kronikka (ensimmäinen painos 1999, viimeisin 2010). Yleisesti ottaen oppikirjat suhtautuvat neutraalisti sodan nimityksiin, joten tältä kannalta Kronikan kansalaissota nimityksen käyttö verrattuna muihin saman ikäisiin oppikirjoihin on huomiota herättävä. Oppikirjassa kerrotaan kuitenkin taistelevien osapuolten saaneen apua ulkomailta, sekä osallistumisesta myös sotatoimiin, jolloin kansalaissota tulkinta ei tarjoa koko totuutta sodan nimenä.

Sodan nimityksistä on tehtäviä kahdessa eri työkirjasarjassa, Horisontissa ja Aikalaisessa. Horisontin tehtävä on pysynyt samana vuoden 1996 painoksesta lähtien, vaikka kappaleiden järjestys ja tehtävät muuten muuttuneet. Horisontissa tehtävänantona on ”Vuoden 1918 sodasta on käytetty monia nimiä, kuten sisällissota, vapaussota, punakapina. Millä asioilla voit perustella näitä nimiä?”. Nimityksistä vapaussota ei esiinny itse oppikirjassa lainkaan.⁸² Oppikirjat, joihin tehtäväkirjat perustuvat, eivät tuo nimitysten laajaa kirjoa esille. Tehtäväkirjan kolme esimerkinimitystä ei ole mitenkään perusteltu ja nimityksistä olisi saanut helposti laajemman ja kattavamman esityksen, mikä oppikirjassakin esiteltäisiin nimiä.

⁷⁸ Aikalainen, Historia Nyt, Historian tuulet, Horisontti, Ihmisen aika, Kaleidoskooppi, Kohti nykyaikaa

⁷⁹ Kohti nykyaikaa 2000, 201. Ihmisen aika 2000, 244.

⁸⁰ Historia Nyt 2004, 188.

⁸¹ Aikalainen 2009, 19.

⁸² Horisontti 1996, 19. Horisontti tehtäväkirja 2010, 16.

Aikalaisessa on jo oppikirjan melko kattavan esityksen lisäksi tehtäväkirjassa koko sivun kokoinen tehtävä vuoden 1918 sodan nimistä. Tehtävänantona ”Valitse alla olevasta laatikosta oikea sana, joka sopii parhaiten kuvaamaan vuoden 1918 tapahtumia Suomessa.” Laatikossa on sijoitettavana sanat: punakapina, vapaussota, luokkasota, sisällissota, kansalaissota, vallankumous. Sanat tulee sijoittaa muutaman rivin tekstien viereen, joista esimerkkinä ”Valkoiset edustivat omasta mielestään olemassa olevaa laillista esivaltaa, jota vastaan punakaartit olivat asein nousseet.”⁸³ Aikalaisen tehtäväkirjan myötä nimitysten kirjo tulee selkeimmin esille oppilaille, nimityksistä mainitaan useampi ja oppikirjan tietoja täydennetään huomattavasti. Verrattuna esimerkiksi Horisontin tehtäväkirjaan, käsittelee Aikalainen huomattavasti tarkemmin ja monipuolisemmin nimityksiä.

Oppikirjojen sisällissodan nimityksiä selittäessä korostuu aikalaisten, sekä varsinaisen nimen antamisen perusteet. Eri nimitysten käyttäminen tekstin seassa voi olla keino välttää toistoa. Oppikirjat eivät kuitenkaan selitä, miksi sodan nimityksistä on vaihtelevia tulkintoja eri aikakausina. Sodan jälkeistä valkoista totuutta korostavaa vapaussota käsitystä käytetään ja se tuodaan esiin, ei kuitenkaan niin että nimityksen käyttö oli niin sanottu virallinen totuus, jonka rinnalla kamppaili punaisten sodalle antamia nimiä aina toiseen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. Sotien jälkeen kansalaissota nimitys punaista puolta korostaen ja molempien taistelevien osapuolten tekoja tarkentava tutkimus aiheutti nimitysten lisääntymisen. Tämän taustalla voi nähdä Suomen tilanteen muuttumisen YYA-sopimusta noudattavan ja Neuvostoliittoa suosivan politiikan muutos EU:n integraatio pyrkimyksiin. Tässä tutkimuksessa tarkastelluista oppikirjoista alkaen, on ollut historian tutkimuksen käyttämä nimitys sisällissodasta mahdollisimman objektiivinen ja neutraali Suomen vuoden 1918 sisällissota tai jopa Suomen vuoden 1918 tapahtumat.

Oppikirjat käyvät kuitenkin huomattavan vähän vuoropuhelua historian kouluopetuksen ja historian tutkimuksen kesken. Vain muutamissa oppikirjoissa on ylipäänsä mainittu, että sisällissodan käsittelyyn vaikuttavat historian tutkimuksessa vallitsevat käsitykset ja tutkimustulokset. Hyvänä esimerkkinä Aikalainen oppikirja, joka käy muihin oppikirjoihin verrattaessa nimityksiä tarkasti läpi, kertoo että sotaan lähdön syyt ja erilaiset näkökulmat vaikuttavat nimen käyttöön. Poikkeuksellista oppikirjassa on, että siinä mainitaan vapaussota

⁸³ Aikalainen tehtäväkirja 2009, 16.

voittajien käyttämänä nimityksenä. Kansalaissota nimitystä ei kuitenkaan selitetä rinnakkaisena nimenä, vaan liian yksinkertaisena nimityksenä, muiden maiden kansalaisten ollessa mukana.⁸⁴ Tavallisempi tapa tarkastella sodan nimityksiä oppikirjoissa on tuoda puhtaasti nimitysten kautta selityksiä käytettävälle nimelle. Kleion pääkirjoituksessa 4/2003 Harri Rinta-Aho kertoo oppimateriaaleista, että käytössä on paljon yhden totuuden näkökulmasta kirjoitettuja kirjoja tämän ongelman välttämiseksi hän näkee ammattitaitoiset opettajat.⁸⁵ Oppikirjojen kautta on mahdollista löytää kuitenkin vain varsinaisia syitä nimitykselle, ei syitä nimitysten historialle ja eri tulkinnoille.⁸⁶

Sisällissodan nimityksistä on kattavasti tietoja lähes kaikissa sisällissotaa koskevissa teoksissa. Sisällissodan monet nimet herättävät vieläkin paljon keskustelua ja nimityksen käytölle tai käyttämättä jättämiselle löytyy mielipiteitä puolesta ja vastaan. Rinta-Aho, ottaa nimityksien käyttöön koulussa kantaa toteamalla, että

”Kun käsittelemme esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumia, teemme sen useammasta eri näkökulmasta. Yritämme saada oppilaat ymmärtämään, miksi vuoden 1918 tapahtumilla on niin monta nimeä, ja tuomme esiin näiden nimien taustalla olevat erilaiset tulkinnat menneisyydestä.”⁸⁷

Rinta-Aho huomauttaa, että vaikean tästä tehtävästä tekee tulkintojen paljous, sekä oppilaiden halu kuulla vain yksi totuus, monien tulkintojen sijaan.⁸⁸ Historiaa voidaan kuitenkin pitää myös vain yhtenä tarinankerronnan muotona, jolloin kaikki menneisyydestä rakennetut kertomukset ovat joko tosia tai epätosia. Tämän väitteen ovat esittäneet postmodernistit perinteisen historiantutkimuksen vastapainoksi. Tätä kutsutaan usein Marko van der Bergin mukaan lingvistiseksi käännteeksi, jolloin objektiivisen totuuden sijaan kiinnitetään huomio menneisyydestä tehtyihin kielellisiin esityksiin ja niiden luonteeseen.⁸⁹

⁸⁴ Aikalainen 2009, 19.

⁸⁵ Kleio 4/2003, 4.

⁸⁶ Kleio 4/2003, 4.

⁸⁷ Kleio 4/2003, 4.

⁸⁸ Kleio 4/2003, 4.

⁸⁹ van der Berg 2007, 17 ja 75.

2.4. Miksi sodittiin?

Tarkasteltujen oppikirjojen enemmistö käsittelee sisällissodan sotatapahtumat, sekä niihin läheisesti kytköksissä olevat tekijät, kuten taistelevat joukot, kaatuneet, terrorin ja niin edelleen, samassa kappaleessa. Syyt sisällissodalle esitetään tavallisesti sotaa edeltävässä kappaleessa, jossa käsitellään Suomen itsenäistymisestä seuranneita levottomuuksia ja kansan jakautuminen kahteen eri leiriin. Oppikirjoissa Suomen sisällissodan syiksi esitetään: Euroopassa vallinnut ensimmäinen maailmansota, joka aiheutti muun muassa työttömyyttä koska venäläisten linnoitustyöt Suomessa lopetettiin, elintarvikepula koska sodan takia ulkomaankauppa lakkasi, sekä inflaatio (tai rahan arvon aleneminen, mikäli inflaatio termiä ei ole syystä tai toisesta haluttu oppikirjassa käyttää). Nämä tekijät aiheuttivat levottomuutta ja lakkoja, joita tukemaan perustettiin aseellisia kaarteja, niin sosialistien kuin porvareidenkin toimesta. Oppikirjoissa suurimmaksi lakoksi mainitaan suurlakko tai yleislakko, riippuen kirjasta. Oppikirjoista vain Kohti nykyaikaa ei mainitse lakkoja sodan syiden yhteydessä. ”Me vaadimme”-ohjelma mainitaan lakkojen yhteydessä Koulun historiassa, Horisontissa, Historian tuulissa, sekä Aikalaisessa. Sodan syitä tarkasteltaessa ainoana poikkeuksena on Kaleidoskooppi, joka käsittelee sotaan johtaneet tekijät huomattavasti muita oppikirjoja aikaisemmin, oppikirjan kappaleet on rakennettu niin, että itsenäistymisen ja sisällissodan välissä käsitellään Venäjän vallankumoukset.

Sisällissodan välittömänä ja ratkaisevana syynä katsotaan olevan eduskunnan päätös julistaa suojeluskunnista maan virallinen armeija, jonka johtoon valittiin Carl Gustav Emil Mannerheim. Oppikirjat selittävät viimeistään tämän armeijaa koskevan kysymyksen ajaneen punakaartit aseelliseen vallankumoukseen. Oppikirjat esittävät vallankumoukseen ryhtymisen yhteydessä Venäjän vallankumouksen tarjonnan esimerkin, mutta myös venäläisten avunannolla Suomen punaisille olleen merkitystä.

Elävää historiaa oppikirjan tulkinta mukailee muita oppikirjoja enemmän sodan sytymisessä Vapaussota tulkintaan. Oppikirjassa korostetaan venäläisten sotilaiden merkitystä sodan sytymisessä. Näiden sotilaiden kerrotaan osallistuneen Suomessa levottomuuksiin työväestöä tukien, jonka lisäksi näiden kerrotaan kuluttaneen Suomen niukkoja elintarvikevaroja.

Tulkinnan tueksi oppikirjassa on lyhyt lainaus Santeri Alkion kirjoituksesta Ilkka-lehteen, jossa Alkio ottaa kantaa Suomen elintarvikekysymykseen ja vaatii tämän nojalla venäläisten poistamista maasta.⁹⁰

Varsinaisesti sisällissota alkaa oppikirjoissa yhtä aikaa, punaisten kaapattua vallan Helsingissä ja samaan aikaan valkoisten aloitettua riisua Pohjanmaalla venäläisiä varuskuntia aseista. Vallankumouksen alkamisen tunnusmerkiksi nostettiin Helsingin työväentalon torniin punainen lyhty. Päivämääräksi oppikirjoissa annetaan 27.1. (Ihmisen aika, Kohti nykyaikaa, Historian tuulet, Aikalainen, Horisontti, Historia nyt), mutta myös 28.1. (Elävää historiaa, Kronikka), sekä 29.1. (Koulun historia). Kaleidoskooppi ei kerro tarkkaa päivämäärää vaan kuittaa tapahtuman ”*Sisällissota alkoi tammikuussa 1918.*”⁹¹ Oppikirjojen ristiriitaisen päivämäärän voi tulkita johtuvan siitä, tarkoitetaanko päivämäärällä vallankumouksen vai konkreettisten taisteluiden alkua, sekä sitä kumpi päivästä on valittu oppikirjaan. Sisällissodan pikkujättiläisessä Hoppu kirjoittaa, että punakaartien toimet aloitettiin Helsingissä 27.–28.tammikuun välisenä yönä, kun puolestaan esimerkiksi Ylikangas mainitsee sisällissodan syttymispäiväksi 28.tammikuuta.⁹²

Sisällissodan alettua maa jakaantui punaisten hallitsemaan Etelä-Suomeen, sekä valkoisten Pohjois-Suomeen. Historia nyt kertoo 45 % suomalaisista jääneen punaiselle puolelle Suomesta, jonka lisäksi tämä alue kattoi lähes koko teollistuneen Suomen.⁹³ Tieto teollisuudesta löytyy myös Aikalaisesta. Kronikka ja Aikalainen tarkentavat valkoisten hallitsemaa aluetta niin, että valkoiselle puolelle jäi Keski- ja Pohjois-Suomi, jonka lisäksi Ihmisen aika ja Elävää historiaa kertovat alueen olevan muun Suomen. Osapuolten välinen rajalinja kuvaillaan tämän lisäksi muutamissa oppikirjoissa. Rintamalinja kulki Horisontin Pori-Tampere-Lahti-Lappeenranta-Viipuri pohjoispuolella⁹⁴, Historia nyt ilmoittaa saman linjan ilman Lappeenrantaa⁹⁵, Historian tuulissa Pori-Tampere-Viipuri pohjoispuolella⁹⁶. Elävää historiaa kertoo rintamalinjan vakiintumisen vasta alkutaisteluiden jälkeen, jonka

⁹⁰ Elävää historiaa 1994, 43.

⁹¹ Kaleidoskooppi 2010, 158.

⁹² Hoppu 2009, 105. Ylikangas 1993, 15.

⁹³ Historia nyt 2004, 184.

⁹⁴ Horisontti 2009, 200.

⁹⁵ Historia nyt 2004, 184.

⁹⁶ Historian tuulet 2009, 15.

seurauksena tämä linja kulki Pori-Tampere-Heinola-Viipuri pohjoispuolella.⁹⁷ Ainoana oppikirjana Horisontti kuvaa osapuolten välistä rintamalinjaa kertomalla siitä: ”*Rintama oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen. Se oli itse asiassa vain joukko tukikohtia, joissa majaili muutama kymmenen tai jokunen sata miestä. Tukikohtien välissä saattoi olla kymmenienkin kilometrien levyisiä tyhjiä kaistoja.*”⁹⁸

Jussi T. Lappalaisen mukaan rintamalinjoista puhuminen on liioittelua, hän katsoo että sodan alussa kyse oli vain ”[...] *joukko keskeisiä tienvarsikyliä, joissa majaili muutamasta kymmenestä tuhanteen mieheen nousevia kaartilaisostoja.*”⁹⁹ Ongelmat vaivasivat molempia taistelevia osapuolia. Lappalainen kirjoittaa, että helmikuun puolen välin jälkeen Suomi oli jakautunut punaisten ja valkoisten alueeseen.¹⁰⁰ Lappalaisen lisäksi esimerkiksi Anthony F Upton puhuu helmikuun aikana Suomea halkoneen osapuolia ”*erottava juopa*”¹⁰¹, joka esiintyi vain kartoissa. Todellisuudessa Upton kertoo vain teiden kohdalla olleen miehitystä.¹⁰²

Punaisten otettua valta Etelä-Suomessa perustivat he oman hallituksensa kansanvaltuuskunnan Helsinkiin. Tätä punaisten hallitusta kutsutaan muun muassa kapinahallitukseksi¹⁰³, vallankumoushallitukseksi¹⁰⁴, sekä punaisten hallitukseksi tai valtaa pitäväksi elimeksi¹⁰⁵. Kansanvaltuuskunnan johtoon asetettiin Kullervo Manner. Manner puuttuu oppikirjoista Historian tuulista ja Kohti nykyaikaa oppikirjasta. Kullervo Manner on samalla yhdeksän oppikirjan ainoa punaiselta puolelta nimeltä mainittu johtaja, jonka lisäksi Elävää historiaa mainitsee Hugo Salmelan.

⁹⁷ Elävää historiaa 1994, 45.

⁹⁸ Horisontti 1995, 218.

⁹⁹ Lappalainen 1981a, 117.

¹⁰⁰ Lappalainen 1981a, 118.

¹⁰¹ Upton 1981, 27.

¹⁰² Upton 1981, 27.

¹⁰³ Horisontti 1995, 218.

¹⁰⁴ Aikalainen 2009, 16. Historia nyt 2004, 183. Horisontti 1995, 218. Horisontti 2009, 200. Koulun historia 1996, 53.

¹⁰⁵ Elävää historiaa 1994, 45. Kaleidoskooppi 2010, 158. Kohti nykyaikaa 2000, 203. Kronikka 2010, 30. Ihmisen aika 2000, 240.

Punaisten otettua valta Helsingissä, siirsivät valkoiset senaatin Vaasaan.¹⁰⁶ Ihmisen aika oppikirjassa hallitus siirtyy salaista reittiä pitkin, tätä reittiä ei ole kuitenkaan avattu sen enempää.¹⁰⁷ Kaleidoskooppi kertoo, että vain osa valkoisista siirtyi Pohjanmaalle, eikä samassa yhteydessä ole mainintaa senaatista. Kuitenkin saksalaisten saapumisen yhteydessä on kerrottu ”*Vaasan valkoinen senaatti...*”¹⁰⁸. Elävää historiaa kertoo puolestaan Mannerheimin perustaneen päämajansa Vaasaan, jonne myös valkoinen hallitus siirtyi.¹⁰⁹ Historian tuulissa senaatti siirtyy ensin Vaasaan, jonka jälkeen kerrotaan: ”*Samana päivänä alkoi punakaartien vallankumous Helsingissä, josta se levisi nopeasti ympäri Etelä-Suomea.*”¹¹⁰

Koulun historiassa on mainittu tapahtumat ennen varsinaisten sotatoimien alkua, joka varoitti senaattia: ”*Viipurissa oli kuitenkin jo aiemmin tapahtunut punaisten ja valkoisten välisiä yhteenottoja, joten senaattorit olivat osanneet varautua. Osa heistä oli jo ehtinyt siirtyä Vaasaan, osa piiloutunut.*”¹¹¹ Nämä kahakat on mainittu myös Horisontissa: ”*Kasvanut jännitys purkautui Karjalassa pian tammikuun puolivälin jälkeen 1918.*”¹¹² Kahakoiden kerrotaan vaatineen myös kuolonuhreja. Näihin kahakoihin osallistuivat suojeluskuntalaiset, punakaartilaiset ja erikseen mainitaan myös venäläisten osallistuminen. Oppikirjassa kerrotaan punaisten kaapattua valta, he yrittivät pidättää senaatin jäsenet, joista osa oli jo siirtynyt Vaasaan ja osa piileskeli Helsingissä.¹¹³ Aikalaisessa kerrotaan, että ”*Osa valkoisen Suomen hallitusta edustavan Svinhufvudin senaatin jäsenistä oli siirretty Helsingistä Vaasaan turvaan punaisilta hieman ennen sisällissodan alkamista.*”¹¹⁴ Se miksi näin oli tehty jää epäselväksi. Aikalainen kertoo ainoana oppikirjana, kuinka Svinhufvud itse siirtyi Vaasaan: ”*Svinhufvud itse joutui sodan alettua piileskelemään aluksi Helsingissä, kunnes hän pääsi Viron, Saksan ja Ruotsin kautta Vaasaan maaliskuun loppupuolella.*”¹¹⁵ Ennen vallankumouksen ja Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisumista, tapahtumia

¹⁰⁶ Aikalainen 2009, 18. Historia nyt 2004, 183. Historian tuulet 2009, 14. Horisontti 1995, 218. Ihmisen aika 2000, 239. Kohti nykyaikaa 2000, 202. Koulun historia 1996, 53. Kronikka 2010, 29.

¹⁰⁷ Ihmisen aika 2000, 239.

¹⁰⁸ Kaleidoskooppi 2010, 159.

¹⁰⁹ Elävää historiaa 1994, 44.

¹¹⁰ Historian tuulet 2009, 14.

¹¹¹ Koulun historia 1996, 53.

¹¹² Horisontti 1995, 218.

¹¹³ Horisontti 1995, 218.

¹¹⁴ Aikalainen 2009, 18.

¹¹⁵ Aikalainen 2009, 18.

kuvataan kahakoiksi, ei varsinaisiksi sotatoimiksi. Itse sotatoimet alkavat oppikirjoissa vasta myöhemmin, rintamalinjojen muodostumisen jälkeen.

2.5. Oppikirjojen vähäiset taistelut

Sisällissodan sotatapahtumista varsinkin taisteluiden osuus, lukuun ottamatta joidenkin oppikirjojen Tampereen taistelua, on hyvin vähäistä. Tarkasteltujen oppikirjojen erot ovatkin hyvin pieniä sisällissodan varsinaisten tapahtumien osalta. Taisteluiden vähäisyydestä kertoo kouluopetuksen painopisteen muuttuminen konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, opettajajohtoisesta opetuksesta ja ulkoa opettelusta on siirrytty kohti oppilaskeskeisempiin työtapoihin.¹¹⁶ Kaikki oppikirjoista noudattavat lähes samaa kaavaa, mutta tapahtumien painotuksissa on eroja.

Oppikirjojen valtaosa perustaa päivämäärätietonsa melko laveisiin määreisiin, eikä tarkkoja päivämääriä kaikille tapahtumille anneta. Poikkeuksiakin on, kuten Koulun historia, jossa on todella paljon tarkkoja päivämääriä sotatapahtumista ja joukkojen liikkeistä. Koulun historian seuraaja Horisontti jatkaa samalla linjalla. Molemmissa yllä mainituista oppikirjoista löytyy kartta, johon on merkattu päivämääriä, kuten jääkärien saapuminen Suomeen, saksalaisten maihinnousut, punaisten vangitseminen Hämeenlinnan ja Lahden välille. Yhtä tarkkoja päivämäärätietoja löytyy myös Ihmisen aika, Historia nyt ja Aikalainen oppikirjojen kartoista. Näissäkin kirjoissa kerrotaan päivämäärät kaikista valkoisten valtaamista paikkakunnista, sekä tämän lisäksi jääkärien saapuminen ja saksalaisten maihinnousu.¹¹⁷

Kaikista muista, paitsi Kohti nykyaikaa oppikirjasta, löytyy kartta sisällissodan rintamalinjoista. Oppikirjoista päivämääriä ei ole merkitty karttoihin Elävää historiaa, eikä

¹¹⁶ OPS 1994, 10. OPS 2004, 7.

¹¹⁷ Aikalainen 2009, 17. Historia nyt 2004, 183. Horisontti 2009, 201. Koulun historia 1996, 53. Ihmisen aika 2000, 240.

Kronikka kirjoihin. Elävän historian kartasta voi nähdä jääkärien saapumisen Vaasaan, saksalaisten tuloa ei puolestaan ole merkitty. Karttaa selittävinä merkkeinä on kerrottu valkoisten ja punaisten etenemissuunnat, tosin punaisten etenemissuunnat ovat todellisuudessa punaisten perääntyminen Lahteen, sekä Viipurista Suomenlahtea itään osoittava nuoli.¹¹⁸ Kronikan kartassa on tiedot jääkäreiden saapumisesta, sekä saksalaisten maihinnousut Hankoon ja Loviisaan. Karttaan on näiden lisäksi selitetty valkoisten ja saksalaisten hyökkäykset ja punaisten perääntyminen.¹¹⁹

Kaleidoskooppi oppikirjan kartassa on selitetty karttaan rintamalinja sodan alussa, valkoisten hyökkäys ja saksalaisten tulo Suomeen. Kartassa on yhteensä viisi lyhyttä valkoista nuolta pohjoisesta etelään. Kartta on yksivärinen, eikä siinä lue kumpi osa Suomea kummallekin kuului sodan alussa. Oppikirjassa on kartan lisäksi karttakuva, joka kerrotaan olevan valkoisten punaisten alueelle levittämä lentolehtinen. Tässä kuvassa näkyy merkattuna valkoinen Suomi, sekä punaisella värillä eteläinen Suomi.¹²⁰ Historian tuulet oppikirjan kartassa on merkattuna tiedoiksi saksalaisia joukkoja, sekä rintamalinja vuoden 1918 alussa. Saksalaisten eteneminen on merkattu mustalla nuolella, kulkeutuen ensin Ahvenanmaalle, josta eteenpäin jakaantuen kahtia kohti Hankoa ja Loviisaa. Kartassa näkyy tämän virheellisen saksalaisten etenemisen lisäksi punainen paksu linja, rautatiet, sekä tekstit pohjoispuolella ”Valkoinen Suomi” ja eteläisessä ”Punainen Suomi”.¹²¹

Oppikirjoista Koulun historia, Elävää historiaa, Historian tuulet, Horisontti, Kaleidoskooppi ja Aikalainen kertovat punaisten sotatoimista Haapamäkeä kohti. Elävää historiaa oppikirja kertoo sodan päätaisteluiden tapahtuneen tämän Pohjanmaalle vievän radan varrella.¹²² Näiden oppikirjojen näkemykset, miksi punaiset yrittivät valloittaa juuri Haapamäen, ovat yhteneväisiä. Syyksi esitetään valkoisille tärkeän risteysaseman valtaus, joka olisi estänyt

¹¹⁸ Elävää historiaa 1994, 46.

¹¹⁹ Kronikka 2010, 32.

¹²⁰ Kaleidoskooppi 2010, 158.

¹²¹ Historian tuulet 2009, 16.

¹²² Elävää historiaa 1994, 45.

valkoisten huollolle ja joukkojen siirroille tärkeän Itä- ja Länsi-Suomen yhdistävän junanradan käytön.¹²³

Punaisten hyökkäysvaihe kuitenkin epäonnistui, joka aiheutti perääntymisen Tampereelle. Koulun historiassa puhutaan jopa punaisten murtumisesta, epäonnistuneen hyökkäyksen takia. Oppikirjassa korostetaan tämän epäonnistumisen syynä punaisten viivyttelyä hyökkäyksen aloittamisessa, jonka aikana valkoiset ehtivät valmistautua kouluttamalla joukkojaan. Elävää historiaa oppikirjassa punaisten epäonnistuneen hyökkäyksen yhteydessä, kerrotaan valkoisten voittaneen myös muualla Suomessa, Kuopiossa, Mikkelissä ja Varkaudessa. Näistä muualla käydyistä taisteluista ei kerrota sen enempää.¹²⁴ Horisontti puolestaan selittää punaisten hyökkäyksen kilpistyneen samanaikaisesti aloitettuun valkoisten suurhyökkäykseen etelää kohden, jonka tarkoituksena oli valloittaa Tampere.¹²⁵

Oppikirjojen varsinaisten taistelutapahtumien vähyydestä kertoo se, että neljä kymmenestä tarkastellusta oppikirjasta ei edes kerro punaisten harjoittaneen hyökkäystoimintaa. Upton kirjoittaa, että vuoden 1918 alussa kumpikaan osapuoli ei ollut edes huomionnut ”täysmittaisen sodan mahdollisuutta”¹²⁶. Sodan alettua Upton kirjoittaa ”Yleensä aloite oli valkoisilla ja heidän toimenpiteensä määräsivät tapausten kulun.”¹²⁷ Historian tutkimukset ovat kuitenkin täynnä varsinaisten sotatapahtumien kuvausta, oppikirjoista lähes kaikki nämä on jätetty pois. Oppikirjojen taustalla voi nähdä vaikuttimena ns. uuden sotahistorian, jossa taistelutapahtumien rinnalla sota vaikuttaa myös rintamien ulkopuolella. Jos punaisten hyökkäysvaihe jätetään kokonaan mainitsematta, saa punaisista tämän perusteella passiivisen kuvan ja ylipäänsä sodan tapahtumat jäävät jossain määrin paitsioon. Nämä oppikirjat, jotka eivät kerro punaisten aktiivisesta otteesta sodan alussa siirtyvät lähes suoraan Tampereen taisteluun, joka nähdään tärkeimmäksi sisällissodan taisteluksi.

¹²³ Koulun historia 1996, 54. Elävää historiaa 1994, 45. Historian tuulet 2009, 15. Horisontti 1995, 219.

Kaleidoskooppi 2010, 159. Aikalainen 2009 18.

¹²⁴ Koulun historia 1996, 54. Elävää historiaa 1994, 45.

¹²⁵ Historian tuulet 2009, 15.

¹²⁶ Upton 1981, 7.

¹²⁷ Upton 1981, 7.

Sisällissodan punaisen puolen häviö selitetään hyvin samankaltaisesti niissä oppikirjoissa, jotka tekijöitä luettelevat. Tutkimuksen vanhemmista oppikirjoista selitykset kuitenkin samankaltaistuvat ja yhtenevät monelta osin. Elävää historiaa ei selitä, mikä johti punaisten häviöön, oppikirjassa ainoastaan mainitaan että punaisten yritys valloittaa Haapamäen risteysasema epäonnistui. Se vaikuttiko tämä koko sodan lopputulokseen jää epäselväksi. Toisena esimerkkinä Kohti Nykyaikaa oppikirja, jossa saksalaisten osallistuminen nopeutti punaisten häviötä, se mitkä tekijät tämän lisäksi vaikuttivat, on jätetty selittämättä. Loput oppikirjoista korostavat punaisten häviöön johtaneina tekijöinä valkoisen armeijan kurinalaisemman ja sotilaallisemman koulutuksen. Tämä tieto löytyy Koulun historiasta, Ihmisen ajasta (Ihmisen Aika oppikirjassa tosin jo alunperin punaisten aseistus ja sotilaskoulutus oli ”*paljon heikommassa kunnossa kuin valkoisten.*”¹²⁸). Valkoisten sotilaskoulutusta ja punaisten huonoa sodanjohtoa korostaa myös Kronikka, Kaleidoskooppi, Historia nyt, Aikalainen ja Horisontti. Oppikirjoista Kaleidoskooppi lisää tähän vielä punaisten ”*...sotilaallinen toiminta oli haparoivaa.*”¹²⁹, jonka lisäksi huolto ei toiminut, vaan joukot varastivat kylistä mitä tarvitsivat.¹³⁰ Historia nyt oppikirjassa korostetaan punaisten heikon sodanjohdon aiheuttaneen kurittomuutta, joka aiheutti joukkojen suuria tappioita.¹³¹ Historian tuulet puolestaan korostaa molempien osapuolten sotilaiden sotilaskoulutuksen puutteen, joka aiheutti esimerkiksi omin päin rintamalta poistumisia. Tämän lisäksi oppikirjassa kerrotaan suojautumista pidetyn pelkuruuden merkinä. Tavallisten sotilaiden vastapainoksi oppikirja korostaa kuitenkin valkoisten parempaa johtoa ja jääkärien sotilaskoulutuksen merkitystä sodan lopputulokseen.¹³²

Oppikirjojen enemmistö noudattaa esimerkiksi Jussi T. Lappalaisen ja Heikki Ylikankaan esittämiä arvioita punaisten tappioon johtaneista syistä. Lappalainen katsoo, että punaisten kouluttamattomuus vaikutti kaikilla tasoilla tappioon, jonka lisäksi sotaa johtavasta päällystyöstä oli puute. Tämän lisäksi Lappalainen pitää Tampereen luhistumista punaisten moraalin murentumisena, joka aiheutti kurittomuutta, pakoiluna, tottelemattomuutena ja

¹²⁸ Ihmisen aika 1999, 241.

¹²⁹ Kaleidoskooppi 2010, 158.

¹³⁰ Kaleidoskooppi 2010, 158-159.

¹³¹ Historia nyt 2004, 186-187.

¹³² Aikalainen 2009, 17-18. Elävää historiaa 1994, 45. Historia nyt 2004, 186-187. Historian tuulet 2009, 15. Horisontti 2009, 200. Ihmisen aika 1999, 241. Kaleidoskooppi 2010, 158-159. Kohti nykyaikaa 2000, 205. Koulun historia 1996, 54. Kronikka 2010, 29-30.

omavaltaisina lomallelähtöinä.¹³³ Ylikangas katsoo Tampereen tappioon johtaneista tekijöistä tärkein olleen punakaartin kurittomuus, jonka lisäksi valkoiset loivat huomattavasti paremmin toimivan sotilaskoneiston, koulutettujen upseerien avulla.¹³⁴

Oppikirjoissa näkyy selvästi taistelutapahtumien vähyys, jonka rinnalla kuljetetaan koko yhteiskuntaan vaikuttanutta kriisiä. Syyt sotaan on yritetty tuoda esiin tarkemmin, kuin itse sotatapahtumia. Samalla Suomen sisällissodan sotatapahtumista varsinaisesti vain Tampereen taistelu muodostui koko sodan kannalta ratkaisevaksi, jolloin muiden tapahtumien määrää on jouduttu karsimaan esimerkiksi sivumäärien rajallisuuden takia. Oppikirjoissa valkoisesta puolesta annetaan järjestäytyneempi kuva heti sodan alusta, kun todellisuudessa osapuolet kamppailivat suurien kurillisten ja sotastrategisten ongelmien kanssa. Voidaan sanoa, että amatööreistä valkoiset pärjäsivät paremmin ja selvisivät sodasta voittajina.

2.6. Oppikirjojen ainoa taistelu, taistelu Tampereesta

”Maaliskuussa valkoisten armeija aloitti suurhyökkäyksen punaisille tärkeän Tampereen valloittamiseksi ja saartoi kaupungin. Piiritettyä Tamperetta puolustaneet punaiset tekivät ankaraa vastarintaa. Useiden päivien veristen katutaisteluiden jälkeen valkoiset etenivät kortteli korttelilta kohti Tampereen keskustaa.”¹³⁵

Taistelu Tampereesta muodostui koko Suomen sisällissodan suurimmaksi taisteluksi, se myös osaltaan ratkaisi valkoisten voittoon johtaneen kehityksen. Tampereen taisteluiden tärkeys näkyy selvästi myös oppikirjoissa. Taistelu on sisällissodan nimetyistä taisteluista ja joka mainitaan kaikissa oppikirjoissa. Osassa oppikirjoista on jopa oma kappaleensa Tampereen

¹³³ Lappalainen 1981b, 255-257.

¹³⁴ Ylikangas 1993, 515-520.

¹³⁵ Aikalainen 2009, 18.

taistelusta, joiden lisäksi osassa kirjoista on lisätietoruutu taistelun etenemisestä. Taistelun kokoluokka Pohjoismaisessa mittakaavassa on tämän lisäksi mainittu useissa oppikirjoissa.

Sisällissodan aikana Tampereesta muodostui tärkeä punaisten keskus. Heikki Ylikangas kuvaa Tamperetta punaisen Suomen sydämenä. Tampere vahvana teollisuuskaupunkina loi sille vahvan työläistäustaisuuden, joka aiheutti kaupungin muodostumisen yhdeksi vahvimmista sosiaalidemokraattien ja työväenliikkeen keskuksista.¹³⁶ Oppikirjoissa kuvataan verrattain vähän syitä sille, miksi juuri Tampere valikoitui ratkaisutaisteluiden näyttämöksi. Syyksi annetaan usein vain valkoisten halu ratkaista voitto ennen saksalaisten mairinnoisuja tai punaisten perääntyminen kaupunkiin, oman epäonnistuneen hyökkäysvaiheen jälkeen.

Koulun historiassa Tampereesta on oma kappale, jonka lisäksi kirjasta löytyy vielä kartta Tampereesta. Kartta ja kappale on nimetty ”Tampereen taistelu”. Oppikirjan karttaan on merkitty valkoisten hyökkäys, punaisten puolustusasema, sekä punaisten perääntyminen. Kartassa on tämän vuoksi paljon päivämääriä, sekä erilaisia nuolia. Kartan sisällä on vielä erikseen pieni kartta ”Kohti Haapamäkeä”, jossa on erivärisiä nuolia Tampereen ympärillä. Nuolet eivät ole samanlaisia kuin pääkartassa, joten ne voi helposti sekoittaa toisiinsa tai tulkita väärin, värit ovat Tamperetta kuvaavassa kartassa selkeät valkoinen ja punainen, mutta pienemmässä Haapamäki kartassa valkoisten etenemiset on mustilla nuolilla. Koulun historian seuraaja Horisontti esittää vuoden 1995 ja 1998 painoksessa saman kartan Koulun historian kanssa. Horisontin tekstissä Tampereen osuutta on vähennetty ja siirretty Tampereen taistelu omaksi lisätietoruudukseen. Lisätietoruutu vuodelta 1995 on otsikoitu ”Tampereen valloitus” ja siinä kerrotaan kaupungin valloituksen yhteydessä käydyistä verisistä taisteluista. Vuoden 1998 painoksen leipäteksti Tamperetta koskien on pysynyt samana, mutta lisätietoruudun teksti on otettu Heikki Ylikankaan Tie Tampereelle teoksesta, sekä otsikointi vaihdettu muotoon ”Piiritetty Tampere”. Tie Tampereelle kirjan katkelmassa kuvataan piiritetyn Tampereen tunnelmia, jonka lisäksi on kerrottu Tampereen olleen punaisten tärkein keskus, sekä valkoisten valloittaneen kaupungin 6. huhtikuuta 1918.¹³⁷

¹³⁶ Ylikangas 1993, 25.

¹³⁷ Koulun historia 1996, 54. Horisontti 1995, 222. Horisontti 2009, 204.

Kohti nykyaikaa oppikirjassa Mannerheimin merkitys korostuu Tampereen valloituksen yhteydessä. Kirjassa Mannerheimin halu kyetä ratkaisemaan sisällissota ilman saksalaisten apua, johti valkoisten hyökkäykseen Tamperetta kohti.¹³⁸ Myös Kronikassa Mannerheim mainitaan Tampereen yhteydessä, ”*Huhtikuun alussa Mannerheim komensi joukkonsa suurhyökkäykseen punaisten tärkeintä kaupunkia Tamperetta vastaan*”¹³⁹. Tampereen taistelun yhteydessä Elävää historiaa kertoo ainoana tarkastelluista oppikirjoista punaisen puolen ylipääällikkönä toimineen Hugo Salmela. Salmelan vastuulle lankeaa oppikirjassa Tampereen puolustus, jonka lisäksi hänet kuvaillaan taitavaksi johtajaksi.¹⁴⁰

Oppikirjoissa Tampereen taistelun merkitys korostuu sodan ratkaisutaisteluna. Tätä taistelua kuvataan esimerkiksi, ”*Tampereen valloitus oli Pohjoismaiden sotahistorian siihen mennessä suurin taistelu.*”¹⁴¹, myös Koulun historia, Ihmisen aika ja Aikalainen mainitsevat Tampereen taistelun olleen siihenastisen Pohjoismaiden historian suurin. Osa oppikirjoista korostaa tämän lisäksi taistelun merkitystä: ”*Sisällissodan ratkaisevin yksittäinen taistelu käytiin Tampereella...*”¹⁴², ”*Ratkaiseva taistelu käytiin Tampereella...*”¹⁴³, ”*Sodan ratkaisevin taistelu käytiin Tampereella...*”¹⁴⁴. Aikalaisessa Tampere saa korostetun aseman otsikon ”Tampereen ratkaisutaistelu”¹⁴⁵ alla. Kaikki oppikirjoista eivät siis mainitse Tampereen taistelun suuruutta pohjoismaisessa vertailussa, mutta kaikissa oppikirjoissa Tampereen taistelun merkitys sodan ratkaisun kannalta korostuu. Historian tutkimuksessa Heikki Ylikangas kirjoittaa Tampereen taistelun olleen vuoteen 1918 Suomen ja Pohjoismaiden suurin, jos Etelä-Venäjällä käytyä Pultavan taistelu ei lasketa mukaan. Ylikankaan mukaan taisteluun osallistui yli 30 000 suomalaista.¹⁴⁶

Neljä oppikirjoista mainitsee Tampereen taisteluiden tarkat tappiot, jotka ovat punaisten 1800 kaatunutta ja 11 000 vangiksi jäänyttä, kun taas valkoiselta puolelta kaatuneiksi kerrotaan 600

¹³⁸ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

¹³⁹ Kronikka 2010, 30.

¹⁴⁰ Elävää historiaa 1994, 46.

¹⁴¹ Horisontti 1995, 222.

¹⁴² Ihmisen aika 2000, 241.

¹⁴³ Historian tuulet 2009, 15.

¹⁴⁴ Historia nyt 2004, 187.

¹⁴⁵ Aikalainen 2009, 18.

¹⁴⁶ Ylinkangas 1993, 488.

miestä.¹⁴⁷ Kohti nykyaikaa mainitsee vain punaisten tappiot, ilmoittaen punaisia kuolleen noin 2000 joista puolet oli kirjan mukaan vankeja jotka teloitettiin.¹⁴⁸ Mielenkiintoisesti Horisontin 1995 painoksesta taistelutappiot löytyvät, mutta vuoden 1998 ja uudemmissa ne jälleen puuttuvat. Ihmisen ajassa on kuva teloituksesta, jonka yhteydessä kuvatekstissä kerrotaan Tampereen taisteluiden yhteydessä teloitettuja punaisia olleen runsaasti, jonka lisäksi esitetään arvio 200 teloitetusta venäläisestä.¹⁴⁹ Aikalaisessa ei Tampereen taisteluiden tappioita kerrota, mutta kirja kertoo noin 10 000 punaisen antautuneen taisteluiden jälkeen.¹⁵⁰ Tampereen taistelutappioiden osalta mainitut oppikirjat nojaavat historian tutkimuksessakin vakiintuneisiin tietoihin. Jussi T. Lappalainen arvioi aikanaan Tampereen kaatuneet 1800 punaiseksi. Kohti nykyaikaa oppikirjan tiedot voisivat puolestaan olla Hannulan teoksesta. Ylikangas laskee puolestaan valkoisten koko operaation aikana kaatuneiksi 600–700 miestä. Ylikangas kirjoittaa valkoisten vangituiksi saaduiksi ja hyväksytyiksi 11 000 punaista, joista pääosa otettiin Tampereen romahtaessa. Tähän samaan lukuun päätyi Jaakko Paavolainen jo vuonna 1967.¹⁵¹ Tampereen taisteluiden kokonaistappioista historiantutkimuksessa löytyy kootusti esimerkiksi Heikki Ylikankaan Tie Tampereelle teoksessa sivuilta 490–492.

Työkirjoissa Tampereen taistelusta on tehtäviä Koulun historiassa, Aikalaisessa ja Horisontissa. Koulun historiassa näitä tehtäviä on eniten. Ensimmäisen tehtävääntona on merkitä luetteloon taistelupuolten toimintaa, ”Merkitse seuraavasta luettelosta P kirjaimella punaisten toiminta ja V-kirjaimella valkoisten toiminta sodan alussa”, yksi merkattavista kohdista on ”Tampereen valtaus”. Toinen on karttatehtävä, jossa tulee sijoittaa sisällissodassa tärkeitä kaupunkeja oikeille kohdilleen, yksi kaupungeista on Tampere. Tähän karttatehtävään sisältyy useita jatkokysymyksiä, joista yksi on ”Millä karttaan merkityllä paikkakunnalla tapahtui siihenastisten Pohjoismaiden historian suurin taistelu?” Kolmas tehtävä on laatia sanomalehtiotsikko Tampereen taistelun lopputuloksesta, otsikot tulee laatia porvarilliseen ja työväen lehteen. Horisontissa on Koulun historian tehtävää mukaileva karttatehtävä, jossa karttaan on jo merkattuna Tampere ja tehtävänä on luetella punaisen Suomen merkittäviä kaupunkeja. Muita Tamperetta käsitteleviä tehtäviä Horisontin tehtäväkirjoissa ei ole.¹⁵²

¹⁴⁷ Elävää historiaa 1994, 46. Horisontti 1995, 222. Ihmisen aika 2000, 242. Historia Nyt 2004, 187.

¹⁴⁸ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

¹⁴⁹ Ihmisen aika 2000, 242.

¹⁵⁰ Aikalainen 2009, 18.

¹⁵¹ Lappalainen 1981b, 169. Paavolainen 1967, 93. Ylikangas 1993, 490-491.

¹⁵² Koulun historia työkirja 1996, 41-43. Horisontti työkirja 2010, 15.

Aikalaisen tehtäväkirjassa on myös karttatehtävä, johon oppilaan tulee merkitä yhdeksi kaupungiksi Tampere. Toisena tehtävänä on päivämääriä käsittelevä, jossa tulee yhdistää aikajanan 6.4. ja ”Valkoiset voittavat taistelun Tampereesta.” Kolmantena tehtävänä on tarkastella Suomea vuonna 1918, jossa tulisi yhdistää sana oikeaan selitykseensä. Näistä kohdista yksi on Tampere ja vastapareista ”sisällissodan ratkaisutaistelu”, sanapareja on tehtävässä yhteensä 10.¹⁵³ Tehtäväkirjoista Historia nyt ja Historian tuulet ei käsittele Tampereen taistelua lainkaan.

Kahdessa oppikirjassa on tehtävä koskien Tamperetta. Kronikassa (sama tehtävä eri painoksissa, mutta eri sivuilla) tämä liittyy Tampereen taisteluiden jälkiselvittelyihin, kirjassa on lyhyt kuvaus Eino Rahjan tiedonannosta Tampereelta, jossa Rahja kertoo, että punaisia antautuneita ammuttiin, joiden lisäksi kaikki haavoittuneet, venäläiset ja komppaniapäälliköt ammuttiin. Tiedonantoon liitetään muutamia kysymyksiä, ”a) Kuinka paikkansapitäväksi arvioit tiedonannon?”, ”b) Miksi Rahja haluaa kertoa punakaartilaisille tamperelaisten kohtalosta?”, ”c) Miten arvelet uutisen vaikuttaneen punakaartilaisiin?”, ”d) Miksi Tampereen taistelu oli erityisen merkityksellinen?”, e) Mitä punakaartilaispäälliköille ja rivisotilaille tapahtui sodan päättyttyä?”.¹⁵⁴ Elävää historian Tamperetta koskeva tehtävänanto on ”Miksi Tampereen valtaus oli ratkaiseva sodan lopputuloksen kannalta?”¹⁵⁵

Tampereen taistelu on siis mainittu kaikissa oppikirjoissa. Vanhemmissa oppikirjoissa taistelun yksityiskohtia on tarkasteltu hieman uudempia tarkemmin. Kuudesta uusimmasta tarkastellusta oppikirjasta vain Historia nyt mainitsee taisteluiden tappiot. Tampereen taistelun merkitys korostuu valkoisten vallattua kaupunki, alkoi punaisten perääntymisvaihe, jota nopeutti saksalaisten samanaikaiset maihinnousut Etelä-Suomessa. Punaisten Tampereen menetys aiheutti samalla henkisen tappion, omaan voittoon ei enää uskottu. Tampereen taisteluiden jälkeisistä oloista on kuvauksia muun muassa Horisontissa, jossa kaupunki kuvataan tykkitulen ja katutaisteluiden, sekä ryöstöjen tuhoamaksi rauniokaupungiksi.¹⁵⁶ Oppikirjojen Tampereen taistelun kuvaukseen on selvästi vaikuttanut taistelutapahtumien kuvauksen väheneminen, jonka tilalle on tullut monipuolisempi käsitys sodasta

¹⁵³ Aikalainen tehtäväkirja 2009, 14-15.

¹⁵⁴ Kronikka 1999, 73. Kronikka 2010, 54.

¹⁵⁵ Elävää historiaa 1994, 47.

¹⁵⁶ Horisontti 1995, 222.

yhteiskunnallisena poikkeustilana. Itse sotatapahtumien rinnalla tärkeämmäksi on muodostunut eri ihmisryhmien kokemukset sodasta, sekä sotaa edeltävä ja sodan jälkeinen tilanne. Tämä korostuu varsinkin sisällissodan kohdalla, koska se jakoi kansaa vielä pitkään kahteen eriävään leiriin sodan päätyttyä.

Valkoisten valloitettua Tampere, alkoivat punaiset perääntyä kohti itää, tarkoituksena paeta Neuvosto-Venäjälle. Aikalaisessa painotetaan vielä Tampereen aiheuttamaa henkistä tappiota, jonka vuoksi punaiset eivät enää uskoneet sodan voittoon.¹⁵⁷ Horisontissa kerrotaan erikseen punaisten johdon paenneen sotaonnen käännyttyä Helsingistä ensin Viipuriin, jonka jälkeen vielä Pietariin. Oppikirjoista Ihmisen aika kuvaa Tampereen taistelun loppua hieman epäselvästi. Kirjassa kerrotaan tarkasti osapuolten tappiot ja vangiksi jääneet punaiset, tässä yhteydessä kerrotaan kuitenkin punaisten syyksi paeta itään, huhut valkoisten suorittamista teloituksista.¹⁵⁸ Terrori oppikirjoissa käsitellään tutkimuksen kappaleessa 3.3. ”*Pohjoismaiden siihenastisen historian suurin taistelu oli päättynyt.*”¹⁵⁹

2.7. Sota loppuu

Tampereen taisteluiden aikana saksalainen Itämeren divisioona nousi maihin Hangossa. Oppikirjoissa on hieman eriäviä käsityksiä, miksi ja kenen pyynnöstä saksalaiset Suomeen tulivat. Kronikka ja Historian tuulet, esittävät Saksalaiset avun tarjoajina. Aikalainen, Horisontti ja Kohti nykyaikaa jättävät puolestaan mainitsematta kumpi aloitteen olisi tehnyt. Ja loput viisi oppikirjaa katsovat suomalaisten pyytäneen apua saksalaisilta, jotka siihen suostuivat. Ihmisen aika oppikirjan kuvaus saksalaisavusta on epämääräisin ja toisaalta käsiteltyin. Oppikirjassa kerrotaan ”*Huhtikuussa saksalaisotilaat nousivat maihin Hangossa ja Loviisassa. Svinhufvud pyysi saksalaisten apua Mannerheimin vastustuksesta huolimatta.*

¹⁵⁷ Kaleidoskooppi 2010, 160. Aikalainen 2009, 18. Historia nyt 2004, 188. Kronikka 2000, 30-31. Elävää historiaa 1994, 47. Koulun historia 1996, 55-56.

¹⁵⁸ Ihmisen aika 2000, 242.

¹⁵⁹ Koulun historia 1996, 54.

*Mannerheim uskoi valkoisten voittavan ilman ulkomaisia joukkoja, varsinkin kun Saksasta kotiutettujen jääkäreiden pääosa asettui valkoiselle puolelle.*¹⁶⁰ Oppikirjasta saa käsityksen, että saksalaiset olisivat muuten vaan nousseet maihin, jonka jälkeen Svinhufvud pyysi heiltä apua. Saksalaiskysymystä käsitellään oppikirjassa tämän lisäksi vielä lisätietoruuudussa, jossa on kaksi erilaista tulkintaa saksalaisavusta otsikolla ”Kaksi näkemystä saksalaisavusta”. Nämä kuvaukset ovat Eino Seppälältä teoksesta Vuoden kahdeksantoista muistot ja toinen Mannerheimin teoksesta Suomen marsalkan muistelmat.¹⁶¹

Ulkomaisten joukkojen lukumäärät on kerätty liitteeseen 5. Oppikirjoista Aikalainen, Historia nyt ja Ihmisen aika esittävät saksalaisia olleen 12 000, Kohti nykyaikaa 12 500¹⁶², kun taas Horisontti ja Kaleidoskooppi kertovat saksalaisia olleen 10 000.¹⁶³ Aikalaisen ja Horisontin arviot sisältävät määreen noin.¹⁶⁴ Lopuissa oppikirjoissa ei ole kerrottu miten paljon saksalaisia sisällissotaan osallistui. Oppikirjoista kaksi kertoo Itämeren divisioonaa johtaneen Rüdrieger von der Goltzin nimeltä. Kaleidoskoopissa häntä kutsutaan saksalaiskenraalina, kun taas vanhemmassa Koulun historiassa häntä pidetään saksalaisten joukkojen ylipäällikkönä. Koulun historiassa von der Goltz mainitaan vain kuvatekstissä, jossa Mannerheim tervehtii von der Goltzia voitonparaatin yhteydessä. Erot oppikirjoissa esitetyistä saksalaissotilaiden määristä selittyvät sillä onko saksalaisiin laskettu ainoastaan Itämeren divisioonan kokonaisvahvuus vai kaikki Suomen sisällissotaan osallistuneet saksalaiset, joita oli Hannulan mukaan noin 9500 miestä ja myöhemmin Loviisaan saapuneet Otto von Brandsteinin 2500 miehiset joukot. Tarkemman kuvan joukoista antaa Sisällissodan pikkujättiläisessä Hoppu, joka kertoo Rüdrieger von der Goltzin joukoiksi 9445 miestä ja Virosta kootut von Brandsteinin komentama noin 3000 miehen vahvuinen prikaati.¹⁶⁵

Selkeimmän kuvan saksalaisten toimista sisällissodassa saa oppikirjojen kartoista. Koulun historian kartassa Saksalaiset saapuvat Etelästä ensin Ahvenanmaalle, josta etenevät Hankoon. Tämän lisäksi kartassa näkyy Suomenlahden poikki etelästä pohjoiseen tuleva laiva Loviisaan ja edeten siitä mustana viivana Lahden molemmanpuolin, sama kartta löytyy

¹⁶⁰ Ihmisen aika 2000, 242.

¹⁶¹ Ihmisen aika 2000, 244.

¹⁶² Kohti nykyaikaa 2000, 205.

¹⁶³ Horisontti 2009, 201. Kaleidoskooppi 2010, 159.

¹⁶⁴ Aikalainen 2009, 18. Historia nyt 2004, 186. Ihmisen aika 2000, 241.

¹⁶⁵ Hannula 1956, 247. Hoppu 2009, 200-201.

Horisontin molemmista painoksista.¹⁶⁶ Kronikan kartassa saksalaiset saapuvat suoraan etelästä Hankoon, sekä Suomenlahden (jota ei ole nimetty karttaan) keskeltä lähtevästä nuolesta Loviisaan, myös Kaleidoskoopissa osan samankaltainen kartta, mutta nuolet eivät jatku Hankoa ja Loviisaa pidemmälle.¹⁶⁷ Ihmisen aika ja Historia nyt oppikirjassa on nuolet saksalaisten liikkeistä. Nuoli on yhteensä kolme, joista ensimmäinen menee Ahvenanmaan kautta Hankoon, toinen suoraan Hankoon, josta molemmat nuolet yhtyvät edeten Helsingistä Riihimäen kautta pohjoiseen, sekä kolmas tulee etelästä Tallinnan läpi, edeten sieltä Loviisaan ja Lahteen.¹⁶⁸ Aikalaisessa on lähes vastaavat tiedot, mutta kartan kuvasta Ahvenanmaalta saksalaiset etenevät myös Turkuun, vaihtuen sieltä valkoisiksi viivoiksi. Oppikirjan kartassa Hangosta joukot etenevät Helsinkiin jakautuen kahteen, toinen päättyen Loviisaan, toinen Riihimäelle jakaantuen taas kahteen edeten pohjoiseen ja toinen Lahteen. Loviisaan saapuu yksi nuolista, jakaantuen sielläkin kahteen päätyen Kotkaan ja Lahden molemmin puolin.¹⁶⁹ Oppikirjoista Historian tuulet esittää saksalaisten saapumisen kartassaan väärin. Oppikirjan kartassa saksalaisia joukkoja etenee ensin Etelästä Ahvenanmaalle, josta nuoli etenee kohti itää jakaantuen kahtia Hankoon ja Loviisaan.¹⁷⁰ Elävää historiaa oppikirjan karttaan ei ole merkitty saksalaisia joukkoja, vaikka kyseisestä kartasta jääkäreiden saapuminen löytyykin.

Ensimmäisenä tehtävänä Hankoon nousseet saksalaiset valtasivat Helsingin.¹⁷¹ Elävää historiaa oppikirjassa saksalaisista kerrotaan vain, heidän maihinnousunsa Etelä-Suomeen, sekä tämän jälkeen Lahteen perääntyneiden ihmismassojen piiritys. Oppikirjan kartassa ei tämän lisäksi näy saksalaisten maihinnousu, tai heidän etenemisensä.¹⁷² Samoin Kohti nykyaikaa oppikirja sivuuttaa saksalaisten tarkemman osallistumisen, heidän kerrotaan vain osallistuneen sotatoimiin valkoisella puolella, nopeuttaen punaisten häviötä.¹⁷³

¹⁶⁶ Koulun historia 1996, 53. Horisontti 1995, 219. Horisontti 2009, 201.

¹⁶⁷ Kronikka 2010, 32. Kaleidoskooppi 2010, 158.

¹⁶⁸ Ihmisen aika 2000, 240. Historia nyt 2004, 183.

¹⁶⁹ Aikalainen 2009, 17.

¹⁷⁰ Historian tuulet 2009, 16.

¹⁷¹ Koulun historia 1996, 55-56. Ihmisen aika 2000, 242. Horisontti 1995, 219-220. Kronikka 2000, 30-31. Historia nyt 2004, 187. Historian tuulet 2009, 16. Kaleidoskooppi 2010, 159. Aikalainen 2009, 19.

¹⁷² Elävää historiaa 1994, 47.

¹⁷³ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

Tämän lisäksi saksalaisia nousi maihin Loviisassa, jota kautta he piirittivät perääntyneet punaiset Hämeenlinnan ja Lahden välille.¹⁷⁴ Historia nyt korostaa saksalaisten merkitystä Lahden taisteluissa.¹⁷⁵ Saksalaisten joukkojen kerrotaan nopeuttaneen valkoisten voittoa Ihmisen aika ja Kohti nykyaikaa oppikirjoissa,¹⁷⁶ jota Ihmisen aika tarkentaa vielä että saksalaiset eivät kuitenkaan ratkaisseet sodan lopputulosta. Punaisten antautuminen Lahdessa tapahtui huhtikuun lopulla. Oppikirjoista Koulun historia, Elävää historiaa, Ihmisen aika, Horisontti, Historia nyt, kertoo valkoisten vielä valloittaneen Viipurin, joka lopetti sisällissodan Suomessa.¹⁷⁷ Poikkeuksena Aikalainen, jossa viimeiset taistelut käydään Kymenlaaksossa: ”Sodan viimeiset taistelut käytiin Kymenlaaksossa, missä jäljelle jääneet punaisten taistelujoukot antautuivat toukokuun viidentenä päivänä.”¹⁷⁸ Oppikirjoista Kohti nykyaikaa sivuuttaa Karjalan tapahtumat ja ilmoittaa ”Valkoiset saavuttivat voiton toukokuussa vuonna 1918”.¹⁷⁹ Historian tuulet oppikirjassa sivuutetaan suurin osa saksalaisten tekemisistä, sekä sotatapahtumat Tampereen jälkeen. Saksalaisten saavuttua Hangosta Helsinkiin kerrotaan, ”Sisällissota päättyi toukokuussa 1918 punaisten joukkojen antautumiseen.”¹⁸⁰

Voitonparaatia, jonka valkoiset järjestivät Helsingissä 16.toukokuuta 1918, pidetään päättymispäivänä sisällissodalle. Oppikirjoissa ainoastaan Kronikka jättää kertomatta järjestetyn voitonparaatin. Kaikissa muissa oppikirjoissa tapahtuma mainitaan vähintään kuvatekstissä. Marko Tikka huomauttaa, että yhtä hyvin kyseiseksi päiväksi voitaisiin katsoa kesäkuu 1919, jolloin poikkeusoloja varten annetut rajoitukset purettiin.¹⁸¹

¹⁷⁴ Koulun historia 1996, 55-56. Elävää historiaa 1994, 47. Horisontti 1995, 219-220. Kronikka 2000, 30-31. Historian tuulet 2009, 16. Kaleidoskooppi 2010, 159. Aikalainen 2009, 19.

¹⁷⁵ Historia nyt 2004, 188.

¹⁷⁶ Ihmisen aika 2000, 242. Kohti nykyaikaa 2000, 202-205.

¹⁷⁷ Koulun historia 1996, 55-56.

¹⁷⁸ Aikalainen 2009, 19.

¹⁷⁹ Kohti nykyaikaa 2000, 202-205.

¹⁸⁰ Historian tuulet 2009, 17.

¹⁸¹ Tikka 2006, 10-11.

3. Osapuolet ja sodan julmuus

3.1. Taistelevat osapuolet

Sodan osapuolia alettiin kutsua punaisiksi ja valkoisiksi, heidän käyttämiensä käsivarsinauhojen perusteella.¹⁸² Kohti nykyaikaa lisää määrittelyyn värien tulevan työväestön punaisesta ja porvareiden valkoisesta väristä heidän kannattamiensa aatteiden mukaan.¹⁸³ Historian tuulissa kerrotaan, ettei joukoilla ollut asepukuja, vastustajat erottuivat ainoastaan punaisesta tai valkoisesta käsivarsinauhasta.¹⁸⁴ Loput oppikirjoista eivät kerro mistä värit tulevat tai miksi joukoista näitä nimityksiä käytetään, vaikka oppikirjoissa osapuolista käytetyt nimitykset löytyvät jopa pääotsikosta.

Antony F. Upton kirjoittaa, että punakaartilaisilla ei ollut edes tapana hankkia univormuja. Punakaartit käyttivät tavallisia työvaatteitansa, joiden lisäksi punaisia päähine- ja käsivarsinauhvoja, joista selvisi heidän yksikkönsä.¹⁸⁵ Tuomas Hoppu kirjoittaa samaa: Punaisten varustus oli sekalainen, osa varusteista oli entisiä Venäjän armeijan, sekä kaupoista takavarikoituja. Valkoisellakin puolella varusteet olivat sekalaisia. Aluksi valkoisella puolella taistelleet joukot saivat käsivarsinauhan, vyön ja repun. Loput varustuksesta saatiin hiljalleen sodan edetessä.¹⁸⁶

Oppikirjoissa esitetyt joukkojen määrät on kerätty taulukkoon 4. Taulukosta voi nähdä, että oppikirjojen esittämät tiedot eroavat toisistaan melko huomattavastikin. Tällä hetkellä historian tutkimuksessa vakiintuneet, mahdollisimman tarkoiksi lasketut, tiedot ovat sisällissodan pikkujättiläisen esittämät noin 80 000 punaista ja 80 000-90 000 valkoista, näihin lukuihin on laskettu kuuluvan vain suomalaiset. Ulkomaisten joukkojen osallistuminen sisällissotiin on tavallista, eikä Suomen vuoden 1918 sisällissota ollut poikkeus. Suomen sisällissodassa punaisella puolella sotaan osallistui jonkin verran venäläisiä sotilaita, joita jo

¹⁸² Aikalainen 2009, 16. Ihmisen aika 2000, 240. Kronikka 2010, 28.

¹⁸³ Kohti nykyaikaa 2000, 201.

¹⁸⁴ Historian tuulet 2009, 13.

¹⁸⁵ Upton 1981, 235.

¹⁸⁶ Hoppu 2009, 125, 142-143.

oli maassa sisällissodan syttyessä. Valkoiselle puolelle saapui puolestaan ruotsista vapaaehtoisia, jotka olivat etupäässä upseereja. Sodan kannalta merkittävimmäksi muodostui kuitenkin Saksalaisten osallistuminen valkoiselle puolelle.

Oppikirjoista Aikalainen ja Ihmisen aika esittävät punaisten joukkojen määräksi noin 80 000 ja valkoisten puolestaan noin 70 000.¹⁸⁷ Oppikirjat perustavat tietonsa vielä Jussi T. Lappalaisen esittämiin arvioihin taistelevista osapuolista. Tällä hetkellä lähempänä tarkempaa arviota sisällissodan joukoista on Horisontti, joka arvioi punaisia olleen n.80 000 ja valkoisia 80 000 – 90 000.¹⁸⁸ Samat arviot sisällissodan joukoista löytyy esimerkiksi Sisällissodan pikkujättiläisestä ja Itsenäistymisen vuoden 1917-1920 toisesta osasta Taistelu vallasta. Kronikan (uudistetusta vuoden 2004 painoksesta lähtien) tiedot täsmäävät yllämainittujen kanssa punaisten osalta, mutta valkoisia oppikirja kertoo olleen vain noin 70 000 suojeluskuntalaista. Kronikan ennen vuotta 2004 painetuissa oppikirjoissa ei kerrota joukkojen kokonaismäärää. Myös Historia nyt oppikirjan n.80 000 punaista täsmäävät uusimpien tietojen kanssa, mutta oppikirja mainitsee valkoisia olleen vain noin 60 000.¹⁸⁹ Vastausta siihen mihin Historia nyt perustaa tietonsa jää tässä tutkimuksessa selvittämättä.

Oppikirjoista suurimmiksi joukot arvioidaan Elävää historiaa oppikirjassa, joka kertoo molemmilla puolilla taistelleen enimmillään n.100 000 henkeä.¹⁹⁰ Punaisten osalta esimerkiksi Jussi T. Lappalaisen tietoihin punaisten määrä on vain noin 10 000 liikaa, mutta valkoisten osalta jopa 30 000. Vertailun vuoksi esimerkiksi vielä Hannulan tutkimuksessa esitetty 75 000-100 000 punaista taas osuisi oppikirjan arvioon, kun puolestaan valkoisten kokonaismäärä ylittyisi jopa 30 000:lla. Kuten liitetaulukosta 4. voi nähdä oppikirjoista Historian tuulet, Kaleidoskooppi, Kohti nykyaikaa ja Koulun historia eivät ole kertoneet määriä taisteleville joukoille.

Kaikissa oppikirjoissa on maininta, että punakaarteista muodostui punaisten joukot. Puolen valintaan on vaikuttanut ihmisen sosiaalinen tausta, ja joidenkin oppikirjojen mukaan

¹⁸⁷ Aikalainen 2009, 17. Ihmisen aika 2000, 241.

¹⁸⁸ Horisontti 2009, 200.

¹⁸⁹ Historia nyt 2004, 186.

¹⁹⁰ Elävää historiaa 1994, 45.

poliittinen suuntautuminen. Oppikirjoista Historian Tuulet, Horisontti ja Koulun historia perustavat kaikki punaisten joukkojen perustan sosialistien varaan. Näissä oppikirjoissa ei kerrota tämän enempää joukkojen taustoista.

Alla olevaan taulukkoon on koottu oppikirjoista tiedot, millaisista taustoista punaiselle puolelle mentiin. WSOY:n Aikalainen, Historia nyt ja Ihmisen aika oppikirjojen yhtäläisyydet ovat selkeimmät, uusien oppikirjojen myötä sosiaalisia taustoja on kuitenkin muutettu hieman. Kaikissa kolmessa oppikirjassa maaseudun tilaton väestö on mainittu kaikissa yhdeksi luokaksi, näiden lisäksi kaupunkien väestö on määritelty yleisesti tehdastyöläisiksi (Aikalainen), Etelä-Suomen työväestöksi (Historia nyt), sekä kaupunkien vähäosaisimmiksi työläisiksi (Ihmisen aika).

Taulukko 3, Punaiselle puolelle liittyneiden sosiaalinen tausta ja liittymisen syytä oppikirjoissa

Oppikirja	Sosiaalinen tausta	Liittymisen syytä
Aikalainen	tehdastyöläisiä, maaseudun tilatonta väestöä	vallankumousinto, arkiset syyt
Elävää historiaa	työväestö	uudistukset
Historia nyt	E-Suomen työväestöä, maaseudun tilatonta väestöä	tasa-arvoisempi yhteiskunta, arkiset syyt
Historian tuulet	sosialisteja	vallankumous
Horisontti	sosialisteja	uudistukset
Ihmisen aika	vähäosaisia kaupunkien työläisiä, maaseudun tilatonta väestöä	vallankumousinto, arkiset syyt
Kaleidoskooppi	työläisiä	(itsenäistyminen), järjestyksenpito
Kohti nykyaikaa	kaupunkien ja maaseudun työväestö	uudistukset
Koulun historia	sosialisteja	uudistukset
Kronikka	työväestö	uudistukset

Loput oppikirjat voidaan jakaa punaisen puolen sosiaaliselta taustalta kahteen osaan. Ensimmäiset katsovat työväestön olleen punaisen puolen perusta (Elävää historiaa, Kaleidoskooppi ja Kronikka) ja toiseen kuuluivat sosialistit (Historian tuulet, Horisontti, Koulun historia). Oppikirjat, jotka mainitsevat sosialistien luoneen punaisten joukot ovat kaikki Otavan oppikirjoja.

Samaan tapaan punaiselle puolelle liittyneiden syyt on määritelty WSOY:n kolmessa oppikirjassa. Aikalaisessa ja Ihmisen ajassa punainen puoli valittiin vallankumousinnosta, mutta myös arkisista syistä. Arkiset syyt on mainittu myös Historia nyt oppikirjassa, jonka lisäksi punaiset pyrkivät tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan. Arkisista syistä oppikirjoista Ihmisen aika ja Historia Nyt oppikirjoissa on lainattuna lyhyt tekstinpätkä Viljo Sohkasen punakaartilaisen päiväkirjasta. Lainauksessa korostuu punakaartin tarjoama ruoka ja palkka. Aikalaisessa puolestaan arkiset syyt läpikäydään lyhyesti ”*sai syödä kyllikseen ja kulkea hyvissä vaatteissa*”¹⁹¹.

Lopuissa oppikirjoissa liittymiselle annetaan vain koko punaisten ajamia tavoitteita. Tarkoituksena oli uudistaa yhteiskuntaa sosialistien tai työväestön tavoitteiden mukaiseksi, joka on merkitty taulukkoon yhteiskäsittteenä ”uudistukset”. Kaleidoskoopista ei löydy selkeitä nimiä liittymiselle, oppikirja ei määrittele punaisen puolen tavoitteita yksilötasolla. Oppikirjaan on kuitenkin otettu katkelma Suomen kansanvaltuuskunnan ehdotuksesta Suomen valtiosäännöksi, ehdotuksessa vaaditaan kansanvaltaa.¹⁹²

¹⁹¹ Aikalainen 2009, 16.

¹⁹² Kaleidoskooppi 2010, 8.

Taulukko 4, Valkoiselle puolelle liittyneiden sosiaalinen tausta ja liittymisen syitä oppikirjoissa

Oppikirja	Sosiaalinen tausta	Liittymisen syitä
Aikalainen	maata omistavat talonpojat, yht.k.parempi osaisia ja keskiluokkaa	ven.sotaväen poistaminen, laillisen vallan puolustus, yksityisomaisuuden suojele
Elävää historiaa	tilallisia	
Historia nyt	maanviljelijöitä, porvaristoa, työväestöä	ven.sotaväen poistaminen, omaisuuden puolustus
Historian tuulet	(porvaristo)	kapinan kukistaminen
Horisontti	(porvaristo)	
Ihmisen aika	yht.kunnan parempiosaisia, maanomistajia, kaupunkiporvaristoa	ven.sotaväen poistaminen, yhteiskuntarauha
Kaleidoskooppi	ei ole määritelty	-
Kohti nykyaikaa	keskiluokka, papisto, virkamiehet, itsenäinen talonpoikaisväestö	laillisen vallan puolustus, ven.sotaväen poistaminen
Koulun historia	porvaristo	laillisen vallan puolustus, ven.sotaväen poistaminen
Kronikka	porvaristo	laillisen vallan puolustus, ven.sotaväen poistaminen

Valkoisella puolella joukkojen perustan muodostivat suojeluskunnat, jotka hallitus nimesi maan virallisiksi joukoiksi. Valkoisen puolen valitsivat yleisesti porvaristo (Historian tuulet, Horisontti, Koulun historia, Kronikka). WSOY:n oppikirjat Aikalainen, Historia nyt ja Ihmisen aika tarkentavat myös valkoiselle puolelle osallistuneita. Aikalainen määrittää valkoisen puolen valinneiksi maata omistavat talonpojat, yhteiskunnan parempi osaiset ja keskiluokkaa josta mainitaan erikseen opettajat ja virkamiehet. Historia nyt kertoo valkoisen armeijan koostuneen maanviljelijöistä, porvaristosta, joista erikseen mainitaan yrittäjät ja sivistyneistö, jonka lisäksi kolmasosan kerrotaan olleen työväestöä. Työväestön näin suuresta osallistumisesta valkoiselle puolelle kerrotaan kutsuntojen merkitys, jolla pakotettiin valkoiselle puolelle jääneet liittymään. Oppikirja lisää vielä: ”*Monet työläiset liittyivät*

valkoiseen armeijaan kuitenkin omasta aloitteestaan”¹⁹³. Ihmisen aika oppikirjassa yhteiskunnan parempiosaiset, maanomistajat ja kaupunkiporvaristo valitsivat valkoisen puolen.¹⁹⁴

Kohti nykyaikaa puolestaan listaa keskiluokan, papiston, virkamiehet, sekä itsenäisen talonpoikaisväestön menneen valkoiselle puolelle. Elävää historiaa kertoo vain tilallisten perustaneen suojeluskuntia, joista muodostui myöhemmin valkoinen armeija. Kaleidoskoopissa ei ole erikseen kertonut ketkä valitsivat valkoisen puolen. Oppikirjassa mainitaan porvarillisen hallituksen julistaneen suojeluskunnat valkoisten virallisiksi joukoiksi. Ketkä joukkoihin liittyivät on jätetty kuitenkin mainitsematta.¹⁹⁵

Oppikirjojen enemmistö selittää valkoiselle puolelle liittymisen syyksi venäläisen sotaväen ajamisen tai poistamisen maasta, jonka lisäksi haluttiin suojella laillista valtaa ja yhteiskuntarauhaa. Aikalainen lisää edellä mainittuihin tietoihin yksityisomaisuuden suojelemisen olleen tärkeä tekijä maata omistavien talonpoikien puolen valinnalle, myös Historia nyt kertoo omaisuuden puolustuksen liittymisen syynä. Elävää historiaa, Horisontti ja Kaleidoskooppi ei selitä liittymisen syitä yksilötasolle saakka.

Oppikirjoista Kohti nykyaikaa lisää osapuolen valinnasta vielä: ”*Monille sotaan osallistuneille osapuolen valinta ei ollut selkeä tehtävä, vaan he saattoivat joutua mukaan asuinpaikkansa perusteella joko valkoisten tai punaisten puolelle.*”¹⁹⁶ Historia nyt ja Kohti nykyaikaa oppikirjojen lisäksi muut kirjat eivät problematisoi liittymistä, vaan sosiaalinen tausta vaikutti ratkaisevasti puolen valintaan.

Ohto Manninen on katsonut, että valkoiselle puolelle liittymiseen vaikutti kolme tekijää aatteelliset ja taloudelliset syyt, sekä painostus. Valkoiselle puolelle liittyttiin vapaaehtoisina, mutta myöhemmin myös kutsuttuina asevelvollisina. Punaiselle puolelle liittyi sodan alussa

¹⁹³ Historia nyt 2004, 185.

¹⁹⁴ Aikalainen 2009, 17. Historia nyt 2004, 185.

¹⁹⁵ Kaleidoskooppi 2010, 158.

¹⁹⁶ Kohti nykyaikaa 2000, 202.

vapaaehtoiset työväenjärjestöjen jäsenet. Myöhemmin punakaarteihin liittymiseen vaikuttivat varsinkin taloudelliset tekijät ja painostus liittymiselle.¹⁹⁷ Ylikangas pitää varsinkin eteläisellä Pohjanmaalla liittymisen taustalla olleen sotatoimet venäläisiä vastaan, eli vapaussota, ei niinkään sisällissota kapinan kukistamiseksi. Ylikankaan mukaan tätä vahvistaa vielä jääkärien saapuminen Saksasta Suomeen. Valkoiset tekivät tietoisesti sisällissodasta vapaussodan.¹⁹⁸

Valkoisten avuksi saapuivat Saksassa sotilaskoulutusta ja sotakokemusta saaneet jääkärit. Tässä tutkimuksessa ei ole käsitelty jääkäreistä kertovaa kappaletta, joka monista oppikirjoissa on käsitelty ennen sisällissodan käsittelyä. Tutkimuksessa tehty ratkaisu johtuu oppikirjojen eroavaisuuksista, joka riippuu siitä onko käsitelty oppikirja seitsemännen vai kahdeksannen luokan kirja. Tällä ratkaisulla on tasapainotettu oppikirjojen välisiä eroja jääkäreiden käsittelyn suhteen. Kaikissa oppikirjoissa on kuitenkin maininta jääkäreistä myös sisällissodan yhteydessä, jota seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin.

Oppikirjoissa on joitakin eroja jääkäreiden osallistumisesta. Oppikirjoista Aikalainen, Historia nyt, Horisontti ja Koulun historia kertovat jääkäreiden toimineen valkoisten kouluttajina, sekä joukkojen johtajina. Näiden lisäksi oppikirjoista Kaleidoskooppi, Kohti nykyaikaa ja Kronikka jättävät kertomatta jääkäreiden koulutustehtävistä, mutta korostavat heidän sotilaskoulutuksensa nousseen esiin. Sotilaskoulutuksen korostaminen löytyy myös aiemmin yllä mainituista oppikirjoista. Ihmisen aika kertoo valkoisilla olleen jo alun perin parempi aseistus ja sotilaskoulutusta, jota lisäsi entisestään kotiutetut jääkärit. Kohti nykyaikaa korostaa jääkäreiden olleen koko valkoisen armeijan perusta, jonka lisäksi he toivat mukanaan aseistusta. Elävää historiaa ei kerro erikseen jääkäreiden tehtävistä, oppikirjassa mainitaan heidän sijoittuneen valkoisen armeijan joukko-osastoihin. Historian tuulien jääkärit kuitataan lyhyesti: ”*Kun jääkärit saapuivat Saksasta valkoisten puolelle Vaasaan, he käyttäytyivät korostetun sotilaallisesti tehdäkseen vaikutuksen talonpoikaisjoukkoihin. Tavallisia rivimiehiä huvitti kovasti jääkärien sotilaallisuus.*”¹⁹⁹ Se miten jääkärit toimivat tai vaikuttivat sodan edetessä jää auki.

¹⁹⁷ Manninen 1993, 96-97, 132-136.

¹⁹⁸ Ylikangas 1999, 205, 208, 211-212.

¹⁹⁹ Historian tuulet 2009, 15.

Sisällissodan yhteydessä oppikirjoissa ei ole mainintaa miten paljon jääkäreitä oli. Jos jääkäreiden saapuminen Suomeen kerrotaan sen olleen helmikuussa vuonna 1918. Kuitenkin jo ennen sisällissodan syttymistä oli Suomeen palannut 140 jääkäriä saksalaisten aselaivojen mukana. Nämä jääkärit alkoivat kouluttaa suojeluskuntajoukkoja. Kaikkiaan ennen sotaa ja sen aikana, itse sotatapahtumiin osallistuneita, jääkäreitä palasi noin 1300. Matti Lackmanin mukaan jääkärit eivät ratkaisseet sodan voittoa, mutta jääkäreillä oli korostettu merkitys nuorina koulutettuina sotilaina, jonka lisäksi heidän antama koulutusapu nosti suurelta osin valkoisen armeijan taistelukuntoa.²⁰⁰

Muiden maiden kansalaisista on kerätty lukumäärät liitteeseen 5. Lukumäärän lisäksi ruotsalaisten vapaaehtoisten osallistumisesta on maininta vain Aikalaisen tekstissä. Oppikirjassa kerrotaan ruotsista saapuneista vapaaehtoisista upseereista. Tämän lisäksi Kronikan (uudesta painoksesta vuodelta 2004 lähtien) tehtäväsivulla on kerrottu ruotsalaisten, valkoisella puolella sotaan osallistuneiden, joukkojen vahvuuden olleen 1 100, joista surmansa sai 63.²⁰¹ Ruotsalaisten taisteluissa kaatuneiden surmaluku ei kuitenkaan täsmää Suomen sotaturmat projektin tietojen kanssa, joka kertoo ruotsalaisten vapaaehtoisten uhreiksi 55. Ruotsalaisten merkitys jää näin ollen kokonaan pois kaikista muista kuin Aikalaisessa ja Kronikassa, jotka nekään eivät käsittele ruotsalaisia erityisen paljoa.

Oppikirjoissa venäläisiä sotilaita osallistui taisteluihin punaisella puolella, heitä arvioidaan olleen parisen tuhatta²⁰², muutamia tuhansia²⁰³, sotatoimiin osallistuneita sodan erivaiheissa 10 000²⁰⁴. Aikalaisessa venäläiset sotilaat ja upseerit antoivat apua ja tukea punaisille, kuitenkin niin että yhtä aikaa rintamalla oli pari tuhatta venäläistä, mutta koko sodan aikana venäläisiä oli huomattavasti enemmän. Ihmisen ajassa todetaan, että venäläisten osallistumisen odotettiin (punaisella puolella) nousevan paljon suuremmaksi, kuin todellisuudessa kävi. Elävää historiaa kertoo venäläisten taistelleen punaisten puolella, mutta arviota joukkojen määrästä ei anneta. Koulun historian mukaan venäläisiä käytettiin koulutusapuna, mutta heidän merkityksensä oli vähäinen. Kohti nykyaikaa kuvaa venäläisten

²⁰⁰ Lackman 2000, 634.

²⁰¹ Kronikka 2010, 54.

²⁰² Aikalainen 2009, 17.

²⁰³ Historia nyt 2004, 186. Ihmisen aika 2000, 241.

²⁰⁴ Horisontti 2009, 200.

avustaneen punaisia. Historian tulessa ulkomaiset joukot, joiden joukossa venäläiset sekaantuivat tapahtumiin. Poikkeuksena muihin oppikirjoihin tekevät Kaleidoskooppi ja Kronikka. Kaleidoskooppi kertoo venäläisistä vasta tappioiden yhteydessä, niin että näitä sotilaita palautettiin Neuvosto-Venäjälle, se osallistuivatko he taisteluihin punaisella puolella tai muutenkaan ei tekstistä selviä. Kronikka kertoo toisena oppikirjana venäläisistä vasta tappioiden yhteydessä ”*Punaisten puolella taistelleita venäläissotilaita kaatui heidän lukumääränsä nähden paljon, koska valkoiset ampuivat jokaisen ase kädessä kiinni saadun venäläissotilaan.*”²⁰⁵ Mikä tämä lukumäärä on, ei tekstistä selviä, myöhemmin oppikirjan tehtäväsivulla esitetään venäläisten määräksi 7000, joista surmansa sai 1 195.

Saksalaisten osallistuminen sisällissotaan valkoisella puolella on käsitelty jo aikaisemmin. Kronikan (uudesta painoksesta vuodelta 2004 lähtien) tiedot saksalaisista eroavat kuitenkin huomattavasti muiden oppikirjojen antamista tiedoista. Kronikan tehtäväsivulla kerrotaan saksalaisten vahvuudeksi enimmillään 1300, joista 507 kuoli taisteluissa. Oppikirjan tieto saksalaisten kokonaismäärästä on verrattain erikoinen, mutta oppikirja on ainoa joka mainitsee ulkomaisten joukkojen taistelutappiot.²⁰⁶ Suomen sotasurmat projektin mukaan saksalaisia kuoli kuitenkin taisteluissa 360, joiden lisäksi voidaan laskea kuolleet, sodan jälkeen 33, laivaonnettomuuksissa 61 ja kadonneita 11 jolloin saksalaisten kokonaistappioiksi saadaan 465. Mistä Kronikan 507 taisteluissa kuollutta saksalaista on saatu, ei yllä olevien tietojen mukaan selity.²⁰⁷

Mistä taistelevat osapuolet saivat aseita? Kaikissa oppikirjoissa on mainittu valkoisten sotatoimien alkaneen venäläisten kasarmien aseistariisunnalla. Pieniä eroja on kuitenkin siinä kuinka tärkeäksi tämä aseista riisuminen lopulta nousee. Horisontissa kerrotaan näiden aseiden määriä ”8000 kivääriä ja kymmeniä konekiväärejä ja tykkejä”²⁰⁸, tämän lisäksi Koulun historia korostaa varuskuntien aseistariisuntaa onnistuneena operaationa, jolla saatiin paljon aseita suojeluskuntien käyttöön. Varuskuntien aseistariisunnan lisäksi Aikalainen, Elävää historiaa, Historia nyt, Historian tuulet sekä Horisontti oppikirjat kertovat valkoisten saaneen aseapua Saksasta, joiden lisäksi Aikalainen ja Historia nyt kertovat aseita saadun

²⁰⁵ Kronikka 2010, 33.

²⁰⁶ Kronikka 2010, 54.

²⁰⁷ Roselius Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet 2004, 169.

²⁰⁸ Horisontti 2009, 200.

myös ruotsista. Loput oppikirjoista eivät kerro aseiden saannissa ulkomaiden merkitystä valkoiselle osapuolelle. Historia nyt kertoo, että vasta valkoisten saatua ulkomailta aseita alkoivat ne vastata punaisten varustautumista.

Punaiset saivat aseita Suomessa olevilta venäläisiltä ja Leninin hallitukselta Pietarista (Aikalainen, Elävää historiaa, Horisontti, Kronikka). Historian tuulissa bolsevikit lupasivat aseita ja muuta tukea vallankumousta aikoville punakaartilaisille. Myöhemmin se, että saivatko punaiset tämän luvattun tuen ja aseistuksen, ei enää käy ilmi. Punaisten aseistautumisesta ei ole mainintaa (Historia nyt, Kaleidoskoopissa ja Kohti nykyaikaa, Koulun historia). Täysin päinvastaisen kuvan punaisten aseistautumisesta verrattuna muihin oppikirjoihin antaa Ihmisen aika. Oppikirjassa Punaisten kerrotaan ostaneen aseita venäläisiltä, syyksi kerrotaan ”...olihan punaisten aseistus ja sotilaskoulutus paljon heikommassa kunnossa kuin valkoisten.”²⁰⁹ Tämän lisäksi vielä samassa kappaleessa kerrotaan valkoisten paremmasta aseistuksesta.²¹⁰

3.2. Sotasurmaprojekti huomioidaan oppikirjoissa

Uusin ja kattavin tutkimus sisällissodan sotasurmista on valtioneuvoston kanslian alainen tutkimushanke Suomen sotasurmat 1914-1922 projekti.²¹¹ Tämän tutkimuksen kannalta oleellisin taulukko on ”Vuoden 1918 sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan”²¹². Tämä sotasurmat tietokanta avattiin 5.3.2002 ja viimeksi se on päivitetty 19.5.2004. Sotasurmat projektin tiedot olisi tullut ennättää kaikkiin oppikirjoihin jotka on painettu vuoden 2003 aikana, mutta viimeistään vuoden 2005 oppikirjoista pitäisi löytyä uusimmat päivitetty tiedot sotasurmista. Näin ei kuitenkaan kaikkien oppikirjojen osalta ole. Ennen vuotta 2002 painettujen ja julkaistujen oppikirjojen kohdalta tätä vaatimusta ei voi tietenkään esittää,

²⁰⁹ Ihmisen aika 2000, 241.

²¹⁰ Ihmisen aika 2000, 241.

²¹¹ Sotasurmat projektin nimitiedosto löytyy Internetistä osoitteesta <http://vesta.narc.fi>

²¹² <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>.

mutta näitä uudemmissakin oppikirjoissa on huomattavia eroja. Oppikirjoista Aikalainen, Historian tuulet ja Kaleidoskooppi ovat käyttäneet uusinta Sotasurmat vuoden 2004 tiedostoa. Historia nyt, joka on painettu vuonna 2004, on käyttänyt puolestaan vuoden 2002 tiedostoa. Tietokannan tiedot ovat muuttuneet vuoden 2002 version 34 277 sotasurmasta vuoden 2004 version 36 640 kuolleeseen. Suurimpana muutoksena versioiden välillä on ”muut”-kohdan kaksinkertaistuminen 2 030 surmasta, vuoden 2004 version 4 423 surmaan, muilta osin tiedot ovat pysyneet verrattain samansuuruisina.²¹³ Suomen Sotasurmat projektin tietokannan tiedot löytyvät liitetaulukosta 4 kohdasta SSST.

Vuoden 2002 painetuista oppikirjoista Horisontti ja Kronikka ovat jättäneet sotasurmat taulukon pois, vaikka uusimmissa painoksissa tätä olisi voitu käyttää. Kronikan tiedot on kuitenkin päivitetty vastaamaan sotasurmat projektin tietoja uudistetussa seitsemännestä painoksesta 2004 eteenpäin. Oppikirjan tehtäväsivulla on tämän lisäksi lainattu sotasurmat projektin tietoja taulukkoon.

Taisteluissa kuolleet voi jakaa oppikirjojen tietojen osalta kahteen osaan. Ensimmäinen osa on ennen sotasurmat projektin tietoja, ja toinen osa puolestaan sotasurmat projektin tietojen jälkeen. Ensimmäiseen osaan kuuluvat ennen vuotta 2002 ilmestyneet oppikirjat (suluissa oppikirjasta otettu uusi painos, jossa ei ole sotasurmat projektin tietoja) Elävää historiaa 1994, Koulun historia 1996, Horisontti kaikki painokset, Ihmisen aika 2000, Kohti nykyaikaa 2001, Kronikka ennen 2004. Nämä oppikirjat ilmoittavat taisteluissa kuolleet molemmilta osapuolilta hieman yli 3000 kaatuneeksi. Edellä mainituista oppikirjoista huomiota herättävin on Horisontin tiedot, jotka eivät huomioi sotasurmat projektin tietokantaa, joka aiheuttaa sen että tiedot ovat auttamatta vanhentuneet kaatuneiden ja terroria koskevien tietojen osalta vuodesta 2004 eteenpäin, vaikka niitä olisi voitu Kronikan tapaan käyttää.

Toisen osan muodostavat oppikirjoista sotasurmat tietokantaa käyttävät oppikirjat, jotka samalla käyttävät huomattavasti tarkempia tietoja sisällissodassa kuolleista. Näitä oppikirjoja ovat (suluissa vuosiluku jolloin ensimmäisen kerran sotasurmat projektin tietoja käytetty) jo mainitut Historia nyt 2002, Kaleidoskooppi 2004, Kronikka 2004 ja uudemmissa, Historian

²¹³ Katso liite 4.

tuulet 2005, Aikalainen 2009. Sotasurmat projektin tietokantojen osalta oppikirjat eivät ole yhteneväisiä. Kuten liitetaulukosta 4. näkyy, vain Aikalainen ja Historian tuulet käyttävät Internetistäkin löytyvää uusinta versiota sotasurmat projektin kanssa, kun puolestaan Kronikan ja Kaleidoskoopin tiedot poikkeavat näistä. Kumpaankaan oppikirjaan ei ole merkitty milloin tiedot on otettu, vaikka molemmista löytyy merkattuna taulukon lähde. Historia nyt oppikirjan tiedot selittyvät taulukon vanhemman version käytöllä, joka on myös merkitty oppikirjaan.

3.3. Terrori, pelkkää kosta vai sotataktiikkaa?

Tikka kirjoittaa termien valkoinen ja punainen terrori muodostuneen käyttöön vasta sisällissodan jälkeen, ja niillä tarkoitetaan niitä väkivallantekoja, joita osapuolet tekivät rintamataistelujen ulkopuolella. Tikan mukaan on ongelmallista, että terrorilla kuvataan tällaista mielivaltaan ja sattumavaraisuuteen perustuvaa tapahtumaa, hänen mukaansa Suomen oloissa tapahtuneet ilmiöt poikkeavat siitä, mitä terrorilla yleensä tarkoitetaan.²¹⁴

Marko Tikka jakaa sodanaikaisen terrorin kahteen osaan, sellaiseen joka oli osa sodankäyntiä, ja sellaiseen joka oli ”*enemmän tai vähemmän yksittäisten tappajien henkilökohtaisten mielihalujen toteuttamista*”.²¹⁵ Tikka jatkaa huomauttaen, että sodan jälkeen ei ollut tarkoituksenmukaista kummallekaan puolelle tuoda terroria esiin sodankäynninmuotona, pyrittiin terrorista vaikenemaan. Yksittäisten tekijöiden tuomitseminen oli huomattavasti helpompaa, kuin sodanjohdon tietoinen tappaminen olisi ollut. Henkilökohtaista kostoakin esiintyi, voidaan terrori kuitenkin katsoa olevan taktista sodankäyntiä, jonka tarkoituksena oli varmistaa vallattu alue ja poistaa mahdollinen vastarinta. Tikka huomauttaa, että molempien sotivien osapuolten toimintaan on vaikuttanut ratkaisevasti sotatilanne kuin vastapuoli. Hän lisää, että ”*Vastustajien edustajia rangaistiin tällaisissa tapauksissa yleensä ensisijaisesti*

²¹⁴ Tikka 2004, 435-436.

²¹⁵ Tikka 2009, 228-229.

*aseellisesta vastarinnasta tai sotarikoksesta, ei poliittisesta syystä.*²¹⁶ Terrorin tarkastelu sotatilanteesta erillään olevaksi ilmiöksi on väärin, tätä teoriaa tukee Tikan mukaan se, että teot saatiin perusteltua niiden toteuttajille, kuin myös aikalaisille.²¹⁷

Jaakko Paavolaisen tutkimuksissa poliittisista väkivaltaisuuksista, puhutaan osapuolten tekemistä väkivallanteosta punaisella puolella murhina, kun valkoisella puolella hän käyttää terminä teloitus. Paavolainen täsmentää, että valtaosa punaisten suorittamista murhista kohdistui siviilihenkilöihin tai heihin luokiteltaviin ihmisiin, nämä murhat toteutettiin punaisten valta-alueilla. Valkoisella puolella taas valtaosa teloituksista kohdistui punakaarteihin kuuluneisiin henkilöihin. Tältä osin ei hänen mukaansa voida puhua punaisen terrorin yhteydessä organisoidusta väkivallasta, vaan sotatilanne esimerkiksi vankien ottamisen suhteen johti usein vankien tappamiseen. Erikseen Paavolainen huomauttaa terrorin laajuuteen vaikuttaneen molempien osapuolten kostonhalu vastapuolen tekemää väkivaltaa kohtaan.²¹⁸

Mirja Turunen on tutkinut terroria Pohjois-Kymenlaaksossa, hänen mukaansa tämä poliittinen terrori noudattaa ajallisesti yleistä Suomen kehitystä. Sodan alettua punaiset tappoivat alueelle jääneitä tunnettuja suojeluskuntalaisia, jolla tahdottiin estää uhka rintaman selustassa. Aiemmassa tutkimuksessa Turusen mukaan aiemmassa tutkimuksessa on korostettu surmattujen viattomuutta ja puolueettomuutta, mutta joka olisi sodan jälkeinen sankarimyytti.²¹⁹ Turunen kirjoittaa, että ”*sisällissodassa siviilin ja sotilaan raja häilyy*”²²⁰. Molemmiin puolin tahdottiin varmistaa selustansa, valkoisella puolella tämä tehtiin kuitenkin ammattitaitoisemmin ja systemaattisemmin. Turunen korostaa varsinkin Ammutaan paikallajulistuksen merkitystä, joka antoi luvan tappaa vastustajaa auttavat tai siitä epäillyt.²²¹ Turunen kiteyttää, että Kouvolassa punainen ja valkoinen väkivalta oli ”*poikkeusyksilöiden mielivaltaa että organisaatioiden johdonmukaista työtä*”²²². Aikalaisille teloitukset ja murhat

²¹⁶ Tikka 2004, 436.

²¹⁷ Tikka 2004, 436. Tikka 2009, 229.

²¹⁸ Paavolainen 1966, 178, 314. Paavolainen 1967, 414.

²¹⁹ Turunen 2005, 316.

²²⁰ Turunen 2005, 317.

²²¹ Turunen 2005, 318.

²²² Turunen 2005, 320.

näyttivät oikeudenmukaisilta ja toiminta viisaalta.²²³ Sodan jälkeen kostettiin aikaisemmin tehtyjä tekoja, jonka lisäksi sotapropaganda väritti ja paisutteli tapauksia. Turunen katsoo, että mahdolliset punaisten tekemät kidutukset olivat yksittäisiä.²²⁴

Elävää historiaa oppikirjassa ei erikseen määritellä mitä terrorilla tarkoitetaan, oppikirjassa kerrotaan kuitenkin terrorin nimeäminen tekijöidensä mukaan. Terrorin uhrin lasketaan oppikirjassa sodassa kaatuneiden lisäksi ”muihin uhreihin”. Punaisen terrorin, joita punakaartit tekivät, kohdistuivat valkoisiin, ennen sotaa ja sodan aikana. Sodan jälkeen puolestaan punaisia joutui valkoisen terrorin uhriksi.²²⁵ Oppikirjan kuva terrorista on suppea ja melko epämääräinen, miksi terroria harjoitettiin tai liittyikö tapahtumat esimerkiksi koston ei ole mainittu.

Koulun historiassa terrori puolestaan määritellään siviileihin kohdistuneeksi väkivallaksi, joka kuvataan vihaksi ja kauhuksi. Erikseen mainitaan historian tutkimuksen puhuvan ”punaisesta ja valkoisesta terrorista”, se liittyikö siviileihin kohdistuneet väkivallan teot sotaa käyvään vastapuoleen jää oppikirjassa auki. Terroriin syyllistyi kuitenkin molemmat osapuolet ja terroria tapahtui osapuolten hallitsemilla alueilla, joista valkoisten surmaamiksi joutui ihmisiä varsinkin sodan loppupuolella. Oppikirjan varsinaisen tekstin lisäksi on kuva ammutuista naisista Lahdessa punaisten perääntymisvaiheen aikana. Kuvaan liittyvässä kuvatekstissä kerrotaan erikseen molempien syyllistyneen kuvatus tapahtuman kaltaisiin julmuuksiin.²²⁶

Terrorin määrittely on suurelta osin Ihmisen aika ja Kohti nykyaikaa oppikirjoissa samanlainen. Molemmissa kirjoissa osapuolten kerrotaan syyllistyneen julmuuksiin, joiden lisäksi syyksi mainitaan kostonhalu vastapuolen tekoja kohtaan, joka omalta osaltaan lisäsi teloituksia.²²⁷ Kohti nykyaikaa kertoo ”*Molemmin puolin pääsi vallalle kostomieliala, ja ihmisiä ammuttiin taistelujen lakattua pikateloituksissa ilman tutkimuksia tai*

²²³ Turunen 2005, 320.

²²⁴ Turunen 2005, 318-320.

²²⁵ Elävää historiaa 1994, 48.

²²⁶ Koulun historia 1996, 56.

²²⁷ Ihmisen aika 2000, 242-243. Kohti nykyaikaa 2000, 205.

*oikeudenkäyntejä.*²²⁸ Kohti nykyaikaa ei määrittele terrorin yhteydessä punaista- tai valkoista terroria, vaan puhuu yleisellä tasolla julmuuksista. Ihmisen aika oppikirja puolestaan kertoo punaisten surmanneen valkoisia sodan alkuvaiheessa, jota kutsutaan niin sanotuksi punaiseksi terroriksi, kun sodan edetessä ja sen jälkeen kiihtyi valkoinen terrori. Ihmisen aika kertoo enemmän valkoisten teoista, ”*Valkoisten kostonhalu johti pikaisiin tuomioihin, niin että vähäisetkin rikokset, jopa pelkät huhupuheet, saattoivat aiheuttaa kuolemantuomion.*”²²⁹ Terrorin yhteydessä on jatkettu valtiorikosoikeuksiin.

Oppikirjoista epäselvin terrorin kuvaus on Horisontin eripainoksissa. Oppikirja ei ylipäättään mainitse erikseen sanaa terrori, vaan puhuu sisällissodan ”*luonteeseen kuuluvan*”²³⁰, että ihmisiä tapettiin tai teloitettiin sotatoimien ulkopuolella. Oppikirjan vanhimmasta painoksesta asti tekstinä taisteluiden yhteydessä on pysynyt samana ”*Katkeran sisällissodan luonteeseen kuitenkin kuului, että tuhansia ihmisiä tapettiin tai teloitettiin varisnaisten sotatoimien ulkopuolella.*”²³¹ Nämä teot tapahtuivat osapuolten hallitsemilla alueilla, olivatko nämä surmatut ihmiset sotilaita, siviilejä vai jotain siltä väliltä ei selviä oppikirjan tekstistä.²³²

Historian tuulet jatkaa samalla linjalla Horisontin kanssa, jättäen kokonaan terrori-sanan mainitsematta. Oppikirjassa kerrotaan punaisten surmanneen ottamiaan valkoisia vankeja vetäytyessään, jonka puolestaan valkoiset kostivat ankarasti. Historian tuulissa on tämän lisäksi esimerkkinä naisten teloitukset: ”*Esimerkiksi punaisten joukoissa taistelleita naisia teloitettiin ilman oikeudenkäyntiä. Teloitettujen naisten rikokseksi saattoi riittää pelkästään pukeutuminen miesten vaatteisiin.*”²³³ Oppikirjassa on itse tekstin lisäksi kuva valkoisista teloittamassa vankejaan, jonka yhteydessä on kuvateksti, jossa kerrotaan teloituksiin liittyneen usein kostomieli, joka teki mahdottomaksi uhrien puolustautumisen oikeudessa. Historian tuulissa on maininta valkoisten yrittäneen salailla tekemiään julmuuksia sodan jälkeen.²³⁴ Historian tuulet rajaavat terrorin koskemaan siis puhtaasti ottamiinsa vankeihin.

²²⁸ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

²²⁹ Ihmisen aika 2000, 242-243.

²³⁰ Horisontti 2009, 202.

²³¹ Horisontti 1995, 220-221. Horisontti 2009, 202-203.

²³² Horisontti 1995, 220-221. Horisontti 2009, 202-203.

²³³ Historian tuulet 2009, 17.

²³⁴ Historian tuulet 2009, 16-17.

Siviileihin kohdistuneista teoista ei ole mainintaa, jonka lisäksi oppikirjasta saa käsityksen, että teloitetut naiset olivat kaikki aseissa.

Historia nyt määrittelee terrorin silmittömäksi väkivallaksi, jota taistelevat osapuolet harjoittivat toisiaan kohtaan, molempien osapuolten sanotaan syyllistyneen muun muassa siviilien surmaamiseen ilman oikeudenkäyntiä. Sodan lisäksi, varsinkin terrorin kerrotaan näkyneen myös niiden elämässä, jotka eivät varsinaisiin sotatoimiin osallistuneet. Terroria esiintyi oppikirjan mukaan usein samoilla paikkakunnilla, ensin punaisena terrorina, jonka jälkeen valkoiset kostivat samoilla alueilla. Valkoisten koston kerrotaan olleen viisinkertainen punaiseen terroriin verrattuna. Terroriin saattoi oppikirjan mukaan vaikuttaa myös sotaa edeltävät riidat ja kaunat, sekä huhut joita vastapuolen tekemistä julmuuksista leviteltiin. Terrorin kerrotaan vaikuttaneen osapuolten toisistaan käyttämiin nimiin, jossa valkoisia kutsuttiin lahtareiksi ja verikaartilaisiksi, punaisia puolestaan punikeiksi. Oppikirjassa kerrotaan erikseen valkoisten johdon yrittäneen kieltää teloitukset, mutta koston jatkuneen vielä pitkään. Terrorin yhteydessä on kuva teloituksesta Uotilan talon pihamaalta 17.4.1918 jonka todistajaksi norjalainen ambulanssilääkäri oli, valokuvaten tapahtuman.²³⁵

Oppikirjoista Kronikan mukaan terrorista saa helposti käsityksen sen koskeneen vain vankeja. Sodan kerrotaan olleen raakaa, ja taistelevat osapuolet katsoivat oman puolensa oikeutetuksi. Terrorin laajuuteen kerrotaan vaikuttaneen punaisen lehdistön kirjoitukset, sekä valkoisella puolella kiertäneet huhut punaisten toimista. Huhujen ja sotapropagandan kerrotaan moninkertaistaneen tapaukset ja liittäneen niihin ”mitä mielikuvituksellisimpia tarinoita”²³⁶ vankien kidutuksista. Kronikka kertoo, että näitä väkivallantekoja kutsutaan tekijöiden mukaan punaiseksi ja valkoiseksi terroriksi. Kronikan tekstiosuus pysyy painosten vaihtuessa samana, mutta uhrien määrät muuttuvat hieman.²³⁷

Kaleidoskooppi määrittelee terrorin olevan kostotoimenpiteitä. ”*Punaiset syyllistyivät sodan alussa ja lopussa punaiseen terroriin, muta valkoisten päästyä voitolle alkoi valkoisen*

²³⁵ Historia nyt 2004, 189-190.

²³⁶ Kronikka 2010, 31.

²³⁷ Kronikka 2010, 31-32.

*terrorin aika.*²³⁸ Oppikirjassa on leipätekstin lisäksi kaksi pitempää lainausta Marko Tikan ja Antti Arposen kirjasta Koston kevät 1918. Toinen teksteistä käsittelee punaista terroria Joutsenossa ja toinen puolestaan valkoista terroria Varkaudessa. Katkelmassa Joutsenosta kerrotaan nuorten poikien löytäneen punaisten vakoilusta epäillyn miehen ruumiin. Tämän lisäksi on katkelma ”*Myöhemmin sai kuolemantuomion Mikko Könssi, jota syytettiin murrosta osuuskauppaan ja punaisten asevarikkoon. Veljessodan tragiikasta kertoo se, että punaiset teloittivat Mikko Könssin, ja vastaavasti valkoiset hänen veljensä Eljas Könssin.*”²³⁹ Varkauden valkoisesta terroristista kerrotaan puolestaan umpimähkään toimeenpannuista punaisten vankien teloituksista. Lainauksessa joka kymmenes mies ammuttiin vankirivistä. Molemmat kirjoitukset esitetään oppikirjassa lähteinä, joihin liittyy tehtävä: ”Puhutaan punaisesta ja valkoisesta terroristista. Tutki lähteitä. Millaista terrori oli näiden lähteiden perusteella?”²⁴⁰ Oppikirjan antama kuva terroristista on lähteiden kannalta melko monipuolinen ja tuo esiin terrorin sattumanvaraisuuden. Terrorin syistä tuodaan toisaalta esille vain kosto.

Aikalaisessa terrori määritellään valkoisten puolelta kostoksi punaisten sodan aikaisia julmuuksia kohtaan. ”*Koston ja vihan vallassa olevat valkoiset näkivät kovat otteet kapinan jälkiselvittelyissä tarpeellisina ja oikeutettuina.*”²⁴¹ Valkoisten kerrotaan teloittaneen välittömästi punaisten johtajat ja näiksi epäillyt. Pienemmistä rikkeistä kerrotaan puolestaan, ”*Tihutöistä epäillyt tuomittiin kenttäoikeuksissa ja ammuttiin.*” Mitä tihutyöt koskivat ja miten suuresta rikkeestä kuolemantuomion saattoi saada jää auki. Tämän lisäksi vielä osa punaisista teloitettiin valkoisten tuomioistuimissa vankileireillä.²⁴² Oppikirjassa ei kerrota ketä punainen terrori kosketti, molempien suorittaman terrorin laajuus näkyy oppikirjan taulukosta, josta näkyy sotasurmaprojektin tiedot teloitetuista, ammutuista ja murhatuista. Terrorin ajoitus selviää oppikirjassa olevan teloituskuvan kuvatekstistä: ”*Punaisten tekemät teloitukset ajoituivat lähinnä sodan alkuun ja punaisten perääntymisvaiheeseen sodan lopulla. Valkoiset teloittivat punaisia päästyään sodassa voitolla ja sodan loputtua vankileireillä.*”²⁴³ Erikseen kerrotaan teloitettujen joukossa olleen naisia ja nuoria poikia.²⁴⁴

²³⁸ Kaleidoskooppi 2010, 161.

²³⁹ Kaleidoskooppi 2010, 160.

²⁴⁰ Kaleidoskooppi 2010, 162.

²⁴¹ Aikalainen 2009, 20.

²⁴² Aikalainen 2009, 20.

²⁴³ Aikalainen 2009, 20.

²⁴⁴ Aikalainen 2009, 20.

Kaikissa oppikirjoissa terrori käsitellään varsinaisten sotatapahtumien jälkeen, niin että terrori määritellään ja selitetään, jonka jälkeen kerrotaan terrorin uhrien määriä. Yhtä yhtenäistä selitystä terrorille ei ole, vaan lähes kaikki oppikirjat kuvaavat terroria hieman eri näkökulmasta, erilaisin sanoin. Riippumatta siitä, kuinka oppikirjat määrittelevät terrorin tai mitä siitä kerrotaan, ovat terrorin uhrien lukumäärät samansuuntaisia. Kaikkien oppikirjojen antamat tiedot sisällissodan kaatuneista löytyvät taulukosta 4. Oppikirjojen yleisimmin annettu luku terrorin määristä on, punaisten surmaamat 1600 valkoista ja valkoisen terrorin 8400 punaista uhria. Nämä tiedot löytyvät kaikista ennen vuotta 2004 painetuista oppikirjoista.²⁴⁵ Oppikirjoista vain Kohti nykyaikaa käyttää lukujen edellä määrettä noin. Horisontti kertoo uhrien lukumääräksi samansuuruiset, mutta laveammin yli 1600 punaista, runsaat 8000 valkoista.

Kronikan vuoden 2004 ja uudempiin oppikirjoihin on terrorin uhrit päivitetty vastaamaan sotaturmat projektin tietokannan tietoja. Uuden oppikirjan tiedot on päivitetty 1400 punaiseen ja 7300 valkoiseen uhriin. Vuodesta 2004 alkaen Kronikan oppikirjan tehtäväsivulle on muutettu tehtävä koskemaan sisällissodan uhreja. Vuoden 1918 surmaluvut taulukko kerrotaan otetun Suomen sotaturmat-projektin tiedoista, mutta ne eivät täsmää Internetin taulukon tietoihin, vaikka Internetin taulukko on päivitetty viimeksi 19.5.2004 ja oppikirjan viimeisin painos on vuodelta 2010.

Lopuissa neljässä oppikirjassa ei leipätekstissä erikseen mainita terrorin uhrien lukumäärää. Oppikirjoissa on kuitenkin Suomen sotaturma-projektin taulukko, josta voi lukea terrorin uhrien määrät osapuolittain, sekä kokonaismäärän. Sotaturmat projektin kanssa yhtäläiset tiedot on merkattuna taulukkoon lyhenteellä SSSP. Huomion arvoista on, että ainoastaan Historia nyt määrittää taulukoissa näkyvän kohdan ”muut”, niin että: ”Muut-kohtaan on pantu sellaiset henkilöt, joista ei tiedetä kummalla puolella he olivat”²⁴⁶.

Vanhemmissa oppikirjoissa on selvästi näkyvissä Paavolaisen tutkimuksen uhrien lukumääristä. Paavolainen on laskenut punaisen terrorin uhreiksi noin 1650 valkoista, kun

²⁴⁵ Elävää historiaa, Koulun historia, Kohti nykyaikaa, Ihmisen aika, Kronikka (ennen vuotta 2004).

²⁴⁶ Historia nyt 2004, 189.

puolestaan valkoisen terrorin uhriksi joutui 8380 punaista. Uudet oppikirjat taas nojautuvat vahvasti sotasurmat projektin tietoihin.²⁴⁷ Oppikirjoissa puutteena voi nähdä terrorin laajuuden vertailun. Punaisille langetettiin yli 8000 kuolemantuomiota, tämän lisäksi taisteluiden yhteydessä ammuttiin punaisia, on Roselius arvioinut kokonaisluvuksi lähes 10 000:ta. Tämä on lähes kymmenesosa sotaan osallistuneista punaisista.²⁴⁸

Yleisesti oppikirjat kertovat terrorista puolueettomasti, siltä osin kuin sodan aikana tai sen jälkeen tehdyistä teoista annetaan esimerkkejä, on niitä molemmin sota käyvin osapuolin. Terrori tosin määritellään yleisesti koskemaan vain tiettyä ryhmää, esimerkiksi vankeja ja siviilejä. Terrorihan koski näitä molempia, jonka lisäksi on huomioitava siviilien kokeman terrorin taustalla olevan esimerkiksi vastapuolen auttaminen. Samalla terrorin motiivit häilyvät, valkoisten terroria ei puolustella, mutta usein terrorin laajuuden syyksi annetaan kosto aikaisempiin punaisten veritekoihin. Oppikirjojen terrorin kuvaamisen ja selittämisen taustalla voi vaikuttaa terrorin kuvaaminen vaikeana aiheena, josta mieluummin vaietaan, kuin kerrotaan kaikki ilmiöön vaikuttavat tekijät. Valkoisen terrorin taustalla vaikutti koston lisäksi sotataktiset syyt, punaisten rankaiseminen, sekä voiton varmistaminen. Oppikirjoista ei siis ole löydettävissä yhtä yhtenäistä kertomusta terrorista, sen luonteesta, motiiveista, järjestelmällisyydestä tai vaikutuksista. Esimerkiksi Aapo Roseliuksen mukaan se että valkoisesta terrorista vaiettiin tai koko tapahtuma kiellettiin sodan jälkeen, aiheutti valtaosaltaan sen katkeruuden ja vihan, jota Suomessa koettiin sodan jälkeen.²⁴⁹ Marko Tikan mukaan ”*Vihalla voidaan tappaa ehkä kymmeniä ihmisiä, mutta satojen tai tuhansien ihmisten surmaaminen vaatii organisaatiota. Se vaatii myös välinpitämättömyyttä, kyynisyyttä ja paha tahtoa. Vuonna 1918 näitä riitti sodan molemmilla osapuolilla.*”²⁵⁰

²⁴⁷ Paavolainen 1967, 414.

²⁴⁸ Roselius 2008, 25.

²⁴⁹ Roselius 2008, 9. 13.

²⁵⁰ Tikka 2009, 244.

3.4. Punaisten rankaisu, vankileirit ja tuomitut

Sodan jälkeen hävinneitä punaisia suljettiin vankileireille odottamaan mitä heille tehtäisiin. Oppikirjojen tiedot vankileireille joutuneiden lukumäärästä on, Historian tuulia lukuun ottamatta, kaikissa sama. Vankileireille joutui 80 000 punaista, jonka Elävää historiaa, Ihmisen aika, Historia nyt, sekä Kaleidoskooppi esittävät arviona noin. Kaleidoskooppi on tämän lisäksi ainoa oppikirjoista joka tuo esille, heti taistelujen päätyttyä vapautetut vangit kirjoittaen ”*Kesällä 1918 valkoisten vankileireillä oli noin 74 000 punaista, joista 5000 oli naista.*”²⁵¹ Vankileirien naisista on maininta myös Aikalaisessa, joka mainitsee saman arvion naisista noin 5000. Historia nyt kertoo kyllä naisia joutuneen vankileireille, muttei heidän määräänsä ja naisia koskeva tieto on vain kuvatekstin yhteydessä jossa punaisia antautuu. Oppikirjassa on tämän lisäksi mainittu valkoisia jääneen vangiksi odottamaan tuomiota Lahden lähellä. ”*Arviolta lähes 30 000 vankia, mukana myös valkoisia pakoon lähteneitä naisia, lapsia ja vanhuksia, koottiin huhtikuussa 1918 Lahteen Fellmanin pellolle odottamaan vankileirille siirtämistä.*”²⁵² Kohti nykyaikaa oppikirja on ainoa, joka kertoo monien vankien joutuneen aluksi perheineen leireille.²⁵³

Ainoana poikkeuksena vankien lukumäärän suhteen tekee jo mainittu Historian tuulet (2009) oppikirja, jossa kerrotaan että ”*Sisällissodan voittaneet valkoiset sulkivat noin 40 000 punaista vankileireille.*”²⁵⁴ Selittäväenä tekijänä voisi pitää epämääräisen aikamääreen, koska oppikirja käsittelee vankeja vasta sisällissotaa seuraavassa kappaleessa. Aikamääreen puuttuessa voi annettua 40 000 punavankia pitää kuitenkin huomattavasti liian pienenä, jonka vuoksi oppikirja antaa koko vankileirien kokoluokasta väärän kuvan. Jos vankien kokonaismäärää suhteutetaan oppikirjassa olevaan tilastoon vankileireillä kuolleisiin 13 446 ihmiseen, olisi vankileirien kuolleisuus tällöin yli 25 prosenttia kaikilla vankileireillä.

²⁵¹ Kaleidoskooppi 2010, 161.

²⁵² Historia nyt 2004, 190.

²⁵³ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

²⁵⁴ Historian tuulet 2009, 18.

Osa oppikirjoista on kertonut vankileirejä nimeltä. Elävää historiaa mainitsee tilapäisleirit Lahden lähellä Hennalassa ja Suomenlinnassa.²⁵⁵ Kohti nykyaikaa ja Kronikka määrittää suurimmat leirit, jotka olivat Lahdessa (Kohti nykyaikaa tarkoittaa Hennalassa), Tammisaaressa ja (Kronikka tarkoittaa Helsingin) Suomenlinnassa.²⁵⁶ Ihmisen ajassa on lisätty listaan Hämeenlinna ja Viipuri, jonka lisäksi on mainittu vain Lahti eikä tarkennuksena ole Hennalaa, suurimpana leirinä kerrotaan Suomenlinna johon keskitettiin vuoden 1918 aikana 13 000 vankia.²⁵⁷ Historian tuulet kertoo vankileireistä vain Tammisaaren, johon lähetettiin punaisten johtajat.²⁵⁸ Aikalaisessakin kerrotaan useampia vankileirejä nimeltä, Helsinki, Hämeenlinna, Lahti ja Viipuri. Aikalainen kertoo näiden vankileirien olleen suurimpia, koska niissä kaikissa oli yli 10 000 vankia. Tämän lisäksi Aikalaisessa on kerrottu Tammisaaren leiri, jossa oli edellä mainittuja vähemmän vankeja, oli siellä suurin kuolleisuusprosentti, joka on kerrottu olleen 33,1 prosenttia kaikista vangeista.²⁵⁹ Kaleidoskoopissa on tarkimmat tiedot vankileireistä, oppikirja kertoo suurimpien vankileirien sijainneen Hämeenlinnassa, Viipurissa, Helsingissä, Tampereella, Riihimäellä, Kotkassa ja Lahdessa. Tämän lisäksi kerrotaan vielä tunnetuimmaksi leiriksi myöhemmin tullut Tammisaari, koska siellä yli 30 prosenttia vangeista kuoli.²⁶⁰

Yleisin annettu luku vankileirikuolleisuudesta on 12 000 ihmistä (Horisontti, Ihmisen aika, Kohti nykyaikaa, Koulun historia), johon Ihmisen aika määrittelee arvion noin. Elävää historiaa ja Kronikan ennen vuotta 2004 ilmestyneet painokset kertovat vankileireillä kuolleiksi 12 500. Uudemmissa oppikirjoissa näkyy taisteluissa kuolleiden tavoin sotasurmat projektin tulokset. Jos itse leipätekstissä on mainittu vankileireillä kuolleet, on lukuja pyöristetty. Näiden lukujen pyöristyksissä on käytetty kuitenkin melko suurta hajontaa, Kronikka kertoo vankileireillä kuolleiksi 11 600 henkeä (kirjan taulukossa 11 627), Aikalainen puolestaan 11 650 henkeä (taulukossa 11 652). Erikoisin yksityiskohta on Kaleidoskoopin tiedoissa, joka mainitsee tekstissä vankileireillä kuolleiksi 12 000 ihmistä, kun taulukossa on kaikista muista oppikirjoista poikkeava 11 692 punaista ja kokonaisluku vankileireillä kuolleiksi on esitetty 13 662.

²⁵⁵ Elävää historiaa 1994, 48.

²⁵⁶ Kohti nykyaikaa 2000, 205. Kronikka 2010, 33.

²⁵⁷ Ihmisen aika 2000, 243.

²⁵⁸ Historian tuulet 2009, 18.

²⁵⁹ Aikalainen 2009, 21.

²⁶⁰ Kaleidoskooppi 2010, 162.

Syiksi vankileirien suureen kuolleisuuteen selitetään oppikirjoissa ruoka/elintarvikepulana, vain Koulun historia jättää elintarvikepulan mainitsematta ja puhuu yleisellä tasolla ”vankileirien epäinhimillisistä olosuhteista”²⁶¹. Elintarvikepulasta kärsittiin myös leirin ulkopuolella, joka johti myös vankien aliravitsemukseen ja kuolemiin. Kronikka kiteyttää vankien olot seuraavasti: ”*Olot leireillä olivat kurjat. Maassa oli ankara elintarvikepula, ja kaikkein viimeiseksi elintarvikkeita saivat vangit. Vankileireillä alkoi myös levitä espanjantaudiksi kutsuttu influenssaepidemia, joka tappoi tuhansia aliravittuja ja huonokuntoisia vankeja.*”²⁶² Tämän lisäksi oppikirjassa on tehtävä ”Miksi punaisia kuoli vankileireillä runsaasti?”²⁶³ Kronikan lisäksi vain Aikalaisessa on mainittu Espanjantauti, jonka arvioidaan oppikirjan tiedoissa aiheuttaneen 4000-5000 huonokuntoisen ja aliravitun vangin kuoleman.²⁶⁴ Oppikirjoista vain Ihmisen aika kertoo vankileirien tiukasta kurista, josta esimerkkinä annetaan kuolemantuomion seuraaminen jopa puuron kähveltämisestä.²⁶⁵

Historian tuulet käsittelee oikeusprosessin lyhyesti, kertoen ulkomaiden paheksuneen vankien kohtelua, jonka kerrotaan johtaneen siihen, että ”*tavalliset rivimiehet vapautettiin, mutta punaisten johtajat lähetettiin Tammisaaren vankilaan.*”²⁶⁶ Oppikirjassa ei kerrota tuomioiden tai vankeusajan pituuksista tai muusta kohtelusta mitään muuta, kuin että vankien tilanne oli erittäin huono. Elävää historiaa kertoo, että osa vangeista tuomittiin kuolemaan, kirjassa jatketaan tästä eteenpäin vain vankileirikuolemista ja tuomittujen määrä jää kokonaan auki. Oppikirjassa jatketaan tästä eteenpäin vuoden 1918 syksyyn, josta kerrotaan: ”*Syksyllä 1918 veljessodan synnyttämä viha alkoi laantua. Lokakuussa armahdettiin suuri määrä vangittuja punaisia ja myöhemmin lisää.*”²⁶⁷

Koulun historia kertoo tuomioista, ”*Vain kymmenesosa vapautettiin, kuolemaan tuomittiin 500.*”²⁶⁸ Se kuinka paljon näitä kuolemantuomioita pantiin lopulta käytäntöön, jää kirjassa mainitsematta, oppikirjan perusteella saa käsityksen että kaikki 500. Koulun historian seuraaja Horisontti kertoo saman määrän kuolemantuomioista, jotka langetettiin erityisissä

²⁶¹ Koulun historia 1996, 56.

²⁶² Kronikka 2010, 33.

²⁶³ Kronikka 2010, 33, 54.

²⁶⁴ Aikalainen 2009, 21.

²⁶⁵ Ihmisen aika 2000, 243.

²⁶⁶ Historian tuulet 2009, 18.

²⁶⁷ Elävää historiaa 1994, 48.

²⁶⁸ Koulun historia 1996, 56.

valtiorikosoikeuksissa. Horisontti lisää tietoihin, että vain puolet kuolemantuomioista pantiin täytäntöön. Horisontissa ei ole asian käsittelyn suhteen eroja painosten uusiutuessa.²⁶⁹

Valtiorikosoikeuksien toiminnasta mainitsee myös Ihmisen aika, joka kertoo kymmenien tuhansien punaisten tulleen tuomituiksi, tässä yhteydessä mainitaan erikseen 4000 naista. ”Tavallisin rangaistus oli 2-3 vuotta kuritushuonetta. Monet punaiset menettivät kansalaisluottamuksensa.”²⁷⁰ Kansalaisluottamuksen menetys on oppikirjassa selitetty tarkoittamaan hyvämaineiselle kansalaiselle kuuluvien oikeuksien menetyksellä, joista esimerkkinä annetaan äänioikeus vaaleissa.²⁷¹

Kronikka tarkentaa valtiorikosoikeuksien toiminnan johtuneen punaisten osallistumisesta kapinaan, josta valkoiset katsoivat olevan oikeutettua antaa rangaistus, erikseen mainitaan osan vangeista syyllistyneen terroriin. Oppikirjassa mainitaan joidenkin valkoisten ehdottaneen kaikkien punaisten ampumista, mutta koska ulkovallat paheksuivat suomalaisten välienselvittelyä, kielsi valkoisten johto vankien ”*summittaiset teloitukset*”.²⁷² Oppikirjassa kerrotaan oikeudenkäynneistä:

*”Jokaisen vangitun oli saatava oikeudenkäynti, jonka aikana selvitettäisiin hänen osuutensa kapinaan. Vangeista laadittiin tarkoitusta varten perustetussa valtiorikosoikeudessa kuulustelupöytäkirjat todistajanlausuntoineen. [...] Valtiorikosoikeus tuomitsi punaisten johtajat ja terroriin syyllistyneet kuolemaan. Tavalliset rivimiehet vapautettiin, mutta he joutuivat vuosiksi erityistarkkailuun eivätkä voineet hakea valtion virkoja.”*²⁷³

Oppikirjassa ei ole kuitenkaan mainintaa kansalaisluottamuksen tai äänioikeuden menettämisestä.

²⁶⁹ Koulun historia 1996, 56. Horisontti 1995, 221. Horisontti 2009, 203.

²⁷⁰ Ihmisen aika 2000, 243.

²⁷¹ Ihmisen aika 2000, 243.

²⁷² Kronikka 2010, 33.

²⁷³ Kronikka 2010, 33.

Myös Historia nyt käsittelee oikeusprosessia, jossa oli syytettynä kymmeniä tuhansia punaisia. Syyksi esitetään valkoisten aikeet tutkia kaikkien vangiksi jääneiden osallisuus kapinaan. Tässä yhteydessä tuodaan esille selvitystyön hitaus, joka aiheutti vankileirikuolemia. Tuomioista kerrotaan

”Tavallisimmin syytteet koskivat osallisuutta valtio- ja maanpetokseen. Tuomiot vaihtelivat kuolemantuomioista sakkoihin. Valtaosa syytetyistä tuomittiin eripituisiin vankeusrangaistuksiin. Valtiorikostuomioita seurasi kansalaisluottamuksen menettäminen, mikä tarkoitti äänioikeuden menettämistä vaaleissa.”²⁷⁴

Kaleidoskooppi käsittelee tuomiot ja vankileirit erillään. Oppikirja kertoo *”Keväällä 1918 ennen taistelujen päättymistä voittajat ryhtyivät tuomitsemaan häviäjiä.”²⁷⁵* Tuomioiden kerrotaan olleen ankarat, johtuen voittajien ylivallasta. Erikseen mainitaan Mannerheimin varoittaneen joukkojaan kostonhimosta, sekä siitä ettei hän halua itse joutua syytetyksi verenvuodatukselta. Oppikirjassa kerrotaan tuhansien vankien vapauttamisesta heti taistelujen loputtua, sekä ainoana oppikirjana kerrotaan venäläisten sotilaiden palauttamisesta Neuvosto-Venäjälle. Vankileirien yhteyteen on liitetty yhteiskuntaluokkien välinen viha, jonka takia vankien auttaminen oli kiellettyä joissakin vankileireissä.²⁷⁶

Aikalaisessa käsitellään tuomiot lyhyesti itse tekstissä. Tuomioiden tärkeimmäksi motiiviksi kerrotaan valkoisen puolen halu kostaa punaisten tekemät julmuudet sodan aikana. Teloituksia kerrotaan toimenpannun valkoisten perustamissa tuomioistuimissa.²⁷⁷ Itse lyhyen tekstin lisäksi oppikirjassa on lisätietoruutu, jossa käsitellään vankileirejä ja tuomioita, oppikirjaan on otettu lainaus Marko Tikan kirjasta, Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917-1921, lähde on erikseen merkattu tekstin yhteyteen. Itse tuomioista kerrotaan:

”Kaikki punaiset pyrittiin tuomitsemaan oikeusistuimissa lain määräämiin rangaistuksiin. [...] Suuren vankimäärän kunnollinen tutkiminen ja puolueettoman oikeudenkäynnin takaaminen oli mahdoton tehtävä.

²⁷⁴ Historia nyt 2004, 189.

²⁷⁵ Kaleidoskooppi 2010, 162.

²⁷⁶ Kaleidoskooppi 2010, 162.

²⁷⁷ Aikalainen 2009, 20.

*Vankileireillä jaettiin kuolemantuomioita ja eripituisia vankeusrangaistuksia, ja suurin osa vangeista menetti kansalaisluottamuksensa. Tämä tarkoitti sitä, että 60 000 punaista ei saanut äänestää tai asettua ehdolle vuoden 1919 eduskuntavaaleissa.*²⁷⁸

Aikalainen tuo esiin tuomioistuimien perustaneen tuomionsa lakiin, joiden kautta tuomiot olivat perusteltuja ja oikeutettuja. Tämän lisäksi oppikirja käsittelee seuraavassa kappaleessa punaisten armahtamisia, jotka johtuivat ulkomaiden paheksunnasta. Oppikirjassa kerrotaan ”*Pahimman vihan laannuttua vuoden 1918 lopulla valkoisten puolella tajuttiin, että kymmenien tuhansien punaisten pitäminen vankileireillä ei ollut kenenkään etujen mukaista.*”²⁷⁹ Armahtamisten kerrotaan kuitenkin aiheuttaneen erimielisyyksiä valkoisten keskuudessa, koska punaisten koettiin pääsevän liian helpolla.²⁸⁰

Sodan jälkeen Elävää historiaa kuvaa ”*Yhteiskuntaluokkien välille jäi kuitenkin vielä pitkään kestävä epäluulo.*”²⁸¹ Koulun historiassa kerrotaan sodan jättäneen ”*vuosikymmeniksi katkeran jäljen kansan elämään.*”²⁸² Ihmisen aika korostaa sodan lyhyttä kestoja, mutta joka jätti ”*suomalaiseen yhteiskuntaan kauaskantoiset vaikutukset.*”²⁸³ Kohti nykyaikaa ei kerro punaisten saamista tuomioista, mutta ei myöskään epäluulosta jota voittajat ja häviäjät tunsivat toisiaan kohtaan. Historia nyt, joka on seitsemännen luokan kirja, lopettaa käsittelyn sisällissodan jälkeiseen aikaan, jossa käsitellään hävinneisiin punaisiin suhtautumista. Oppikirja jakaa suhtautumisen kahteen osaan, toinen ankaraan linjaan jossa haluttiin rankaista kaikkia punaisia ja toiseen maltillisempaan, jossa haluttiin sopeuttaa hävinneet yhteiskuntaan.²⁸⁴

Oppikirjat ovat huomattavan samansuuntaisia vankileirejä koskevassa osassaan. Muutamissa oppikirjoissa kerrotaan verrattain paljon oikeusprosessista, jolla samalla avataan hieman

²⁷⁸ Aikalainen 2009, 21.

²⁷⁹ Aikalainen 2009, 22.

²⁸⁰ Aikalainen 2009, 22.

²⁸¹ Elävää historiaa 1994, 48.

²⁸² Koulun historia 1996, 56.

²⁸³ Ihmisen aika 2000, 243.

²⁸⁴ Historia nyt 2004, 189.

sodan jälkeistä Suomea kahtia jakautuneena. Tässä tutkimuksessa olen käsitellyt vain heti oppikirjojen seuraavassa kappaleessa käsiteltyjä ongelmia. Tästä johtuen oppikirjojen kuva sodan jälkeisestä Suomesta ei anna välttämättä tarkkaa kuvaa oppikirjojen eroista. Tämä tasapainottaa kuitenkin tutkimuksessa käytettyjä kirjoja, jotka ovat eri vuosiluokille suunnattuja. Seitsemännen luokkien kirjojen kohdalla oppikirjat päättyvät sisällissodan välittömiin seurauksiin, kun taas kahdeksannen luokan kirjoissa sodan jälkeen käsitellään jakautunutta Suomea.

4. Oppikirjoista puuttuvat, kadonneet ja unohtetut

4.1. Ei käytettyjä lähteitä

Oppikirjoihin ei ole merkitty alkuperäisteoksia joita kirjoihin on käytetty lähteenä. Oppikirjoista puuttuu näin ollen myös viittaukset, eikä tarkastelluissa oppikirjoissa ole lähdeluetteloja käytetyistä kirjoista. Alkuperäisteoksia on merkattu vain, mikäli oppikirjoihin on lainattu suoraan pitempiä tekstipätkiä. Nämä ovat oppikirjoissa yleensä niin sanottuja lisätietoruutuja, joilla on yleensä tarkoitus syventää asian käsittelyä. Näiden lisäksi joissakin tapauksissa dokumentteja on merkattu näkyviin, yleensä niin että dokumentista on poimittu tärkeiksi katsotut kohdat.

Monin paikoin lähteiden käyttämättä jättäminen antaa käsityksen, että oppikirjoissa olevat tiedot pitävät paikkaansa. Varsinkin vanhentuneen tiedon suhteen ongelma on selkä, oppikirjojen tietoja on päivitetty vähän tai painosten välillä ollenkaan. Mikäli oppikirjoista on otettu kokonaan uudistettuja painoksia on niissäkin olevat, ainakin sisällissotaa käsittelevien, kappaleet kokeneet varsin pieniä muutoksia. Varsinkin vanhentuneen tiedon suhteen ongelma on suuri, oppikirjoihin ei ole päivitetty uusimpia ja tarkimpia tutkimustuloksia tai tietoja,

näistä esimerkkinä Suomen sotasurmat-projektin tiedot, joita ei käytetä kaikissa uusimmissa oppikirjoissa, vaikka ne toimivat historiantutkimuksessa pohjana surmattujen tiedoille.

Oppikirjojen ja historiantutkimuksen välinen vuorovaikutus on tästä syystä jokseenkin hankala selvittää, eikä oppikirjoissa käytettyjä lähdeteoksia ole helppo yksilöidä, mikäli se on tarpeenkaan. Mikäli opettajalla olisi kuitenkin käytössään tieto, mitä kirjoja on käytössä, olisi oppilaille varmasti helpompi selvittää mikä kaikki oppikirjoissa on jo auttamatta väärää (esimerkiksi uusien historiantutkimusten mukaisia lukumääriä esimerkiksi terrorista tai vankileireistä) tai vanhentunutta tietoa. Tiedon oikeellisuuden tai oikeastaan paikkansapitävyyden lisäksi toisena ongelmana on, että oppikirjat antavat kuvan, että niiden antamat tiedot ovat lopullista, valmista tietoa, jolle ei ole olemassa tulkinnanvaraista tai poikkeavia kertomuksia. Ymmärrettävää toki on, että oppikirjoissa ei voida kyseenalaistaa kaikkea asiaan liittyvää, olisi kuitenkin hyvä jos tuotaisiin esiin historiantutkimuksen kautta välittyvä maailma ja eri tulkinnanmahdollisuudet.

Varsinkin sisällissodan käsittelyn suhteen, jolle on annettu eri aikoina huomattavasti toisistaan eroavia käsityksiä ja tulkintoja olisi hyvä tuoda tulkintojen eroavaisuuden kautta näkyviin. Sisällissota on samalla huomattavan paljon tutkittu aihe, jolloin siitä on saatavilla tutkimustuloksia monista eri näkökulmista ja lähtökohdista. Oppikirjoissa kerrotut väitteet, esimerkiksi sotaan lähdön motiiveista antavat huomattavan erilaisen kuvan, mikäli niissä on käytetty aikalaiskuvaa tai nykylhistoriantutkimuksen antamaa kuvaa.

Seuraavassa on käyty läpi, mihin tutkimuksen oppikirjat ovat viitanneet tai millaisia tekstejä niihin on lainattu. Oppikirjoista Koulun historiassa ei ole yhtään lähdettä, oppikirjassa on ainoastaan 13-vuotiaan Helvi Anttosen kuvaus kiristyneistä tunnelmista ennen sisällissodan alkua. Se mistä Anttosen lainaus on peräisin, ei tekstistä selviä. Koulun historian seuraaja Horisontti jatkaa Koulun historian linjaa, eikä vuoden 1995 painoksessa ole lainauksia. Ei edes Tampereen valloituksen yhteydessä kerrotussa lisätietoruudussa, joka muuttuu uuteen vuoden 1998 painokseen Heikki Ylikankaan Tie Tampereelle teoksesta otettuun lainaukseen.

Horisontin uudessa vuoden 1998 painoksessa ei Ylikankaan lisäksi ole lainauksia kirjallisuuteen.²⁸⁵

Elävää historiaa on ottanut puolestaan katkelman sanomalehti Ilkasta, jossa Santeri Alkio esittää mielipiteitään venäläisistä sotilaista. Alkion kuvaus lisää venäläisten sotilaiden merkitystä sodan syttymissyynä. Oppikirjassa on tämän lisäksi lyhyt katkelma Oiva Paloheimon Levoton lapsuus kirjasta, joka on otettu Tampereen valtauksen ajoilta. Paloheimon teoksen ilmestymisvuotta ei ole ilmoitettu oppikirjassa.²⁸⁶

Kohti nykyaikaa oppikirjassa on yhteensä kolme katkelmaa, jotka kaikki niin sanottuja lisätietoruutuja. Ensimmäinen on Viljo Sohkasen Punakaartilaisen päiväkirjasta, jossa katkelmassa käsitellään punakaartiin liittymisen syitä. Loput kaksi lainausta on otsikon ”Sisällissota nuoren silmin” alla, ensimmäinen Kansakunnan historia 6. vuodelta 1968 ja toinen valtionarkistosta ”Päiväkirjamerkintöjä Tampereelta”. Oppikirjassa on tämän lisäksi vielä viitattu leipätekstissä Suomen senaatin julistukseen ja Kansanvaltuuskunnan julistukseen vuoden 1918 alusta.²⁸⁷ Myös Ihmisen aika oppikirja (joka on Kohti nykyaikaa oppikirjan tavoin WSOY:n kustantama) viittaa Sohkasen teokseen lyhyessä lainauksessa itse leipätekstissä. Ihmisen aika esittää myös lyhennetyt katkelmat kansanvaltuuskunnan ja Vaasaan siirtyneen hallituksen julistuksista, joiden lisäksi oppikirjassa on sisällissodan jälkeen ”tutkimussivu” jossa käsitellään Saksalaisapua, vankileirejä ja sodan eri nimityksiä. Saksalaisavusta kerrottaessa on lainattu kahta tekstin pätkää, toinen Eino Seppälän vuoden kahdeksantoista muistoista ja toinen Mannerheimin muistelmista. Vankileirejä koskien on kirjailija F.E.Sillanpään kirje, sekä sodan nimityksissä luokkasotaa koskien lainattu teosta Suomen luokkasota.²⁸⁸

WSOY:n oppikirjoista Historia nyt jatkaa Sohkasen lainaamista, tosin aikaisempia lyhyempänä. Oppikirjassa on lisätietoruutu, jossa on lainattu katkelmat Anelma Vuorion teoksesta Kukaton morsian, sekä Jukka Rantalan tutkimuksesta Kansakouluopettajat ja

²⁸⁵ Horisontti 2009, 204. Koulun historia 1996, 52.

²⁸⁶ Elävää historiaa 1994, 43, 46.

²⁸⁷ Kohti nykyaikaa 2000, 200, 203.

²⁸⁸ Ihmisen aika 2000, 240-241, 244.

kapina. Oppikirjaan on merkattu kustantajan lisäksi ilmestymisvuosi.²⁸⁹ Uusimpana WSOY:n oppikirjoista Aikalainen viittaa Marko Tikan teokseen Suomen levottomat vuodet 1917-1921, jonka lisäksi katkelma Verna Eriksonin elämästä. Eriksonia koskevassa tekstissä ei ole merkattu lähettä mistä tiedot on otettu.²⁹⁰

Kronikan painoksista löytyy lisätietoruutu ”Komppanianpäällikkö Salmen tapaus”, jonka lähteeksi on kerrottu Väinö Salmen Olin punikki teos vuodelta 1967, sekä oppikirjan tehtäväsivulta löytyy tehtävien yhteydestä Eino Rahjan lentolehtinen.²⁹¹ Eniten lainattu on kuitenkin Suomen sotaturmat 1914-22 taulukko. Joka löytyy uusista oppikirjoista lähes kaikista. Aikalainen, Historia nyt, Historian tuulet, Kaleidoskooppi ja Kronikka käyttävät kaikki taulukkoa pohjana surmattujen määrää tarkasteltaessa. Historian tuulissa ei ole sotaturmat projektin lisäksi lainauksia kirjallisuudesta.²⁹²

Muista oppikirjoista poiketen Kaleidoskooppi on jakanut kaikki kuvat, tekstit ja kartat lähteiksi jotka on numeroitu. Tekstilainauksia on yhteensä kuusi, joista kaksi viimeistä käsittelevät sisällissodan seurauksia, sisällissotaa seuraavassa kappaleessa. Ensimmäinen lainauksista on Kansanvaltuuskunnan ehdotus Suomen valtiosäännöksi. Toinen käsittelee Tampereen valtausta, jossa lyhyt katkelma Kaarlo Tiililän päiväkirjasta, joka on otettu Juhani Aromäen, Kahtia revennyt kansa, julkaistu Helsingin Sanomissa 29.11.1992. Kaksi seuraavaa lainausta on Marko Tikan ja Antti Arposen teoksesta Koston kevät 1918, Lappeenrannan teloitukset 1918, ilmestynyt 1999. Viides Selma Svahnin haastattelu 25.9.1979, jossa haastateltu muistelee sisällissodan tapahtumia. Kuudes lainaus teoksesta Helle Cannelin Omia ja muiden mietteitä -muistikirjasta 26.8.1918. Oppikirja ei viittaa tekstissä tutkimuskirjallisuuteen.²⁹³

Tehtäväkirjoissa on vain muutamia lainauksia, ainoastaan Koulun historia 8:sta niitä ei löydy. Horisontin uusimmasta tehtäväkirjasta vuodelta 2010 löytyy katkelmat senaatin ja

²⁸⁹ Historia nyt 2004, 185, 191.

²⁹⁰ Aikalainen 2009, 19, 21.

²⁹¹ Kronikka 1999, 56, 73. Kronikka 2010, 34, 54.

²⁹² Aikalainen 2009, 20. Historia nyt 2004, 189. Historian tuulet 2009, 17. Kaleidoskooppi 2010, 162. Kronikka 2010, 54.

²⁹³ Kaleidoskooppi 2010, 159-164.

kansanvaltuuskunnan julistuksista päivämäärineen.²⁹⁴ Historia nyt on lainannut elintarvikepulaa ja lakkoja koskien Työmies-lehden kahta eri kirjoitusta. Varsinaisesti sisällissotaa koskien tehtäväkirjassa on taulukko Viljo Rasilan, Kansalaissodan sosiaalinen tausta, Tammi 1968 teoksesta. Taulukossa on tiedot sisällissodassa kaatuneista ammattiryhmittäin.²⁹⁵ Taulukko on verrattain vanha ja tehtäväkirja on painettu vuonna 2009, olisi tilalle voitu ottaa myös Suomen sotasurmat projektin vastaavat tiedot. Rasilan tietoihin verrattuna Suomen sotasurmat-projektin tiedot ovat lähes yhtä suuret valkoisten kohdalla, mutta tiedot punaisten osalta ovat sotasurmat-projektissa 44% suuremmat kuin Rasilan vastaavat.²⁹⁶ Historia nyt tehtäväkirjassa on tämän lisäksi vielä neljä lyhyttä runonpätettä, joissa käsitellään sotapropagandaa, kirjoittajina L. Letomäki, Jalmari H. Virtanen, J. Siljo, sekä Ilmari Kianto.²⁹⁷

Historian tuulien tehtäväkirjassa on pilapiirros Ampiaisesta 22.6.1918, sekä koko sivun mittainen lainaus, joka mukailee teosta Torsten Lindberg, Suinulan murhenäytelmä, jonka on suomentanut Heikko Koivula, Tampere 1921.²⁹⁸ Aikalaisen tehtäväkirjassa kahtia jakautumisesta Svinhufvudin valtioneuvoston hallitusohjelman katkelma, joka on lyhennetty Helsingin Sanomissa ilmestyneestä. Tehtäväkirjassa on vielä Internetiä hyödyntävä tehtävä, jossa tarkoituksena tutkia kotipaikkakunnan ja oman suvun suhdetta sisällissotaan, tehtävänannossa on tarkoitus käyttää hyödyksi Suomen sotasurmat 1914–22 tietokantaa.²⁹⁹

4.2. Naiset marginaalissa

Sisällissotaan osallistui naisia molemmin sota käyvin osapuolin. Suurin osa naisista (molemmilla taistelevilla puolilla) toimi aseistamattomina, toimien huolto- ja

²⁹⁴ Horisontti historian työkirja 2010, 14.

²⁹⁵ Historia nyt taitovihko 2010, 86, 89.

²⁹⁶ Roselius Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet 2004, 78-79.

²⁹⁷ Historia nyt 2010, 90.

²⁹⁸ Historian tuulet tehtäväkirja 2010, 11-12.

²⁹⁹ Aikalainen tehtäväkirja 2009, 13, 17.

sairaanhoidotehtävissä. Punaisella puolella naiset toimivat myös osana siviilihallintoa, mutta myös punakaartin hallinnossa.³⁰⁰

Punaisten puolella naisia osallistui kuitenkin myös aseelliseen toimintaan, asekaartien ulkopuolelta naisia toimi vartiopalveluksissa, jonka lisäksi hätätapauksissa asekaartien ulkopuoleltakin naiset saattoivat osallistua myös puolustustaisteluihin.³⁰¹ Arviot aseissa olevista naisista vaihtelevat. Maaliskuussa 1918 Jussi T. Lappalainen arvioi naisia olleen aseissa noin 1440, joka on hieman punakaartin palkkalistoja enemmän koska myöhään kaartiin liittyneet eivät listoissa näy. Marja Piironen-Honkanen arvioi, että oikea luku on lähempänä 1900 naista. Piironen-Honkanen on laskenut naisia olleen enimmillään aseissa yli 2000 huhtikuussa 1918, jolloin naiskaarteja perustettiin lisää. Varmaa kokonaismäärää on hänen mukaansa kuitenkin erittäin vaikea saada palkkaluetteloiden epätarkkuuden takia.³⁰² Piironen-Honkasen tiedot noin 2000 asetta kantaneesta naisesta on kuitenkin yleisesti hyväksytty historiantutkijoiden piirissä. Upton mainitsee naisten olleen luonnollinen osa työväestöä, työskenteliväthän he tehtaissa ja pelloilla miesten rinnalla, jolloin oli vain luonnollista ottaa myös naisia punakaartiin.³⁰³

Naisten halukkuudesta osallistua aseelliseen toimintaan on nähtävissä samanlaisia piirteitä, kuin miehienkin liittymisessä. Piironen-Honkanen listaa liittymismotiivit seuraavasti, aatteellisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin motiiveihin. Nämä tekijät vaikuttivat yhdessä siihen, että halukkaita punakaarteihin oli paljon.³⁰⁴ Hakalan mukaan syitä naisten kaartiin liittymiselle olivat: ankeat olot, joihin kaartin palkka ja ruoka toivat parannusta, aatteellinen ajattelu, seikkailunhalu, sotilaita ylistävä ilmapiiri.³⁰⁵ Hoppu taas katsoo palkan olleen vain lisähoudutin aatteellisen ja kollektiivisen innostuksen lisäksi.³⁰⁶ Näin Piironen-Honkanen ei asiaa kuitenkaan näe, hänen mukaansa aatteellisuuden ja sosiaalisen paineen ohella, taloudelliset syyt olivat etusijalla punakaartiin liittymisessä. Aseisiin tarttuneiden punaisten naisten palkka oli lähes kaksi kertaa parempi, kuin aseettomina palvelleiden. Samanlaista

³⁰⁰ Piironen-Honkanen 24, 27.

³⁰¹ Anttonen 2009, 30.

³⁰² Lappalainen 1981a, 159. Piironen-Honkanen 2006, 40.

³⁰³ Upton 1981, 229.

³⁰⁴ Piironen-Honkanen 2006, 28.

³⁰⁵ Hakala 2006, 143-146.

³⁰⁶ Hoppu 2008, 73.

itsestäänselvyyttä tai painostusta naisten kohdalla ei aseelliseen palvelukseen kuitenkaan ollut.³⁰⁷

Anu Hakala kirjoittaa, että jo aikalaisten silmissä aseistautuneet naissotilaat olivat jotain täysin ennennäkemätöntä. Naisiin suhtauduttiin erikoisena ilmiönä, niin että jopa vankiloihin mentiin naisvankeja katsomaan.³⁰⁸ Tästä syystä naiset saivat osakseen huomiota ja naissotilaita hyödynnettiin propagandassa molemmin puolin. Valkoisessa propagandassa aseisiin tarttuneita naisia pidettiin punaisten pahimpana aineksena, vaikka pääosin naiskaarteihin liittyneet olivat tavallisia työläistäustaisia naisia.³⁰⁹ Piironen-Honkasen mukaan valkoiset eivät hyväksyneet naisten aseisiin tarttumista, joka näkyy sodan jälkeisissä naisten kohtelussa. Naiset joutuivat samanlaisen kohteluun, kuin irtolaisuudesta syytetyt prostituoidut.³¹⁰

Jaakko Paavolaisen mukaan naisia teloitettiin 364. Näistä naisista huomattava osa oli miesten puvussa, jolloin heidät oli vangittunakin helppo tunnistaa kaartilaisiksi. Paavolaisen mukaan huomattava osa näistä naisten teloituksista kohdistuikin juuri naiskaartilaisiin tai taisteluihin osallistuneisiin naisiin.³¹¹ Piironen-Honkanen tukee tätä väitettä, esittämällä että housuihin pukeutuneiden naisten saattoi pelastautua jo pelkästään vaihtamalla housut hameeseen, sekä peittämällä polkkatukan liinalla ennen pidätetyksi tulemista. Hänen mukaansa monet naisista ammuttiin ilman kuulusteluja heti pidätyksen jälkeen.³¹² Marko Tikan mukaan naisten esiintyminen miesten puvussa ei automaattisesti johtanut kuolemaan, useimmissa tapauksissa se johti kuitenkin vangituksi tulemiseen.³¹³ Tuomas Hopun mukaan ratkaisevaa ei niinkään ollut pukeutuminen, vaan kenen tuomittavaksi joutui.³¹⁴ Varpu Anttonen on pro gradu tutkielmassaan Valkeakosken naiskaarteista todennut, että valkoiset laskivat myös

³⁰⁷ Piironen-Honkanen 2006, 36, 93.

³⁰⁸ Hoppu 2008, 183. 185.

³⁰⁹ Hakala 2006, 16. Hoppu 2008, 15.

³¹⁰ Piironen-Honkanen 2006, 83.

³¹¹ Paavolainen 1967, 200-201.

³¹² Piironen-Honkanen 2006, 84.

³¹³ Tikka 2004, 344.

³¹⁴ Hoppu 2008, 183. 185.

aseettomissa tehtävissä työskennelleet naiset kuuluneiksi punakaartiin, jonka vuoksi heidän tuomionsa noudattelivat aseellisten naisten tuomioita.³¹⁵

Sotasurmaprojektin mukaan naisia menehtyi yhteensä 880, jotka jakautuivat 646 punaiseen, 52 valkoiseen ja 182 on osapuoleltaan tuntemattomia. Westerlund katsoo että hyvin suuri osa tuntemattomista olisi todellisuudessa punaisia. Punaisista naisista ammuttiin 341, joka on yli puolet kuolleista.³¹⁶

Tutkimuksen oppikirjoissa aseissa taistelleista naisista on tietoja aina lukumäärästä, liittymisen syistä ja kuvista, aina täydelliseen unohtamiseen. Naisista kerrotut tiedot on kerätty liitteeseen 5. Oppikirjoista kuudessa, *Elävää historiaa*, *Historia nyt*, *Horisontti*, *Kaleidoskooppi*, *Kohti nykyaikaa*, *Koulun historia* ei mainita, että naiset olisivat tarttuneet aseisiin. Loput neljä, *Aikalainen*, *Historian tuulet*, *Ihmisen aika*, *Kronikka*, oppikirjoista mainitsevat naisten ottaneen osaa myös aseelliseen toimintaan. *Aikalainen* kertoo naisia taistelleen 2000 yhteensä 76 000 punaisen joukossa.³¹⁷ *Ihmisen aika* kertoo naissotilaita käsittelevässä kuvaan liittyvässä kuvatekstissä naisia olleen aseissa arviolta muutama tuhat. Tämän lisäksi leipätekstissä kerrotaan punaisella puolella taistelleen naisia ja nuoria ase kädessä.³¹⁸ *Kronikka* kertoo: ”*Punaisten puolella myös nuoria naisia värväytyi jonkin verran asepalvelukseen. Sekä valkoisten että punaisten joukoissa naiset toimivat pääosin sairaanhoitajina ja muonittajina*”³¹⁹.³²⁰ *Historian tuulet* kertoo naisista vasta terrorivaiheessa, ”...*esimerkiksi punaisten joukoissa taistelleita naisia teloitettiin ilman oikeudenkäyntiä*”³²¹.³²²

Oppikirjoista vain kahdessa on kuva naissotilaista. *Ihmisen aika* oppikirjassa on kuva, jossa on yhteensä kolme naissotilasta. Kaikilla kolmella on kädessään kivääri ja kahdella etualalla olevilla on jalassaan housut, kolmannen naisen pukeutumisesta ei voi kuvan perusteella saada

³¹⁵ Anttonen 2009, 9-10.

³¹⁶ Westerlund 2004, 187.

³¹⁷ Aikalainen 2009, 17.

³¹⁸ *Ihmisen aika* 2000, 239, 241.

³¹⁹ *Kronikka* 2010, 32.

³²⁰ *Kronikka* 2010, 32.

³²¹ *Historian tuulet* 2009, 17.

³²² *Historian tuulet* 2009, 17.

varmuutta.³²³ Toinen kuvista on Kronikka oppikirjassa, jossa on kuva Uraan punakaartilaisnaisista. Kuvassa on yksitoista naista kiväärit kädessään, yhdeksällä näkyvät housut ja kahdella naisista on hame.³²⁴ Historian tuulet on ainoa oppikirja, joka kertoo naisten pukeutumisen vaikuttaneen heidän kohtaloihinsa sisällissodan jälkeen. Oppikirja kertoo ”*teloitettujen naisten rikokseksi saattoi riittää pelkästään pukeutuminen miesten vaatteisiin*”^{325,326} Ristiriitaisesti ne oppikirjoista, joissa kuvattiin housupukuaisia naisia, ei mainitse housujen vaikuttaneen heidän kohtaloonsa.

Koulun historia oppikirjassa on kuva naisista, jotka on ammuttu Lahdessa punaisten perääntymisvaiheen aikana, mutta mainintaa olivatko naiset aseistautuneita vai eivät, ei selviä oppikirjasta.³²⁷ Aikalaisessa mainitaan valkoisten ampuneen myös naisia ja nuoria poikia, kuvatekstissä jonka kuva teloituksesta, tässä kuvassa ei kuitenkaan näy naisia tai lapsia.³²⁸

Kahdessa oppikirjassa (Aikalainen ja Kohti nykyaikaa) kerrotaan Verna Eriksonista, oppikirja Kohti nykyaikaa kirjoittaa nimen muodossa Eriksson. Kohti nykyaikaa oppikirjassa Eriksonista on vain kuva ja lyhyt kuvateksti. Molemmissa oppikirjoissa on sama kuva, jossa Eriksonilla on päällään panosvyö ja siinä pistooli. Kohti nykyaikaa kirjassa on vain lyhyt kuvateksti, jossa kerrotaan Eriksonin auttaneen Helsingin suojeluskuntia valkoisten valmistautuessa hyökkäykseen. Aikalaisessa taas hänestä kerrotaan lisätietoruuudussa, joka on otsikoitu ”Verna Erikson – valkoisten sankari”, tekstissä kerrotaan Eriksonin elämänvaiheista, sekä teoista valkoisten hyväksi, sekä itse kuvasta olevista panoksista ja aseesta, sekä hänen myöhemmin saavuttamasta kunniaista.³²⁹

Oppikirjoissa naisia käsiteltäessä on tavallista, että kerrotaan vain jommankumman puolen sotaan osallistuneista naisista tai mikäli oppikirja kertoo yleisesti myös naisten osallisuudesta, jäävät esimerkiksi lukumäärät tai tarkemmat tiedot pois oppikirjateksteistä. Esimerkiksi

³²³ Ihmisen aika 2000, 239.

³²⁴ Kronikka 2010, 32.

³²⁵ Historian tuulet 2009, 17.

³²⁶ Historian tuulet 2009, 17.

³²⁷ Koulun historia 1996, 56.

³²⁸ Aikalainen 2009, 20.

³²⁹ Aikalainen 2009, 19. Kohti nykyaikaa 2000, 200.

Aikalaisessa kerrotaan naisten taistelleen punaisella puolella, jonka lisäksi on edellä mainittu katkelma valkoisen puolen naisaktiivista. Kronikka puolestaan kertoo naisten tarttuneen aseisiin, mutta samalla valkoisella puolella auttaneet naiset jäivät kokonaan tekstistä pois. Selkeänä piirteenä naisia käsiteltäessä on naisten edes jonkinlainen käsittely uudemmissa oppikirjoissa, poikkeuksena tästä Kronikan vanhempi vuoden 1999 oppikirja. Oppikirjojen naisista näkyy hieman mikrohistorian lisääminen oppikirjoihin, mutta vaihe on vielä kesken, eivätkä oppikirjojen naiset ole löytäneet vielä paikkaansa kaikista oppikirjoista.

Valkoisella puolella naiset saivat tavallisesti toimia vain huolto ja muonitustehtävissä. Aikalaisten mielestä naisten sotiminen oli epänormaalia ja väärää. Sotiminen katsottiin olevan miesten tehtävä. Verna Eriksonin kaltaiset naisaktivistit olivat harvinaisia ja he edustivat Tiina Lintusen mukaan murto-osaa kaikista valkoisella puolella toimineista naisista.³³⁰ Eriksonin tilalla tai lisäksi oppikirjoissa olisi voitu esitellä myös punaisella puolella toimineita naisia, joista esimerkiksi kävisivät Hilja Pärssinen tai Fiina Pietikäinen.³³¹

Tehtäväkirjoista naiset puuttuvat kokonaan. Oppilaan omien tietojen ja taitojen varassa on, pystyykö hän lisäämään tai käyttämään naisia tehtäviä tehdessään. Yksikään annetuista työkirjan tehtävistä ei suoranaisesti vaadi tai edesauta naisten näkökulmasta kirjoittamista. Ainoa tehtävä, jossa oppilas saattaisi lisätä naiset mukaan, on Aikalainen tehtäväkirjassa jossa taistelevista osapuolista tehdään taulukko. Yksi taulukon kohdista on: paljonko joukkoja?, jolloin oppilas todennäköisesti vastaa poimimalla tiedot oppikirjasta, eli 76 000 punaista. Tilaa vastaukselle on verrattain vähän, mutta osa saattaisi lisätä kirjan tiedon joista naisia oli kaksi tuhatta.³³²

Vankileireille naisia joutui neljässä (Aikalainen, Ihmisen aika, Kaleidoskooppi, Kohti nykyaikaa) oppikirjassa. Kolmessa (Aikalainen, Kaleidoskooppi, Kohti nykyaikaa) oppikirjassa vangittujen naisten lukumäärä arvioidaan olleen 5000.³³³ Aikalaisessa naisten vangitseminen selitetään perääntymisvaiheesta, jossa kokonaiset perheet yrittivät paeta

³³⁰ Lintunen 2009, 284.

³³¹ Kleio 4/2007, 27-32.

³³² Aikalainen tehtäväkirja 2009, 15.

³³³ Aikalainen 2009, 21. Kaleidoskooppi 2010, 162. Kohti nykyaikaa 2000, 205.

valkoisia koston pelossa. Tämän takia vangituiksi tuli runsaasti myös naisia ja lapsia. Kohti nykyaikaa kirjassa on kuva vangituista naisista, joilla osalla on jalassaan housut, kirjassa ei mainita naisia enää erikseen leipätekstissä, mutta maininta kokonaisten perheiden sulkemisesta leireille on tekstissä.³³⁴ Ihmisen aika kirjassa ei kerrota miten paljon naisia vangittiin, mutta vangituista on kuva Lahdesta, kuvassa näkyy naisia. Naiset mainitaan vasta valtiorikosoikeuden tuomioiden yhteydessä, ”*kymmenien tuhansien punaisten joukossa tuomittiin 4000 naista*”³³⁵.³³⁶ Sodan jälkeen leskiksi jääneiden punaisten naisten, sekä niiden joiden miehet olivat vielä vankileireillä asema ei ollut toimeentulonpuolesta helppo. Myöskään tuomittujen elämä ei palautunut heti tuomioiden jälkeen sotaa edeltävälle tasolle. Punaisten naisten maine oli huono sodan jälkeisinä vuosina, eikä esimerkiksi työnsaanti ollut helppoa.³³⁷

Paavolaisen tutkimusten mukaan vankileireillä oli kesällä 1918 vähintään 80 000 henkeä, joiden joukossa 4000–5000 naista. Valtiorikosoikeudessa Paavolainen kirjoittaa nostetun syytteen 5533 naista vastaan, joista 4003 tuomittiin eripituisiin rangaistuksiin.³³⁸ Naisista enemmistö sai siis syytteen sodan jälkeen, ilman että oli tarttunut aseisiin. Näiden naisten katsottiin omalla panoksellaan edesauttaneen vallankumouksellisia ja siten syyllistyneen maanpetokseen. Naisten tuomiot olivat kuitenkin miesten tuomioita lievempiä, ja suurin osa tuomioista johti ehdonalaiseen vapauteen.³³⁹ Oppikirjojen vähemmistö kertoo siis naisia olleen vankileireillä, mutta heidän tuomioistaan kertoo vain Ihmisen aika oppikirja.

Oppikirjoissa naisten pois jättäminen on outoa. Vaikka aseissa olleet naiset eivät ratkaisseet sotaa, on heidän mainitsematta jättäminen oppikirjoissa outoa. Kaikissa oppikirjoissa 1990-luvun alusta alkaen on ollut mahdollisuus esittää jonkinlainen arvio aseissa olleista naisista. Jos naisia verrataan esimerkiksi perusopetuksen arvopohjaan, tulisi jo tasa-arvon nimissä

³³⁴ Kohti nykyaikaa 2000, 205.

³³⁵ Ihmisen aika 2000, 243.

³³⁶ Ihmisen aika 2000, 243.

³³⁷ Lintunen 2009, 294-296.

³³⁸ Paavolainen 1971, 329, 332.

³³⁹ Lintunen 2009, 289.

naiset mainita Sisällissotaan osallistuneet naiset voidaan nähdä kansallisena ja paikallisena erityispiirteenä.³⁴⁰

4.3 Lapset osa arkea myös sodassa

Vaikka sota ei koskaan ole lasten sota, joutuivat lapset kokemaan sen siinä missä aikuisetkin. Sota kosketti joko suoraan tai välillisesti suurinta osaa suomalaisista, myös lapsia. Taistelukenttien lisäksi sota vaikuttaa siviileihin omien kokemusten kautta, arki muuttuu sodan ajaksi. Kaarninen tiivistää sodanajankokemukset peloksi joka tulee osaksi elämää, huoli omasta ja omaisten elämästä. Junila ja Jalagin kirjoittaa ”*Sodissa aikuisten kyky suojata lapsia vaikeilta kokemuksilta pettää. Sodat koskettavat koko sotivan alueen väestöä, eivät pelkästään sen aseistettuja jäseniä tai heitä huoltavia joukkoja.*”³⁴¹ Sisällissodan aikana monet lapset joutuivat eroon vanhemmistaan, useimmiten isistään. Orvoiksi sisällissodan seurauksena jäi arviolta 20000-25000 lasta. Nämä orvot jaettiin sodan jälkeen kahtia, punaisten kapinallisten ja valkoisten sankarien lapsiin, kahtia jako vaikutti lasten kohteluun.³⁴²

Sisällissodassa monet lapset saivat surmansa, niin valkoiselta kuin punaiseltakin puolelta. Westerlundin/SSSP:n laskelmien mukaan sodan aikana 0-17 vuotiaita lapsia kuoli yhteensä 1899. Tilastoista päättelemällä Westerlund arvioi, että jo 14-vuotiaat ottivat osaa sotatoimiin. Tietoja aseenkantamisesta löytyy 1051 lapselta, joista kaikki olivat punaiselta puolelta.³⁴³ Marko Tikka kirjoittaa, ettei lasten osallistuminen sotatoimiin ollut aikalaisten käsitysten mukaan mitenkään ongelmallista, osallistuivathan lapset huomattavan nuorina töihin myös rauhanaikana. Tikka huomauttaa, että 15-vuotiailla oli lainsäädännönkin nojalla oikeus hallita

³⁴⁰ OPS 2004, 5.

³⁴¹ Junila & Jalagin 2009, 320.

³⁴² Kaarninen 2008, 7-9.

³⁴³ Westerlund 2004, 195-196.

itse hankkimansa omaisuuden. ”*Koska Lapset muutenkin tekivät työelämässä tiettyjä tehtäviä, he tekivät niitä myös poikkeusoloissa*”^{344, 345}

Kaikissa oppikirjoissa ei kerrota nuorten tai lasten taistelleen sisällissodassa. Myös tehtäväkirjoista naisten ohella myös lapset on jätetty kokonaan pois. Tehtäväkirjat eivät tarjoa tehtäviä, joissa oppilaan tulisi esimerkiksi samaistua sisällissodan aikaisen ikäoverinsa asemaan. Kahdesta oppikirjasta Historian tuulista ja Horisontista on lapset, nuoret ja siviilit jätetty kokonaan pois. Lopuissa oppikirjoissa on vähintään maininta, miten lapset tai nuoret ovat sodan kokeneet tai siihen osallistuneet. Aseeseen tarttuneista lapsista on maininta kahdessa oppikirjassa. Ihmisen aika kirjassa kerrotaan nuorten taistelleen punaisten joukoissa samassa yhteydessä, joissa myös naisien osallistumisesta on maininta.³⁴⁶ Kaleidoskooppi kirjassa on kuvattuna kolmessa eri kuvassa sisällissodassa olleita lapsia ja nuoria. Ensimmäisessä kuvassa on neljä Artjärveläisen perheen punakaartilaispoikaa, kaikilla neljällä pojalla kädessään kivääri. Toisessa kuvassa haavoittunut 14-vuotias Onni Kokko, kuvatekstissä tieto, että Kokko haavoittui kuolettavasti Tampereen taistelussa. Kolmannessa kuvassa on seitsemän nuorta punakaartilaispoikaa Kymistä, pojilla on käsissään puiset kiväärit, ja yhdellä pojista kädessään miekka. Kirjassa on kuvien lisäksi koko sivun kokoinen henkilökuva, jossa Selma Svahnin haastattelu vuodelta 1979, jossa Selma muistelee elämäänsä sisällissodan molemmin puolin. Haastattelun ympärillä on lisätietoja Selmasta ja tapahtumista liittyen haastatteluun. Henkilökuvan lisäksi sivulla on neljä tehtävää koskien kirjoitusta ja sisällissotaa.³⁴⁷

Loput oppikirjoista ei kerro suoranaisesti aseisiin tarttuneista lapsista, mutta kertovat lasten kertomina tai muisteluina sota-ajasta lasten näkökulmasta. Elävää historiaa kirjassa on Oiva Paloheimon Levoton lapsuus –kirjasta? pieni katkelma Tampereen valtauksesta, jossa kerrotaan naisista ja lapsista sekasorrossa, ”*ulisten ja valittaen, että lahtarit tulevat ja tappavat*”^{348, 349}. Kohti nykyaikaa kirjassa on kaksi lasten aikalauskertomusta. Ensimmäinen lainaus Kansakunnan historia 6, 1968 jossa Martti Santavuori, sisällissodan aikana

³⁴⁴ Tikka 2004, 348.

³⁴⁵ Tikka 2004, 348.

³⁴⁶ Ihmisen aika 2000, 241.

³⁴⁷ Kaleidoskooppi 2010, 161, 162.

³⁴⁸ Elävää historiaa 1994, 46.

³⁴⁹ Elävää historiaa 1994, 46.

koulupoika, muistelee sisällissodan alkua. Toinen kertomuksista Valtioarkiston päiväkirjamerkintöjä Tampereelta 1918, jossa 15-vuotias Ilma Lehtimäki kertoo tuntemuksiaan leipäjonossa ja sisällissodan aikaiselta Tampereelta.³⁵⁰ Koulun historia 8 on oppikoulun 13-vuotiaan Helvi Anttosen kuvaus sisällissodan tunnelmista.³⁵¹

Aikalaisessa on maininta valkoisten teloittaneen muiden ohessa naisia ja nuoria poikia. Selityksenä teloituksille annetaan kosto punaisten tekemistä julmuuksista, punaisten johtajat ja heiksi epäillyt teloitettiin välittömästi, mutta myös tihutöistä epäillyt tuomittiin ja ammuttiin. Aikalainen on samalla ainoa oppikirjoista, joissa mainitaan kostotoimien ulottuminen lapsiin ja nuoriin saakka. Lapsia joutui myös vankileireille vangittujen punaisten mukana. Aikalaisessa kerrotaan Lahdessa vangituista punakaartilaisista, joiden joukossa oli runsaasti myös naisia ja lapsia. Koulun historiassa on samanlainen kertomus vangeiksi jääneistä, joiden joukossa väsyneitä siviilejä, naisia, lapsia ja vanhuksia. Se joutuivatko nämä antautuneet siviilit vankileireille vai ei, ei tekstistä selviä. Kohti nykyaikaa kertoo, että 80 000 punavangin joukossa oli kokonaisia perheitä, Kronikka ei tästä erikseen kerro, tekstissä on samainen maininta 80 000 punavangista, jonka lisäksi kirjassa on kuva Lahdessa vangeiksi jääneistä punaisista. Kuvassa näkyy muutama lapsi ja naisia.³⁵²

Orpoja oppikirjoissa käsitellään joko sisällissodan seurauksia käsiteltäessä tai sitten kokonaan eri kappaleessa, yleensä samassa yhteydessä missä käsitellään Suomen kahtia jakautumista sisällissodan seurauksena. Valtaosa oppikirjoista on jättänyt orvot kokonaan käsittelyn ulkopuolelle. Vain neljä oppikirjaa arvioi orpojen lukumäärää, Aikalainen 20 000, Historia nyt yli 14 000, Kaleidoskooppi yli 15 000 ja Kronikan (uudistetussa painoksessa vuoden 2004 jälkeen) 14000 orpoa.³⁵³ Orpojen lukumäärät on koottu liitteeseen 5.

Historia nyt käsittelee orpoja vielä vankileirien yhteydessä, tarkentaen, että jos vankileireille joutuneet punaisten lapset lasketaan orvoiksi, nousee turvattomiksi jääneiden lasten luku 25 000:een. Oppikirjassa on tämän lisäksi kuva, naisesta ja lapsesta tunnistamassa ruumista

³⁵⁰ Kohti nykyaikaa 2000, 203.

³⁵¹ Koulun historia 1996, 52.

³⁵² Aikalainen 2009, 20. Kohti nykyaikaa 2000, 205. Koulun historia 1996, 55. Kronikka 2010, 33.

³⁵³ Aikalainen 2009, 22. Historia nyt 2004, 188. Kaleidoskooppi 2010, 162. Kronikka 2010, 42.

Helsingissä huhtikuussa 1918.³⁵⁴ Kaleidoskoopissa on erikseen maininta Tampere, jossa kerrotaan noin viidensadan alle 15-vuotiaan lapsen jääneen orvoksi. Lähes kaikkien orpojen kerrotaan olleen punaisten lapsia, joiden sodanjälkeisistä ajatuksista kerrotaan: ”*Ne punaorvot, jotka olivat tarpeeksi vanhoja ymmärtämään tapahtumien kulkua, tunsivat katkeruutta valkoisia voittajia kohtaan seuraavien vuosikymmenien ajan.*”³⁵⁵

Kronikassa orvot on otettu mukaan oppikirjan käsittelyyn vuodesta 2004 lähtien. Oppikirjasta otetussa seitsemännessä uudistetussa painoksessa on ensimmäisen kerran mainittuna orvot, kahtia jakautunutta Suomea käsiteltäessä. Oppikirjassa kerrotaan: ”*Sodasta muistuttivat jatkuvasti myös 14000 sodan aikana orvoksi jäänyttä lasta, joista osa oli sijoitettu valkoisten perheisiin*”³⁵⁶. Vanhemmista painoksista tämä kohta orvoista puuttuu, mutta kaikissa painoksissa sodan jälkeinen aika jakoi ihmisiä valkoisiin voittajiin ja punaisiin häviäjiin.³⁵⁷

Orvot ovat tulleet oppikirjoihin sisällissodan käsittelyn suhteen vasta vuonna 2002 (Historia Nyt), jonka jälkeenkin vain muutamat oppikirjat ovat käsitelleet orpoja. Kronikan uudistettu painos taas nousee selkeästi esille, koska orvot on lisätty oppikirjan uudistuessa. Yleisesti ottaen muutokset oppikirjojen uudistuessa ovat olleet lähes huomaamattomia. Oppikirjoissa naisia, lapsia ja siviilejä on käsitelty verrattain vähän. Sisällissodan aikana oppikirjoissa puolueettomuutta ei pahemmin näy, vaan ihmisryhmät joutuivat sotaan sosiaalisen taustansa perusteella, näin kävi myös muutamien oppikirjojen naisille. Kuvia naisista ja lapsista on todella vähän, varsinkin kun naiset saivat sodan aikana ja sen jälkeen varsin paljon huomiota osakseen. Nykypäivän oppilaille ei varmasti selviä, miksi aikalaisien silmissä housuihin pukeutuneet naiset näyttivät niin kummallisilta. Samalla tapaan vähintään keskustelua voisi herättää verrattain nuorien (jopa 14-15-vuotiaiden) lasten osallistuminen Suomen sisällissotaan.

Jaakko Paavolainen kuvaa vankileirien jälkeistä aikaa, niin että punaisella puolella oli tuskin ketään, sellaista jonka sukulainen ei olisi kokenut vankeutta. Vangit olivat kokeneet nälkää,

³⁵⁴ Historia nyt 2004, 188.

³⁵⁵ Kaleidoskooppi 2010, 162.

³⁵⁶ Kronikka 2010, 42.

³⁵⁷ Kronikka 2010, 42.

sekä Paavolaisen mukaan jopa ”terrorin asteen saanutta kuria ja kohtelua”³⁵⁸.³⁵⁹ Vankileireistä, terrorista ja ylipäänsä sodasta kärsineet ja sen kokeneet tuskin unohtivat helposti kokemuksiaan. Sisällissota kosketti lähes kaikkia, toiset kokivat sodan läheisemmin ja se jätti heihin syvät jäljet, toisten selvitessä ehkä vähemmällä.³⁶⁰ Jos tähän listaan lisätään vielä lasten kokemukset, on ilmeistä että sisällissota jätti suomalaisten mieliin huomattavan jäljen. Myös Heikki Ylikangas korostaa sisällissodan jättämiä syviä arpia, jotka paranevat hitaasti. Ylikankaan mukaan katkeruus ei aiheudu sodan lopputuloksesta vaan sodan ohella tehdyistä rankaisu- ja kostotoimenpiteistä: ”teloituksista, murhista ja tihutöistä”³⁶¹.³⁶²

5. Johtopäätelmät

Oppikirjoissa sisällissota käsitellään neutraalisti, eivätkä oppikirjatekstit ole enää väritynyt vasemmisto-oikeisto akselilla. Poliittisuuden vähenemisen voi nähdä yhteiskunnan muuttumisena avoimemmaksi, joka seurasi Neuvostoliiton romahtamisesta ja Suomen liittymisestä Euroopan Unioniin. Samaan aikaan sisällissodasta on tullut historiaa, johon historian tutkijoilla, opettajilla, eikä oppilailta ole henkilökohtaisia siteitä, jolloin asiaa on voitu alkaa käsittelemään objektiivisesti. Historian tutkimuksessa on tehty useita tutkimuksia sisällissodasta, joka on laajentanut tutkimuskenttää moniin mikrohistoriallisiin tekijöihin, sisällissodan siviilien, kuten naisten ja lasten vaiheita on tutkittu nykyään monipuolisesti.

Tarkastelemallani ajanjaksolla opetussuunnitelmat ovat muuttuneet entistä vapaampaan käsittelyyn. Opetussuunnitelmaa on viety kohti kuntakohtaisempaa päätöksentekoa, josta johtuen valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet eivät rajoita ja rajaa sisällissodan yhteydessä käsiteltäviä asioita. Samalla oppikirjan tekijöillä on ollut paljon valinnanmahdollisuuksia siihen, kuinka oppikirjan sisällissota on käsitelty. Opetussuunnitelmat antavat vain tavoitteet historian opiskelulle, mutta eivät puutu yksittäisten

³⁵⁸ Paavolainen 1971, 332.

³⁵⁹ Paavolainen 1971, 332.

³⁶⁰ Hoppu 2009, 271.

³⁶¹ Ylikangas 1993, 521.

³⁶² Ylikangas 1993, 521.

aiheiden käsittelyyn. Sisällissodan käsittelyn suhteen on tapahtunut kaksi merkittävää muutosta tutkimuksen ajanjaksona. Ensimmäinen on nimityksen muuttuminen kansalaisota-nimestä sisällissota-nimeen. Tämä heijastelee myös historian tutkimuksessa tapahtunutta muutosta. Toisena muutoksen on sisällissodan käsittelyn liittäminen kiinteämmäksi osaksi Euroopassa käytyä ensimmäistä maailmansotaa, jonka seurauksena myös Suomi itsenäistyi ja ajautui sisällissotaan. Opetussuunnitelmassa tapahtunut muutos on samalla mahdollistanut aiheen käsittelyn jo seitsemännen luokan oppikirjoissa, kun aikaisemmin aihe tuli käsitellä vasta kahdeksannella luokalla. Seitsemännen ja kahdeksannen luokan oppikirjojen sisällöissä ei kuitenkaan muuten ole suuria eroja.

Oppikirjojen antama nimitys sodalle on vaihtunut Kronikka (uusin painos 2010) ja Koulun historia (ensimmäinen painos 1991) oppikirjaa lukuun ottamatta sisällissodaksi, joka on vakiintunut nimitys historian tutkimuksessakin. Oppikirjojen otsikoissa osapuolet punaiset ja valkoiset näkyvät kuitenkin vahvasti. Otsikoiden perusteella itse oppikirjateksteistä ei voi tehdä kuitenkaan suuria johtopäätöksiä ja pelkkien otsikoiden perusteella oppikirjat antaisivatkin varsin harhaanjohtavan kuvan. Oppikirjojen teksteissä muutos sisällissota-nimen käyttöön on myös selkeä, joka noudattelee opetussuunnitelmassakin tapahtunutta muutosta. Oppikirjat käsittelevät sisällissodan eri nimiä monipuolisesti, kuitenkin vain nimityksille annetaan eri tulkintavaihtoehtoja, eikä itse nimitysten historiaa ja eri vaiheita problematisoida vapaussota-tulkintaa enemmän, joka sekkin jää vähäiseksi.

Historian oppikirjoissa sisällissota on käsitelty samantyyllisesti. Oppikirjojen sisällissota kappaleet käsittelevät samat pääkohdat, mutta yksityiskohdissa on huomattaviakin eroja. Joissakin oppikirjoissa näkyy selkeämmin tekstien lyhentäminen pitemmistä teksteistä, jolloin joskus syy-seuraus suhteet katkeavat ja asioita näyttäytyy tapahtuvan kuin itsestään. Tutkimuksen vanhimmista oppikirjoista asian käsittely monipuolistuu jonkin verran uusien oppikirjasarjojen myötä ja varsinkin mikrohistorian osuus lisääntyy ja samalla sotatapahtumien kuvaus, Tampereen taistelua lukuun ottamatta, vähenee jonkin verran. Oppikirjoja on julkaistu tietyn opetussuunnitelman ajan, jonka jälkeen aiemmin julkaistuista oppikirjoista on otettu uudistettuja painoksia tai koko oppikirjasarja on vaihdettu toiseen. Oppikirjasarjan vaihtuessa aiemmat sarjat näyttäytyvät kuitenkin uudemmista, kuvat ja varsinkin oppikirjojen kartat on usein valittu myös uusiin oppikirjasarjoihin. Oppikirjojen

melko pitkä ikä näkyy tutkimuksen kymmenen oppikirjan 48 painoksena. Opetussuunnitelmien myötä päivitettyjen oppikirjojen erot ovat kuitenkin olleet huomattavan pieniä, kuvitusta ei ole muutettu lainkaan, vain tekstiin on tehty pieniä muutoksia. Muutosten taustalla voi nähdä historian tutkimuksen uudet päivitettyt tiedot, mutta aina näinkään ei ole uusien painosten kohdalla tehty.

Oppikirjojen ainoana sisällissodan taisteluna esitellään taistelu Tampereesta, joka samalla katsotaan olleen sisällissodan tärkein ja suurin taistelu. Taisteluiden ohessa valkoisesta puolesta annetaan järjestäytyneempi ja tehokkaampi kuva. Punaisten taistelutoiminnan vähäisyys oppikirjoissa johtaa punaisen puolen melko passiiviseen kuvaan. Tampereen taistelun merkitys korostuu entisestään tehtäväkirjoissa. Tampereen taistelun yhteydessä voi nähdä uuden sotahistorian, jossa on kiinnitetty huomiota tavallisten ihmisten kokemuksiin sodassa.

Vertaukset Suomen vuoden 1918 sisällissodan ja muiden maailman ja Euroopan sisällissotiin on todella vähäisiä, yleensä tämäkin jää vain maininnan tasolle. Tästä johtuen oppikirjat antavat Suomen tilanteesta irtonaisen kuvan, jota ei liitetä kiinteäksi osaksi muun Euroopan tapahtumia. Varsinkin vuoden 2004 Opetussuunnitelman mukaan tehtyjen oppikirjojen kohdalla tämän voi nähdä suurena puutteena.

Oppikirjoissa sisällissodan aikana tapahtuneet tekijät käydään melko ylimalkaisesti läpi. Päivämäärien ja liiallisten numerotietojen esittäminen on täysin perusteltua, mutta kokonaisuuden kannalta selkeyttäisi jos oppikirjat olisivat maininneet sodan aikana tapahtuneet muutokset esimerkiksi osapuolten joukkojen määrissä, varusteissa ja muissa sotaan vaikuttaneissa tekijöissä. Oppikirjoista punaisten puolten alun tasaväkisyys ei välity oppikirjoissa vaan valkoisten ylivoimaisuus korostuu lähes koko sodan ajan. Samalla osapuolten yhtäläiset ongelmat sodan alussa näyttäytyvät korostuneesti punaisella puolella. Oppikirjoissa varsinkin jääkäreiden merkitys valkoisella puolella näyttäytyy, jonka lisäksi saksalaisten sotilaiden osallistuminen löytyy kaikista oppikirjoista. Saksalaisten saapumisen motiiveista on kuitenkin ristiriitaisia tietoja, sekä heidän merkityksestään sodan lopputuloksen kannalta on ristiriitaisia tietoja oppikirjojen kesken. Huonoin esimerkki saksalaisten

saapumisesta on mahdollisuus tulkita oppikirjan teksti niin, että saksalaiset saapuivat sotimaan Suomeen muuten vaan. Myös venäläisten osallistuminen on paikoin sekavaa, punaisethan toivoivat heidän suurempaa osallistumistaan, jonka lisäksi valkoisella puolella uskoteltiin venäläisten suurempaa osallisuutta ja sodan vapaussota luonnetta.

Oppikirjojen terroria koskeva osuus on vaihteleva. Uusissa historian tutkimuksissa on voitu osoittaa, että terrori oli osa sodankäyntiä, joka pystyttiin perustelemaan rationaalisesti, samalla terroria toteutettiin määrätietoisesti vihollisen tuhoamiseksi ja selustan turvaamiseksi. Oppikirjojen antamat määrät terrorista ovat oikeat, oppikirjoista kaksi jättävät kokonaan terrori-sanan. Terrori liitetään osaksi vankien kohtelua sodan aikana ja sen jälkeen, terrorin motiiviksi annetaan yleisimmin kosto. Sodan aikana kuitenkin harva on täysin viaton tai puolueeton, jonka lisäksi sotilaan ja siviilin erot eivät ole kovinkaan suuria. Varsinkin terrorin kohdalla oppikirjoissa voitaisiin tuoda esiin eri tulkintamahdollisuudet sodan luonteesta ja terrorista yleensä. Tasapuolisuuden nimissä oppikirjat tuovat kuitenkin esiin niin punaisen, kuin valkoisenkin terrorin, tosin valkoisen terrorin motiivina toimii kosto, vaikka todellisuudessa molemmat yrittivät suojata selustansa jo sodan aikana.

Vankileireille lähetettyjen punaisten lukumäärät ovat lähes yhdenmukaiset kaikissa oppikirjoissa, jonka lisäksi eripaikkakuntia tuodaan esiin kokoamispaikkoina. Vanhemmissa oppikirjoissa punaisten tuomioita ei kuitenkaan eritellä ja käsitellä yhtä paljon, kuin uudemmissa oppikirjoissa tai ne on jätetty jopa kokonaan mainitsematta. Samalla suuresta osasta oppikirjoista puuttuu tuomioistuinten käsitys oikeudenmukaisesta rankaisutoimesta. Vankileirien kurjuutta ja suurta kuolleisuutta painotetaan oppikirjoissa. Kokonaisuutena katkeruutta ja vihaa, jota esimerkiksi terrori ja vankileirit aiheuttivat, sodan jälkeen käsitellään vähän.

Oppikirjoista vähemmälle huomiolle tai kokonaan pois on jätetty sisällissotaan liittyviä tekijöitä. Oppikirjoista pois ovat jääneet pääasiassa lähteet, sotaan tavalla tai toisella osallistuneet naiset, sekä lapset. Osa pois jättämisistä selittyy puhtaasti oppikirjojen tilanpuutteesta, kaikkea tietoa ei ole voitu mitenkään lisätä mukaan. Monin paikoin pois jättämiset antavat kuitenkin yksipuolisen kuvan. Mielestäni aiheiden valinnoissa näkyy siirtyminen kohti mikrohistoriaa, mutta tämä vaihe on vielä kesken oppikirjoissa. Varsinkin

lasten sotakokemuksista olisi varmasti saatu enemmän esimerkkejä ja tietoja kuin oppikirjoissa nyt on, liittyisiväthän lasten kokemukset lähimmäksi oppikirjojen kohderyhmää. Lapsien osallistumista sotatoimiin ei näyttäytynyt yhtä ristiriitaisena aikalaisille, mitä lasten sotiminen nykypäivänä olisi, olivathan lapset osa työntekoa rauhan aikanaakin joten oli luonnollista, että myös lapset tekivät askareita aikuisten rinnalla myös sodan aikana. Lasten sodasta voisi samalla välittyä selkeämmin sisällissodan poikkeusolojen luonne, joka eroaa merkittävästi muista kokemuksista.

Sodan aikana ja sen jälkeen orvoiksi jääneet lapset on lisätty oppikirjoihin vuoden 2002 jälkeen. Tämänkin jälkeen vain muutamat oppikirjat ovat käsitelleet orpoja. Orpojen käsittelyssä selkeimmin nousee esiin Suomen jakautuminen kahteen eri leiriin sodan jälkeen. Kokonaisuutena sisällissodan jättämä varjo suomalaiseen yhteiskuntaan välittyy verrattain vähän, se miksi Suomen sisällissota oli niin traumaattinen kokemus, ja se miten syvä taistelevien osapuolten välinen ero oli edelleen sisällissodan jälkeen.

Lähteiden pois jättäminen tuskin häiritsee oppilaita, jotka oppikirjoja käyttävät. Lähteillä tai edes viitteillä siitä millaista sisällissodan historian tutkimusta niissä on käytetty, selittäisi opettajalle miten suhtautua annettuihin tietoihin ja helpottaisi heidän työtään. Oppikirjat antavat kuvan lopullisesta oikeasta tiedosta, mutta joka on todellisuudessa aina tulkintaa ja jopa eri ihmisten näkemyksiä ja mielipiteitä. Oppilaille annetaan kuva oikeasta, kyseenalaistamattomasta tiedosta. Oppikirjojen vähäiset lähteet löytyvät lisätietoruuduista, joilla on yleensä korostettu ja alleviivattu oppikirjan tulkintoja. Ainoana poikkeuksena on Kaleidoskooppi oppikirja, joka on rakentanut koko oppikirjan lähteiden varaan. Tehtäväkirjat paikkaavat jonkin verran oppikirjojen puutteita lähteiden osalta.

Oppikirjojen naiset ovat yleensä jätetty todella vähälle huomiolle tai jopa kokonaan pois. Sisällissotaan osallistuneet naiset ja varsinkin punaisella puolella aseisiin tarttuneet naiset kävisivät malliesimerkiksi erityispiirteestä Suomen sisällissodassa. Naisten osallistuminen taisteluihin ja vielä pukeutuminen housuihin, joka oli aikalaisista tavaton ilmiö, ei välity oppikirjoista. Samalla naisten sodan jälkeinen kohtelu selitetään todella ristiriitaisesti eri

oppikirjoissa. Naisten pois jättäminen varsinkin heidän sodan jälkeen saamansa huomion takia on merkillistä.

Tehtäväkirjat enimmäkseen syventävät jo tekstissä käsiteltyä aihetta. Itse sisällissotaan liittyviä tehtäviä on verrattain vähän ja varsinkin opetussuunnitelmassa näkyvä ohje opettaa oppilaille lähteiden käyttöä ja erilaisten perusteltujen mielipiteiden luomista eivät tehtäväkirjat edesauta juurikaan. Tehtäväkirjojen tehtävien taso vaihtelee paljon, eikä varsinkaan historian tutkimuksessa huomiota osakseen saaneita naisia ja lapsia käsitellä lainkaan. Tarkastelemallani ajanjaksolla muutokset ovat olleet hyvin samansuuntaisia, kuin esimerkiksi Ristelin tekemässä oppikirjatutkimuksessa lukion oppikirjoista, kuitenkin sillä erotuksella, että varsinkin pohdintaa ja erilaisia tulkintoja on yläasteen ja yläkoulun oppikirjoissa ollut huomattavan vähän.

Luettelo taulukoista

Taulukko 1. Kustantajien eri oppikirjasarjojen ja tehtäväkirjojen määrät.

Taulukko 2. Oppikirjojen otsikot vuosina 1990-2010.

Taulukko 3, Punaiselle puolelle liittyneiden sosiaalinen tausta ja liittymisen syitä oppikirjoissa

Taulukko 4, Valkoiselle puolelle liittyneiden sosiaalinen tausta ja liittymisen syitä oppikirjoissa

Tutkimuksen aineistona käytetyt oppikirjat ja tehtäväkirjat

Edita:

Lähteenmäki, Maria & Troberg Martti

Kronikka 8. 12.painos, 2010.

Kronikka 8. 1-10.painos 1999-2007.

Gummerus:

Katajamäki, Unto, Laitinen, Maija-Liisa, Viekki, Anja.

Elävää historiaa : peruskoululaiselle 8. 4.painos. 1994.

Otava:

Rinta-Aho, Harri, Niemi, Marjaana, Siltala-Keinänen, Lehtonen, Olli.

Historian tuulet 8, Suomen itsenäistymisestä Euroopan Unioniin. 1-2.uudistettu painos. 2009.

Historian tuulet 8, Suomen itsenäistymisestä Euroopan Unioniin. 1. uudistettu painos. 2009.

Historian tuulet 8, Suomen itsenäistymisestä Euroopan Unionin perustuslakiin. 1.-4.painos 2005-2007

Historian tuulet 8, tehtäväkirja, Suomen itsenäistymisestä Euroopan unioniin. 1-6.painos. 2010.

Historian tuulet 8, tehtäväkirja, Suomen itsenäistymisestä Euroopan unionin perustuslakiin. 1.-3.painos 2005-2007.

Lappalainen, Osmo, Tiainen Sakari, Waronen, Eero, Zetterberg, Seppo.
 Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään. 7.painos. 2009.
 Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään. uudistettu laitos 1-6. 1998-2004.
 Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään. 1.-8.painos. 1995-2004.
 Horisontti. Historian työkirja 2. 5.painos. 2010.
 Horisontti. Historian työkirja 2. 1-4.painos. 2003.

Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen Osmo, Tiainen Sakari.
 Koulun historia 8. 5.painos. 1996.
 Koulun historia 8. 3.painos 1994.
 Koulun historia 8, työkirja. 6.painos. 1996
 Koulun historia 8, työkirja. 4.-5.painos. 1994-1995.

Tammi:

Halavaara, Sari, Lehtonen, Juha-Pekka, West, Pirjo.
 Kaleidoskooppi. 7, Peruskoulun historia. 5.painos. 2010
 Kaleidoskooppi. 7, Peruskoulun historia. 1.-4.painos 2004-2007.

WSOY:

Kohvakka, Ville, Ojakoski, Matti, Pönni, Jari, Raassina-Merikanto, Tiina.
 Aikalainen 8. 1.painos. 2009.
 Aikalainen 8, tehtäväkirja. 1.painos. 2009.

Matsson, Anne, Ojakoski, Matti, Putus-Hilasvuori, Titta, Rantala, Jukka.
 Historia Nyt 7. 2.painos. 2004
 Historia Nyt 7. 1.painos 2002.
 Historia Nyt 7, taitovihko. 2.painos 2006.
 Historia Nyt 7, taitovihko. 1.painos 2003.

Anteroinen, Ari, Ojakoski, Matti, Peltonen, Matti, Putus-Hilasvuori, Titta, Rantala, Jukka,
 Ukkonen, Jari.
 Ihmisen aika: kaksi vuosisataa. 2.painos. 1999.

Ihmisen aika: kaksi vuosisataa. 1.painos. 1998.

Metsäkallas, Pirkko, Peltonen, Matti, Putus-Hilasvuori, Titta, Rantala, Jukka, Ukkonen, Jari.

Kohti nykyaikaa : 1800- ja 1900-luku. 8.painos. 2000.

Kohti nykyaikaa : 1800- ja 1900-luku. 1.-7.painos. 1994-1998.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Internet:

Dunderberg, Ismo: Intertekstuaalisuus. Helsingin yliopiston Internet-sivut.

<<http://www.helsinki.fi/teol/pro/emo/tarkastelutapoja/kirjallisuutena2.html>>. 2.5.2011.

Kleio, Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton Internet-sivut.

<<http://www.hyol.fi/kleio.html>>. 23.3.2011.

Opetussuunnitelma ja tuntijako. Opetushallituksen Internet-sivut.

<http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako>.
11.5.2011

Opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteet. Opetushallituksen Internet-sivut.

<http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet>.
12.1.2011.

Ouakrim-Soivia, Najat: Yleistä historian opetussuunnitelma työstä. EDU – opettajien verkkopalvelun Internet-sivut.

<http://www.edu.fi/perusopetus/historia_yhteiskuntaoppi/yleista_historian_opetussuunnitelma_tyosta>. 24.3.2011.

Suomen sotasurmat projekti 1914-1922. Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Suomen sotasurmat projektin Internet-sivut.

<<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>>. 17.5.2011

Painetut lähteet

Opetushallitus:

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 2004.

<http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf>, luettu 17.5.2011. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 1994. Valtionpainatuskeskus, Helsinki.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985 2.-4.painos. 1990. Valtionpainatuskeskus, Helsinki.

Perusopetuslaki 1998/628/31§.

Kielikello 1/1994, 17.

Kleio 1/1994-4/2010.

Tutkimuskirjallisuus:

Ahonen, Sirkka 2001. ”Kuka tarvitsee yhteistä koulua”. Teoksessa Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Toim. Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto, Tähtinen, Juhani. Painosalama oy, Turku. 155-184.

Ahonen, Sirkka 1992. ”Koululainen historian tutkijana”. Teoksessa Historia koulussa. Castren, Matti J., Ahonen, Sirkka, Arola, Pauli, Elio, Keijo, Pilli, Arja. Yliopistopaino, Helsinki. 75-121.

Alapuro, Risto 2008. ”Sisällissodan väkivallan kuva” Teoksessa Punamustavalkea 1918 kuvat. Toim. Kukkonen, Jukka, Heikka, Elina. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Anttonen, Varpu 2009. Valkeakosken naiskaarti Suomen sisällissodassa 1918. Tampereen yliopisto pro gradu –tutkielma.

van der Berg, Marko 2007. Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa, Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 9. Hakapaino, Helsinki.

<<http://www.helsinki.fi/okl/tutkimus%20ja%20jatkokoulutus/historiallis-yhteiskunnallinen/van%20Berg%20s.1-309%20vers3.pdf>> luettu 6.6.2011.

Castren, Matti J. 1992. ”Historianopetus muuttuvassa yhteiskunnassa”. Teoksessa Historia koulussa. Castren, Matti J., Ahonen, Sirkka, Arola, Pauli, Elio, Keijo, Pilli, Arja. Yliopistopaino, Helsinki. 11-47.

Eerola, Jari & Eerola, Jouni 1998. Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Kirjapaino Jaarli Oy, Turenki.

Elio, Keijo 1992. ”Mitä historian didaktiikka on?” Teoksessa Historia koulussa. Castren, Matti J., Ahonen, Sirkka, Arola, Pauli, Elio, Keijo, Pilli, Arja. Yliopistopaino, Helsinki. 48-73.

Haapala, Pertti 2009. "Sota ja sen nimet". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen 2009. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 10-17.

Hakala, Anu 2006. Housukaartilaiset, Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa. Like, Gummerus kirjapaino, Jyväskylä.

Hannula, J.O. 1956. Suomen vapaussodan historia. WSOY, Porvoo.

Hartman, Tor 1970. Vuonna 1918 sisällissodassa kuolleet ja kadonneet. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Heinonen, Juha-Pekka 2005. Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Helsingin yliopiston väitöskirja, Helsinki.

Hoppu, Tuomas 2009. "Sisällissota" ja "Maalaiskylän sota". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 92-225. ja 270-279.

Hoppu, Tuomas 2008. Tampereen naiskaarti, Myytit ja todellisuus. Ajatus kirjat, Gummerus, Jyväskylä.

Iisalo, Taimo 1984. Suomen oppikoulun opetussuunnitelma vuosina 1890-1920. Tutkielmia opetuksesta vallinneista käsityksistä ja niiden muutoksista. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A, tutkimuksia; 100. Turku.

Jalonen, Hannu 1994. Kapinasta kansalaissotaan – Vuoden 1918 sisällissodan kuva itsenäisyyden ajan Suomen historian koulukirjoissa. Tampereen yliopiston pro gradu – tutkielma.

Junila, Marianne & Jalagin, Seija 2009. "Lapset ja sota". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 320-334.

Kaarninen, Mervi 2008. Punaorvot 1918. Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

Lackman, Matti 2000. Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia. Otava, Keuruu.

Lappalainen, Antti 1992. Oppikirjan historia, Kehitys sumerialaisista suomalaisiin. WSOY, Porvoo.

Lappalainen, Jussi T. 1981a. Punakaartin sota 1. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Lappalainen, Jussi T. 1981b. Punakaartin sota 2. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Lappalainen, Jussi T. 1977. Itsenäisen Suomen synty, Gummerus, Jyväskylä.

Lehen, Tuure 1978. Punaisten ja valkoisten sota. Kustannusosakeyhtiö Yhteistyön kirjapaino, Helsinki.

Lintunen, Tiina 2009. "Naiset sodassa". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 280-296.

Manninen, Ohto 1993. Itsenäistymisen vuodet 1917-1920, 2.Taistelu vallasta. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Marjomaa, Risto 2004. Maailmanvallankumouksen liepeillä. Valtioneuvoston kanslia. Edita, Helsinki.

Paavolainen, Jaakko 1966. Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, Punainen terrori. Tammi, Helsinki.

Paavolainen, Jaakko 1967. Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 Valkoinen terrori. Tammi, Helsinki.

Paavolainen, Jaakko 1971. Vankileirit suomessa 1918. Tammi, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 2009. "Sisällissodan muistaminen". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 464-473.

Piironen-Honkanen Marja 2006. Punakaartin aseelliset naiskomppania, Suomen sisällissodassa 1918. Mika Honkanen, Sipoo.

Rauste-Von Wright, Maijaliisa, von Wright, Johan, Soini, Tiina 2003. Oppiminen ja koulutus. 9.uudistettu painos. WSOY, Juva.

Rinne, Risto 2001. "Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen". Teoksessa Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Toim. Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto, Tähtinen, Juhani. Painosalama oy, Turku. 91-138.

Roselius, Aapo 2004. "Kaatuneet" ja "Saksalaisten henkilötappiot Suomessa vuonna 1918" Teoksessa Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet. Toim. Westerlund, Lars. Edita, Helsinki. 73-92 ja 165-176.

Roselius, Aapo 2008. Teloittajien jäljillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa. Tammi, Helsinki. 2.painos.

Salminen, Esko 2007. Päätymätön sota 1918, Sisällissota julkisessa sanassa 1917-2007. Edita, Helsinki.

Tikka, Marko 2009. "Punainen ja valkoinen terrori". Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki. 226-245.

Tikka, Marko 2006. Terrorin aika, Suomen levottomat vuodet 1917-1921. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Tikka, Marko 2004. Kenttäoikeudet, Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Suomen kirjallisuuden seura, Hakapaino Oy, Helsinki.

Turunen, Mirja 2005. Veripellot, Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Otava, Keuruu.

Upton, Antony F 1981. Vallankumous Suomessa 1917-1918 II osa. K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä.

Vahtola, Jouko 2003. Suomen historia. Otavan kirjapaino, Keuruu.

Virtanen, Aki 2002. Uudella koulutuksella uudelle vuosituhanalle – Suomen 1990-luvun koulutuspolitiikka. Tampereen yliopisto, opetusministeriö. Väitöskirja, Kasvatustiede.

Väisänen, Jaakko 2005. Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin. Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto.

Westerlund, Lars 2004. Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet. Valtioneuvoston kanslia. Edita, Helsinki.

Ylikangas, Heikki 1993. Tie Tampereelle, Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa. WSOY, Porvoo.

Ylikangas, Heikki 1999. Väkivallasta sanan valtaan, Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäivään. WSOY, Juva.

Liitteet

Liite 1. Opetussuunnitelman perusteiden tavoitteet Historian (ja yhteiskuntaopin) opetukselle 1985, 1994, 2004.

Historian ja yhteiskuntaopin tavoitteet Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 1985.

Historian ja yhteiskuntaopin opetus pyrkii toteuttamaan peruskoulun kasvatustavoitteita ja kasvatuspäämäärää

- välittämällä eri aikojen ihmiselämän antamien esimerkkien avulla virikkeitä oppilaan oman persoonallisuuden rakennusaineiksi ja luomalla siten oppilaaseen historiallisten ja yhteiskunnallisten kysymysten harrastusta ja myönteisiä yhteiskuntaeettisiä asenteita, kuten sosiaalista vastuuntuntoa sekä nykyaikaa että tulevaisuutta silmällä pitäen ja yhteiskuntakuuluvuuden tunnetta kotiseutuun, omaan kansaan ja koko ihmiskuntaan niin, että oppilas oppii arvostamaan työtä, tasa-arvoa, ihmisoikeuksia sekä rauhaa ja kansainvälistä yhteisymmärrystä
- tutustuttamalla oppilas ihmiskunnan, oman kansan ja kotiseudun kulttuuriperinteeseen, nykyistä yhteiskuntaa ja maailmantilannetta selittäviin historian kehitysvaiheisiin sekä nyky-yhteiskuntaan ja yksilön asemaan yhteiskunnan jäsenenä
- välittämällä oppilaalle historiallisen ja yhteiskuntaopillisen tietoa-aineen käsittelyvalmiuksia.

Tämän pohjalta historian ja yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on

- oppilaan mielenkiinnon virittäminen historiallisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin; oppilaan ohjaaminen oman aikansa ilmiöiden ja kysymysten ymmärtämiseen historiallisen kehityksen tuloksena ja menneisyydestä saatua tietoa avukseen käyttäen
- oppilaan ajan ulottuvuuden tajun vähittäinen kypsyttäminen; oppilaan ohjaaminen ymmärtämään ihmiskunnan elämässä, erityisesti yhteiskuntalaitoksessa ilmenevää jatkuvaa muuttumista sekä sopeutumaan tähän muuttumiseen myös omassa elämässä
- aineksen välittäminen oppilaan ihmiskuvan syventämiseksi ja monipuolistamiseksi siten, että hänelle muodostuu käsitys omasta asemastaan historian kehityksessä ja nyky-yhteiskunnassa sekä siten, että hän tutustuu eri aikojen ihmisiin erilaisissa yhteiskunnissa, myös omalla kotiseudullaan
- oppilaan perehdyttäminen eräisiin ihmiskunnan historian tärkeimpiin ilmiöihin ja hänen ohjaamisensa ymmärtämään ihmiskunnan yhteisen kulttuuriperinnön arvoa ja sen säilyttämisen ja kehittämisen tärkeyttä sekä kunnioittamaan kulttuurien erilaisuutta
- oppilaan oman, paikallisen ja kansallisen identiteetin kehittämiseksi hänen perehdyttämisensä kotimaan, kotimaakunnan ja kotiseudun historiaan ja kulttuuriperinteeseen
- oppilaan tutustuttaminen ajankohtaisiin kotimaan ja maailman kysymyksiin ja esiintyvien ongelmien ratkaisumahdollisuuksiin; oppilaan ohjaaminen säännölliseen ajankohtaisen ja historiallisen tiedon hankintaan ja sen analysoimiseen
- oppilaan perehdyttäminen nykyiseen yhteiskuntaan ja talouselämään, niiden rakenteeseen, tärkeimpiin instituutioihin ja yhteiskunnallisiin ajattelutapoihin, erityisesti nuorison nyky-yhteiskunnasta tarvitsemaan tietoa-aineeseen; oppilaan ohjaaminen hallitsemaan käytännön yhteiskunnallisessa toiminnassa tarvittavia toiminta- ja asioimistaitoja
- oppilaan ohjaaminen ymmärtämään yksilökohtaisten poliittisten ja taloudellisten ratkaisujen sekä valtiollisten ja kansantaloudellisten tapahtumien keskinäistä vuorovaikutusta
- oppilaan arvostelukyvyn ja suhteellisuudentajun kehittäminen; oppilaan ohjaaminen vastuulliseen suhtautumiseen omaan kotiseutuun ja yhteiskuntaan; oppilaan ohjaaminen osallistumaan kansainväliseen ja maailmanlaajuisen yhteisvastuun ymmärtämiseen

- oppilaan ohjaaminen vastaanottamaan eläytyen ihmiselämään liittyviä virikkeitä ja omaksumaan ihmistä ja hänen työtään kunnioittava asenne sekä pyrkimyksen herättäminen yhteiskunnan rakentavaan ja demokraattiseen uudistamiseen sekä tasa-arvon ja rauhan puolesta toimimiseen.

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteet 1985, 131.

Historian ja yhteiskuntaopin tavoitteet Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 1994.

Historian ja yhteiskuntaopin opetuksen tehtävänä on ohjata oppilasta ymmärtämään ja jäsentämään nykyaikaa, vahvistaa oppilaan omaa identiteettiä, ohjata häntä kunnioittamaan ihmistä ja ihmisen työtä aineellisen ja henkisen kulttuurin alueilla sekä auttaa häntä kasvamaan aktiiviseksi, kriittiseksi ja yhteisvastuuta tuntevaksi yhteiskunnan jäseneksi. Historian ja yhteiskuntaopin opetuksen keskeisiä tarkastelukohteita ovat aika, ihminen ja ympäristö.

Historian ja yhteiskuntaopin opiskelun tavoitteena on, että oppilas:

- saa sellaisia tietoja, kokemuksia ja elämyksiä, joiden avulla hänellä on mahdollisuus tutustua juuriinsa, selkeyttää minäkuvaansa ja siten vahvistaa terveellä tavalla itsetuntoaan sekä rakentaa maailmankuvaa,
- perehtyy kotimaan ja kotiseudun historiaan ja kulttuuriperinteeseen, jotta hänen kansallinen identiteettinsä vahvistuisi,
- perehtyy maailman, kuitenkin erityisesti Suomen naapurialueiden ja muun Euroopan, historian merkittäviksi muodostuneisiin tapahtumiin ja aikakausiin,
- osaa sellaisia tietoja ja taitoja, joita hän tarvitsee toimiessaan ja asioidessaan yhteiskunnassa, ja osaa hankkia ja käyttää historiallista ja yhteiskunnallista tietoa sekä käsitellä historiallisia ja ajankohtaisia ongelmia.

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteet 1994, 95.

Historian opetuksen tavoitteet Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 2004 vuosiluokille 7-9. (Yhteiskuntaoppi käsitellään omana kokonaisuutenaan)

Historian opetuksen tehtävänä on vahvistaa oppilaan omaa identiteettiä ja perehdyttää hänet muihin kulttuureihin ja niiden vaikutuksiin.

Oppilas oppii

- hankkimaan ja käyttämään historiallista tietoa
- käyttämään erilaisia lähteitä, vertailemaan niitä ja muodostamaan oman perustellun mielipiteensä niiden pohjalta
- ymmärtämään, että historiallista tietoa voidaan tulkita eri tavoin
- selittämään ihmisen toiminnan tarkoituksia ja vaikutuksia
- arvioimaan tulevaisuuden vaihtoehtoja käyttäen apuna historiallista muutosta koskevaa tietoa

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteet 2004, 146-147.

Liite 2. Tutkimuksen oppikirjojen painosten painovuodet

Oppikirja / vuosi	Aikalainen	Elävää historiaa	Historia nyt	Historian tuulet	Horisontti 1998	Horisontti 1995	Ihmisen aika	Kaleidos-kooppi	Kohti nykyaikaa	Koulun historia	Kronikka
kustantaja	WSOY	Gummerus	WSOY	Otava	Otava	Otava	WSOY	Tammi	WSOY	Otava	Edita
1994		4.p							1.-2.p	3.p	
1995						1.-2.p			3.-4.p		
1996						3.p			5.	5.p	
1997						4.p			6.		
1998					1.uud p.	5.p	1.p		7.p		
1999						6.p	2.p				1.p
2000					2.p				8.p		
2001					3.p	7.p					3.p
2002			1.p		4.p						4.p
2003					5.-6.p						6.p
2004			2.p		7.p	8.p		1.-2.p			7.uud. p.
2005				1.-3.p				3.p			8.p
2006											9.p
2007				4.p				4.p			10.p
2008											
2009	1.p			1.-2.uud. p.	y.n.						
2010								5.p			12.p

y.n. = yhdysnide, sisältää seitsemännen ja kahdeksannen luokan oppikirjat

Liite 3. Oppikirjojen otsikkosanat, oppikirjan käyttämät sodan nimet ja niissä esiteltyt nimitykset vuoden 1918 tapahtumille

Oppikirja, kustantaja	Otsikkosana	oppikirjan käyttämä nimi	lisätietoruutu?	Sisällissota	Vapaus-sota	Kansalaissota	veljes-sota	(puna)-kapina	luokka-sota	vallankumous	muita nimityksiä?
Aikalainen 8, WSOY	Punaisten ja valkoisten sota 1918	sisällissota	x	x	x	x	x	x	x	x	
Elävää historiaa 8, Gummerus	(Itsenäisen Suomen synty ja alkuvaiheet) Katkera veljessota	kansalaissota / veljessota			x	x	x			x	
Historia Nyt 7, WSOY	Suomen sisällissota vuonna 1918	sisällissota	teksti	x	x	x		x	x	x	Vapaustaistelu
Historian tuulet 8, Otava	Kansalaissota - vapaus-sota	sisällissota	teksti	x	x	x		x		x	Vuoden 1918 tapahtumat
Horisontti, Otava	Punaisten ja valkoisten sota	sisällissota		x				x	x		Vallankaappaus
Ihmisen aika, WSOY	Kansa jakautuu kahtia	sisällissota	x	x	x	x	x	x	x	x	Vuoden 1918 tapahtumat, Vapaustaistelu
Kaleidoskooppi 7, Tammi	Punaisten ja valkoisten sota	sisällissota	teksti	x	x	x	x	x	x		
Kohti nykyaikaa, WSOY	(pääotsikko Suomi itsenäistyy)	sisällissota	x	x	x	x		x	x		Vapaustaistelu
Koulun historia 8, Otava	Punaisten ja valkoisten sota	kansalaissota / sisällissota		x				x		x	
Kronikka 8, Edita	Punaisten ja valkoisten sota	kansalaissota				x		x			

Liite 4. Oppikirjojen ja historiantutkimuksen sodan osapuolten joukkojen määrä, taisteluissa ja terrorissa kuolleet, sekä vankileireille suljetut punaiset, sekä vankileireillä kuolleet

Oppikirja - kustantaja	valkoisia			punaisia			Vankileirit	
	joukkoja	kuolleita	terrori	joukkoja	kuolleita	terrori	yhteensä	kuolleet
Aikalainen - WSOY	70 000	SSST	SSST	76 000	SSST	SSST	yli 80 000	SSST
Elävää historiaa - Gummerus	n. 100 000	3 100	1 600	n. 100 000	3 400	8 400	n.80 000	12 500
Historia nyt - WSOY	n. 60 000	3 279	1 321	n. 80 000	5 324	7 207	n.80 000	11 785
Historian tuulet - Otava		SSST	SSST		SSST	SSST	40 000	SSST
Horisontti - Otava	80-90 000	3 200	yli 1 600	n.80 000	3 600	yli 8 000	80 000	12 000
Ihmisen aika - WSOY	n.70 000	val/pun 7000	1 600	n.76 000	val/pun 7000	8 400	n.80 000	n.12 000
Kaleidoskooppi - Tammi		3 311 (*)	1 366 (*)		5 195 (*)	7 253 (*)	n.80 000	11 692 (*)
Kohti nykyaikaa - WSOY		val/pun 7000	n.1 600		val/pun 7000	n.8 400	80 000	12 000
Koulun historia - Otava		3 100	1600		3 400	8 400	80 000	12 000
Kronikka, uusi - Edita	70 000	3 388	1 430	80 000	5 173	7 276	80 000	11 627
Kronikka, vanha - Edita	70 000	yli 3000	1 600	80 000	yli 3000	8 300	80 000	12 500

Historian tutkimus

Hannula (1956)	arvio 70 000	3 178	1 365	75000-100000	n.5500	2000-3000		n.10 000
Hartman, Tor (1970)		3 233	1 367		3 449	5 015		9 427
Eerola & Eerola (1998)		2 728	1 625		3 829	8 342	n.74000	12 453
Lappalainen (1977)	n.70 000	3100	1650	n.75000	3600	8400	n.80000	n.12500
Lappalainen (1981)				76550 (90000)				
Paavolainen (1966,1967)			1 649			8 380	väh. 80 000	
Maailmanvallankumouksen liepeillä (2004)	n.70 000 (s.34)			76 550 (s.33)				
SSST (2004)		3 414	1 424		5 199	7 370		11 652
Sisällissodan pikkujättiläinen (2009)	80000-90000			n.90000 (80000)				

(SSST = Suomen sotaturmat-projektin tietokanta)

Liite 5. Oppikirjoissa esitetyt luvumäärät ulkomaisista joukoista, naisista ja sodan aikana tai sen jälkeen orvoiksi jääneistä lapsista

Oppikirja, kustantaja	Saksalaisia	Venäläisiä	Ruotsalaisia	Naisia	Naisia vankileireillä	Orvot
Aikalainen, WSOY	n. 12 000	pari tuhatta rintamalla, yht. paljon enemmän		2000	5000	20 000
Elävää historiaa, Gummerus						
Historia nyt, WSOY	12 000	muutamia tuhansia				yli 14000, turvatt 25000
Historian tuulet, Otava				maininta		
Horisontti, Otava	n.10 000	yhteensä 10000				
Ihmisen aika, WSOY	12 000	muutama tuhat		muutama tuhat	maininta	
Kaleidoskooppi, Tammi	10 000				5000	yli 15 000
Kohti nykyaikaa, WSOY	12 500				5000	
Koulun historia, Otava						
Kronikka 2004, Edita (u) *	1300	7000	1100	jonkin verran		14 000
Kronikka 1999, Edita (v) *				jonkin verran		

* oppikirjassa on kerrottu erikseen saksalaisten ja ruotsalaisten osallistuneen sotaan valkoiselle ja venäläisten punaiselle puolelle

(u) Kronikan 2004 ja uudemmissa painoksissa

(v) Kronikan 2003 ja vanhemmissa painoksissa